O‘ZBEKISTONRESPUBLIKASIMADANIYATVAZIRLIGI

O‘ZBEKISTONDAVLATKONSERVATORIYASI

M.V.GUMAROV

O‘ZBEKISTON KOMPOZITORLARI ZAMONAVIY FORTEPIANO ASARLARINING IJROTALQINI MASALALARI

(Oliy musiqa o‘quv yurtlari uchun o‘quv qo‘llanma)

Toshkent - 2018

Ushbuo‘quvqo‘llanmaO‘zbekistondavlatkonservatoriyasiIlmiy-uslubiykengashihamdaO‘zbekistonRespublikasiMadaniyatvazirligiMetodikavaaxborotmarkazitomonidannashrgatavsiyaetilgan.

O‘zbekistondavlatkonservatoriyasiMaxsusfortepianokafedrasiprofessoriM.V.Gumarovtomonidanyaratilgan "O‘zbekistonkompozitorlarizamonaviyfortepianoasarlariningijrotalqinimasalalari" nomlio‘quvqo‘llanmasidao‘zbekkompozitorlariningturlijanrlardayaratilganzamonaviyfortepianoasarlario‘rganiladi. Undamualliftahliletilganasarlarijrotalqininingayrimjabhalarigadoirtakliflarinitaqdimetadi.

O‘quvqo‘llanmaOliymusiqao‘quvyurtlarining "Fortepianoijrochiligisan'atiningzamonaviymuammolari" bilanshug‘ullanuvchio‘qituvchilari, talabalarivakengdoiradagimusiqachilaruchunmo‘ljallangan.

Учебное пособие «Вопросы исполнительской интерпретации современных фортепианных сочинений композиторов Узбекистана» и.о. профессора кафедры специального фортепиано государственной консерватории Узбекистана М. В. Гумарова рассматривает различные жанры современной фортепианной музыки узбекских авторов и предлагает некоторые аспекты исполнительской интерпретации анализируемых сочинений.

Данное пособие предназначено для педагогов и студентов музыкальных вузов, а также для широкого круга музыкантов.

The train methodical manual «The questions of uzbek's modern piano compositions performing interpretation» by Gumarov M. V. / profession piano faculty of Uzbekistan State Conservatoire/ is intended for the teachers and students of Music Higher Educational Institutions, and wide circle of musicians.

Different genres of piano music by the Uzbekistan's composers are considered and several aspects of their performing interpretation are suggested.

Mas'ul muharrir: p.f.n. Professor Galushenko I.G.

Taqrizchilar: O'zDK "Maxsus fortepiano" kafedrasi professori O.Y. Yusupova

O'zDK dotsenti p.f.n.I.A. G'aniyeva

MUALLIFDAN

O‘zbekistonkompozitorlariningfortepianoasarlaripianinochikasbiyta’limining muhimajralmasqisminitashkiletadi. Respublikamizkompozitorlari, jumladan, G.Mushel, B.Zeydman, B.Gienko, N.Zokirov, R.Abdullayev, D.Saydaminovalartomonidanyaratilganturlijanrdagifortepianomusiqasinio‘rganishbo‘yichakattametodiktajribagaega. O.Yu.Yusupova, A.Gekkelman, G.Kalmikova, V.Doljenkova, D.Daniyar-Xodjayeva, E.Mirkasimovalarningfortepianoijrochiliksan’atiningturlimuammolarigabag‘ishlangansermazmunnashrlariO‘zbekistonkompozitorlikijodiyotinio‘rganishgayordamberadi. Buyo‘nalishda “O‘zbekistondafortepianovakamer-ansamblijrochiligitarixi” nomlijamoaviynashr, A.Sharipovaningo‘quv-axborotqo‘llanmasi, D.XashimovaningO‘zbekistonzamonaviymusiqasirivojiningtendensiyalarixususidagimaqolalarimuhimahamiyatkasbetadi.

Aynipaytda, O‘zbekistonkompozitorlariningzamonaviyasarlarinio‘rganishijrochilikamaliyotidan ortdaqolmoqda, vaaynanshu, mazkurmavzugamurojaatetishgasababbo‘ldi. Respublikakompozitorlariningfortepianoijodiyotizamonbilanqadam-baqadambormoqda, vahatto, ma’lumdarajadaundano‘zibhamketgan. BungaD.Saydaminova, N.Zokirov, N.G‘iyosov, M.Otajonov, A.Xoshimov, A.Latif-Zade, D.Omonullayeva, D.Yanov-Yanovskiykabikompozitorlartomonidanmazkurijodsohasidaamalgaoshirilganqiziqarlieksperimentlarguvohlikberadi, ularningasarlarixalqarofestivallarvatanlovlarningdasturigakiritilgan.

O‘zbekistonkompozitorlariningzamonaviymusiqasiijrochiliktalqinlarimasalalarigabag‘ishlanganmaxsusasarlarhanuzgachayaratilmagan, shubois, taqdimetilayotgano‘quv-metodikqo‘llanmamuayyandarajadamusiqaijrochiligivapedagogikasidagimavjudbo‘shliqlarnito‘ldiradi.Shumunosabatbilanta’kidlashzarurki, mualliftomonidanO‘zbekistonfortepianomusiqasiniterantadqiqetishgaurinishlaramalgaoshirilgan, buizlanishlarqatornashrlarda, jumladan,

zamonaviyasarlarmaterialigaasoslangan "O'zbekistonkompozitorlariningkontsertpyesalari" nomlito'plamdao'zaksinitopgan. Qo'shimchaqilishjoizki, mazkurto'plamdachopetilganbarchaasarlaramaliyotdakengqo'llaniladi.

"Zamonaviyfortepianomusiqasi" tushunchasigabizavvalo, ifodavositalaritizimi, kompozitorlikyozuviyangitexnikasiningqo'llanilishikabitubyangilanishlarni, fortepianotovushsadolanishiningyangiusullarihisobigafakturavatembrimkoniyatlari ningyangiturlariniizlabtopamizvaijroetamiz.Buasnoda, kompozitorlikyozuviningrang-barangusullarinio'rganishjarayonida, o'quvqo'llanmadaO'zbekistonfortepianomusiqasiningmilliyspetsifikasi, uningbetakrormilliyo'zigaxosligimuammosiasosiyo'rinlardanbiriniegalladi.

O'quv-metodikqo'llanmadaturlijanrdagiasarlarko'ribchiqiladi: yirikshakllardantominiatyuralarturkumigacha. BundaO'zbekistonkompozitorlarizamonaviyasarlariningrang-barangdoirasidankonsertvapedagogikamaliyotdaijrochilikhayotigaegabo'lganasarla rtanlabolindi. A.Latif-Zade, D.Saydaminova, D.Yanov-Yanovskiy, N.G'iyosov. A.Xoshimovkabikompozitorlarningasarlarichetellardahammuvaffaqiyatbilanijroetil adi. Mazkurasarlarkompozitorlikyozuviningzamonaviytexnikasiniqo'llashorqaliyaratilg anekan, muallifushbuqo'llanmanilug'at, zamonaviynotagrafikasivakompozitorlikyozuvtexnikasi, shuningdek, kichikfonoxrestomatiyanio'zichigaolganilovaqismibilanta'minladi.

Tabiiyki, mazkurqo'llanmagaRespublikakompozitorlarizamonaviyijodiningbarchaasarlariha mkiritilmadi, ammo, muallif tomonidantanlanganmaterialasosidapianinochilarzamonaviymusiqaningbos hqanamunalarinihamerkino'zlashtirishlarimumkin. Taqdimetilayotganqo'llanmamateriallaridanoliymusiqao'quvyurtlaribakalavriatbos qichining "Fortepianoijrochiliksan'atiningtarixi",

“Fortepianoijrochiliksan’atiningzamonaviymuammolari”, “XXasrfortepianoyozuvitexnikasi” kabimaxsusfanlarida, ixtisosliksinflarivamagistraturabosqichining “Zamonaviyfortepianomusiqasi” singarifanlaridafoydalanishmumkin.

Mazkurishniyaratishdamuallifo‘ziningko‘pyillikijrochilikvapedagogiktajribasi bilanbirqatorda, O‘zbekistondavlatkonservatoriyasiMaxsusfortepianokafedrasiningtajribasigahambirdektayanadi. MuallifkompozitorlarD.Saydaminova, A.Latif-zade, A.Xoshimov, N.G‘iyosovvaD.Yanov-Yanovskiylargataqdimetilganmateriallaruchunalohidaminnatdorchilikbildiradi.

KIRISH

Musiqiytil, janrvauslubiyxususiyatlarni, o‘rganilayotganasarifodavositalariningspetsifikasinio‘rganish, ijrochilikinterpretatsiyaasosinitashkiletadi. Ualohidaasarningbetakrorshakliniyaratishuchunkompozitortomonidanfoydalaniladiganifodavositalariningtahlilininazardatutadi. Klassikasarlarningijromadaniyati - tarixanjoriybo‘lgan, zamonvaavlodlardavomiyliginiifodaetuvchimezonlarnibilishvatushunishdadir. Zamonaviymusiqagakelsak, bundamusiqiymazmunnitushunishvatovushifodasiuchunijrochilikvositalarihamdausullarinitanlashdamustaqilbo‘lishulkanahamiyatgaega. Buvaziyatmusiqachi-ijrochioldidayuzagakeladiganmuammolardoirasinisezilarliravishdaorttiradi, ammoaynipaytda, nihoyatdakengijodiyerkinliknitaqdimetadi.

O‘zbekfortepianomusiqasiningboypanoramasitabiiyki, zamonaviymusiqatarixiyrivojlanishiningumumiymanzarasibilanbirbutunliknitashkiletadi. R.Abdullaev, H.Raximov, D.Saydaminova, N.Zokirov, D.Omonullayeva, N.G‘iyosov, A.Mansurov, A.Xoshimov, D.Yanov-Yanovskiylarningso‘nggio‘nyillikdayaratilganfortepianoasarlarifaolijodiyizlanishlarvaqiziqarlibadiiynatijalardandalolatberadi. XXasrdaRespublikamizningG.Mushel , B.Nadejdin, V.Uspenskiy, B.Gienko, A.Nikolayevkabiyetakchikompozitorlaritajribasigatayanganholda, yangiavlodkompozitorlarifortepianoijrochiliginioriginalg‘oyalarvayorqinuslubiytopilmalargaegaasarlarbilanboyitdilar.

Jahonmusiqamadaniyatidatarixanjoriybo‘lganfuga, sonata, variatsiya, syuita, konsertpyesasi, miniatyurakabijanrlaro‘ziningyangihayotiniboshlab, yangima’novamazmunbilanboyidi. Ularningobrazlituzilmasidamazmunnichuqurlashtirishga, ramziyvasemantikomillarrolinioshirishgabo‘lganmoyilliksezilad. O‘zbekfortepianomusiqasiningyetakchitamoyili-dasturiyliknisaqlabqolishda, bugungikundaan’anaviylirikjanri yo‘nalishdantashqarigachiqish,

yuksakfalsafiyma’naviyatmuammolariga, insonningyeryuzidagirolini, uningKoinot, Borliqbilanma’naviybog‘liqliginitafakkuretishgamurojaatetilishikuzatiladi.Zamonaviyfortepianoasarlarigaxosbo‘lgang‘oyaningmuammoviyligi, tugalkonsepsiyaviylik, obrazlarningfalsafiyumumlashmasiijrochilardanyuksakkasbiyyetuklikni, ijodiyvazifalaryechimidadadiltashabbuslarnitalabetadi.

O‘zbekistonkompozitorlariningzamonaviyasarlarida XIX asroxiriva XX asrningmilliyo‘zbekonaan’analarorqalio‘zgartirilganasosiyuslubiytendensiyalarikuzatiladi. Kompozitorlarningzamonaviyramziylikvayangiserjilo-koloristiktopilmalarbilanboyitilganvamurakkablashtirilganXIX asrromantikuslubiniqaytatiklashgabo‘lganfaolqiziqishlarikuzatiladi. O‘zbekistondapostmodernizmsan’atitendensiyalarifaolrivojlanib, kompozitorlarningminimalizmgabo‘lganqiziqishiseziladi, linearlikrolivaubilanbog‘liqmusiqiymatoniyaratishningyangiyo‘llario‘sibboradi.

Zamonaviyo‘zbekfortepianomusiqasiningyetakchitendensiyalaridanbiri – kompozitorlarninguslubiysintezgaintilishikuzatiladiki, uningshaklio‘taoriginalbo‘lib, ijrochilikinterpretatsiyasiningistiqbolliyo‘llariniochibberadi. Respublikadauningrivojiningavvalgibosqichlaribilantaqqoslagandafortepianotafakkuriningsifatjihatdanyangiholatixususidaso‘zlashimkoniniberuvchipianinzmningyangigibridshakllaripaydobo‘ladi. Zamonaviymualliflarfortepianomusiqasiningma’noviy, ekspressivvatasviriyimkoniyatlariningkengayishi, shubhasiz, g‘oyaningkonsepsionyo‘naluvchanligiga, undagizamonaviyhayotningrang-barangvoqeliklariniqamrabolishgaturtkibo‘ladi. Masofaviy-akustikaborasidagimuayyanyutuqlarpianinochilaroldigaijrochilikinterpretatsiyasiningijodiyyechimtalabetuvchibirqatordolzarbmuammolariniko‘ndalangqo‘yadi.

O‘zbekistonkompozitorlariningsonatalariijrochilikinterpretatsiyasiuchunqiziqarlimaterialtaqdimetadi. Fortepianosonatasiningjanriklassikavazamonaviylikni,

o‘tmishvabugunnio‘zaroqo‘shishimkoninitaqdimetishibilane’tibornitortadi. Umumiyholatda, mazkurjanrneoklassiktendentsiyayo‘lidarivojlanayotib, yangimusiqiytafakkurunsurlaribilanboyitiladi. Respublikamizkompozitorlariuchunsonataturkumistrukturasiganisbatanerkinmunosabat, ungao‘zbekonamilliytafakkurnikiritishxosbo‘lib, buholatmazkurjanrdagibarchaasarlardakuzatiladi.

N.Zokirov. №4-Sonata

MazkurjanrdaayniqsaN.Zokirovilhombilan, maqsadlimehnatqildiki, uningsonatalaridazamonaviyfortepianomusiqasiningko‘plabtendentsiyalario‘zaksinitopdi. Sonatadramaturgiyasiningtarixanjoriybo‘lganme’yorlarinidadilmodifikatsiyalarekan, N.Zokirovsonataningasosiyqonuniyatlaridanbirinisaqlabqoladi – bumavzuiykontrast, jumladan, hosilakontrastham. N.Qodirovahaqliravishdata’kidlaganidek, “Kompozitor”asarlariuchunmonointonatsionlikvavariantli-variatsionliktamoyillariodatiyholbo‘lib, buxususiyatlarsimfonizm, ayniqsazamonaviysimfonizmbilanbirqatorda, an’anaviymilliymusiqauchunhambirdekxosdir. Uningboshqaxarakterliqirrasi – ko‘puslubiylikkamoyillikdir. Buko‘pinchagarmonikvatabiiyladlarkontrastini, polifoniyaningturliko‘rinishlarinio‘zaroqiyoslanishinikeltiribchiqaradi”[1].

BuboradaTo‘rtinchisonatayaqqolnamunadir. Umusiqamazmuniningmurakkabligi, sonatashaklivaturkumiganisbatandadilmunosabatibilane’tibornitortadi. Sonatapoematoifasidagierkinbirqismlikompozitsiyaninamoyonetib, usonatashaklinihosilqiluvchi, ichkitomondano‘zarobog‘langansakkiztaqism-bo‘limnio‘z ishigaqamrabolgan. Barchaqismlar-bo‘limlartanaffussiz, bo‘linmasyagonabutunliknihosilqilganholdaijroetiladi. Sonataningstrukturaviy-sxematikko‘rinishiquyidagicha:

[1] История узбекской советской музыки. Том III. Т., 1991, с.211

Muqaddima	Ekspozitsiya		Rivojlov		Repriza		Xotima
I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
	B.P.	Yo.P.			B.P.	Yo.P.	

Birinchiqism Allegro moderato –qandaydirsirli-tundxarakterdagimuqaddima. Uningnotamatnidakompozitorlartomonidanaleatorikmusiqadaqo‘llaniladiganzamonaviynotagrafikasidanfoydalanilgan. Mazkurmusiqaametrikbo‘lib, kanonikqatlamlardantarkibtopganvauerkinimprovizatsionijronitalabetadi. Muqaddimajudapastregistrdayangraydi. Baslarningbo‘g‘iqgumbur-gumburitabiatstixiyasininginsongabo‘ysunmaydiganshafqatsizkuchininamoyishetadi.

Bugo‘yo yerqa’ridankelayotganvatoboraqandaydirreallikkaaylanayotgangumburlashdir. Muqaddimaningmazmuniniyerdagihayotningpaydobo‘lishiga, ilktabiiyjarayongao‘xshatishmumkin. Muqaddimaningdastlabkitaktlaridabirmaromli accelerandonibajarishvabuasnodaharbirqatlamningo‘zavjiniajratibko‘rsatishzarur. Buijrodamuayyanmurakkablikninamoyonetib, jarangningalohidahajmdoreffektiniyaratadi:

Bundayo‘g‘onovozligumburlashniyaratishgayordamberuvchivaunitoborakuchaytirib, o‘ngqo‘lpartiyasidagiravonpastlovchikuyningpaydobo‘lishigaolibkeluvchiquyuq, vibratsiyalanuvchipedalniqo‘llashzarur. Muqaddimadagibarchaifodaviyijrochilikvositalarizulmatli, deyarliiblisonajarangniyoritishgabo‘ysundirilishikerak. Accelerando

remarkasisur’atnierkintalqinetishvaijrochiningtexnikqobiliyatigaqarabharakatnitezlashtirishmumkinligigaishoraqiladi.

Ikkinchiqism Andanteasosiyqismvaekspozitsiyafunktsiyalarinibajaradi. Boshpartiyaasosidaikkitao‘zarokontrastunsurlaryotadi. Ularningbirinchisi – basovozidaostinatoko‘rinishidatakrorlanuvchivaarxaikaningqat’iyulug‘vorliginigavdalantiruvchiusuldir. Ikkinchisi – yuqoriovozdagikuybo‘lib, uo‘ziningnaqshinkorohangi, forshlaglarivao‘noltitaliklariningyig‘igao‘xshashfiguratsionbezaklaribilanajralibturadi. Polifonikrivojunsurlariningpaydobo‘lishimusiqiyobrazlarnifaollashtiradi. Usulandozasiesaqo‘shiqsimonkuynitayyorlabberadi:

Boshpartiyaijrosipianinochidantovushhosilqilishningturliusullarivashtrixlarniqo‘llashnitalabetadi: chapqo‘ldaklaviaturagao‘tkir, deyarlizarbliteginishvaamrona, o‘tkirritmikaniyetkazibberishdayorqinlikzarur. O‘ngqo‘lda – o‘zrivojlanishibilantuyg‘ularningnihoyatdakengdiapazoniniqamraboluvchikuychizig‘iningegiluvchanharakatiniifodalashuchunteran legatoqo‘llaniladi.

Uchinchiqism – yondoshpartiyasohasi. Uavvalgiqismbilanfakturaninginventsiontoifasiorqalikontrastlashadi. BundaN.Zokirovbarchainvensiyalartoifasigayaqinbo‘lganikkiovozlibayonniqo‘llaydi. Harikkiovozmustaqilravishdarivojlanadivaaynipaytda, ingichkaiplarbilano‘zarobog‘lanadi: harakatgoh “echiladi”, goh “o‘riladi” vao‘zininggo‘zalkuybirikmalaribilantinglovchinihayratgasoladi:

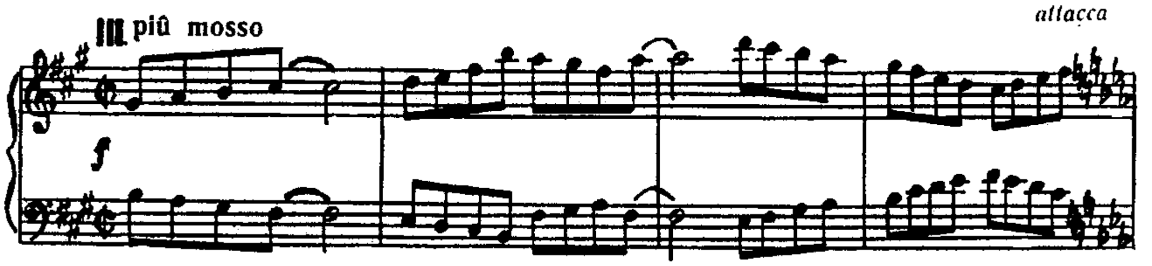

Haddantashqaritezkorsur’atdansaqlanish, va piu mosso ko‘rsatmasinisur’atningbirozjonlanishiuchuntavsiyaetishlozim. Pianinochilaryondoshpartiyaningkuychiziqlaridagiharbirburilishnidiqqatbilantinglashlarizarur. Shuningdek, diyezlidavradanbemollisitomonakustiko‘tishvakeyinchalikdiyezlidavragaqaytishni eshitaolishmaqsadgamuvofiqdir. Buyerdashtrixtanlash, non legatogayaqinlashuvchianiqvazichtovushsadosiniizlabtopishgamo‘ljallanishimumkin.

To‘rtinchibo‘lim Allegro moderato – rivojlovbo‘lib, undasonataningasosiytonalligifa-diezminorsaqlanibqoladi. O‘zichigamikro-prelyudiyaniqamrabolganrivojlovningboshlanishijudaqiziqarlibo‘lib, uasosiymavzuiymaterialniavvaldansezadi. Bu yerdaxayolotdanfaolharakatgakeskino‘tishniko‘rsatishmuhim:

Ekspozitsiyaningrivojlovdagimavzuiymaterialio‘zgarib, mutlaqoyangiqirralargaegabo‘ladi. O‘noltitaliklarningostinatolimotorikasiBu yerdasonataninghaykaltaroshlikkaxostarzdabo‘rttirilgan, emotsionaljihatdanto‘yinganobrazlariniajratibko‘rsatishdafonvazifasinio‘taydi. Ijrochilikifodavositalariningziddiyatlibirligi – tokkataviylikningkantilenabilan, shiddatlipassajlarningo‘tkirurg‘ularilamutanosiblashuvinirivojlovdata’kidlabko‘rsatishayniqsamuhim, zero, busonatashakligaxosbo‘lgansonatalilikmohiyatiniifodalashga,

dramaturgiyaziddiyatiniajratibko‘rsatishgayordamberadi. XuddiavvalgiqismdagikabiBu yerdahamN.Zokirovdiyezlidavradanbemollisigao‘tishvayanaboshlang‘ichdiezlidavragaqaytishuslubidanfoydalanadi. Kompozitor-romantiklaruchunshuqadarsevimlibo‘lganmazkurusul, o‘zbekkompozitorlaritomonidanqalbningengnozikichkiharakatlariniyetkazibberishuchunobrazpsixologizatsiyasiningvositasisifatidaqo‘llanilgan. Ushbuusulnikompozitorrivojlovdadinamiksarhadlarbilanajratibko‘rsatishigae’tiborqaratishlozim: diyezlidoira- forte, bemollidoira - forte, diyezlidoira– piano. Rivojlovningijrosipianinochilardanqo‘shnotalargaalohidae’tiborberishnitalabetadiki, ulartezkorsur’atvamaydacho‘zimlarsharoitidaaniq, tartiblangan-qattiqbarmoqlarbilan, qo‘llarningortiqchatarangligivasiqilishisizijroetilishikerak.

Beshinchiqism L’istesso tempo– boshpartiyaobrazi, aniqrog‘iuningusullikomponentirivojiningyangifazasidir. Bubo‘limturkumdaskertsofunksiyasinibajaradi. Boshpartiyaikkinchikomponentiningunsurlari– ya’niqo‘shiqunsurlari, Bu yerdaasosiytimsolvariantininamoyishetuvchiusulkabimutlaqoo‘zgartirilganko‘rinishdanamoyonbo‘ladi:

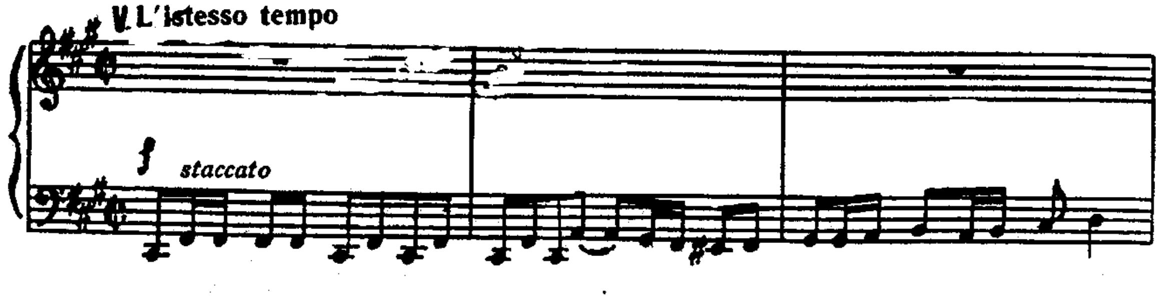

Mazkurqismdahamikkinchiqismdabo‘lganikabiinventsionfakturaovozlariningerkinimitatsion-polifonikrivojitamoyilidanfoydalaniladi.IkkiovozlikdaxuddiI.S.Baxinventsiyalaridagikabiijrochiajratibko‘rsatishilozimbo‘lganyashirinpolifoniyaqirralarikuzatiladi.

Sonataningoxirgiuchta – oltinchi, yettinchivasakkizinchiqismlariqisqartirilganreprizavasintetikxarakterdagikodanihos ilqiladi. Oltinchiqismdaboshpartiyamavzusiqisqartirilganko'rinishda, birmunchaqat'iybayonda, forshlaglarsizbayonetilib, birmunchaaniqvabo'rttirilganholdayangraydi. Meno mosso remarkasivazminsur'atvamusiqiyifodaahamiyatliligiga, mavzuningharbirmotivi, harbiriborasiroliningo'sishigaishoraqiladi.

Yettinchiqismdayondoshpartiyabayonetilganbo'lib, ureprizadahamsezilarlio'zgarishgauchragan. Buasnoda, mavzudayangishtrixlar, yuqoriregistrdagioktavalifiguratsiyalarningo'zigaxosqo'ng'iroqlijarangipaydobo'ld i. Yondoshpartiyaboshpartiyaganisbatanbirmunchajonliharakatdaijroetiladi. Fortenyuansiharakatningfaolxarakterigaishoraqiladi.

Sakkinzinchiqism – avvalgibarcharivojlanishniumumlashtiruvchikoda. Undaavvalgibo'limlarmusiqasiningbarchaunsurlaribirin-ketinqaytariladi: muqaddimaningboshlang'ichmotiviteranbaslardaostinatoliko'rinishdayangraydi, ungato'rtinchiqismningo'noltitalikfiguratsiyasivabeshinchiqismningusulandozasiq oplanadi, so'ngraboshpartiyaningharikkiunsurisonataniuchtaqudratliakkord - fa-diyezminorningtonikauchtovushligibilanyakunlaydi.

Jarangdinamikasiyakunlovchiavjqismidamaksimaldarajagayetadi. Tahlilnatijasidankelibchiqib, ta'kidlashmumkinki, o'zigaxossonatashakligaikkinchiplandagishaklsifatidavariatsionshaklqoplanadi, zero, asarningaksariyatqismlari– buboshlang'ichmavzulargavariatsiyalardir. Sonataningmusiqiymaterialidinamikjihatdanto'yinganbo'lib, bayoniningimprovizatsionligimantiqantuzilgankonstruksiyabilano'zaromuvofiqlas hadi. Sonataningtonalrejasihamo'zigaxosbo'lib, undaxuddiqadimgisyuitadagikabitonalrivojningbirligikuzatiladi.

To'rtinchisonata – N.Zokirovningengyorqinvafortepianoijrochiliginuqtainazaridanqiziqarliasarlaridan biri. Sonatadagilirik-dramatikobrazlarningborrang-barangliginiqamrabolishuchunijrochimukammaltexnika,

yorqintemperamentvateranidrokegasibo'lishikerak. Sonatadahayotiyfaoldinamikobrazlarningmayinlirikabilanmuvofiqlashuviniyoritish, uningbirqismli-poemasimonsimfoniyaviyliginidramaturgikjihatdanyaxlitkontsepsiyasiholidaamalgaoshirishzarur. Ritmikkonstruksiyaningdinamikligi: "yanchibtashlovchi" ostinatolibaslar, usulandozalari, shiddatlipassajlar– bularningbarchasiijrochinidramatik, ekspressivobrazyaratishgaundaydi. O'tkirvakeskinsinkopalarbilanjadallashtirilganritmikharakatfaolligi, tovushlarningo'sishborishdinamikasi - ijrochiliksan'atiningdadilhukmronliginitalabetuvchispetsifikzamonaviyobrazniyaratadi. Ta'kidlashjoizki, N.Zokirovsonatasiningmurakkabvaturfaobrazliolamibirtomonlama, birrakursbilanginacheklangan, birtekisdagiyondashuvgayo'lqo'ymaydi.

Quyidagi savollarga tayangan holda, topshiriqni bajaring:

1. №4-Sonataning obrazli olamini yoriting.
2. Asar tuzilishining muhim xususiyatlari haqida so'zlab bering.
3. Nima uchun kompozitor №4-Sonatada monointonatsionlik va variantli variatsionlik tamoyillarini qo'llagan, ular asarda qanday namoyon bo'ladi?
4. №4-Sonataning obrazli olamini yaratish uchun ijrochiga qanday tovush sadolantirish usullari zarur?
5. №4-Sonatadagi texnik qiyinchiliklar va ularni bartaraf etish yo'llarini aniqlang.
6. Ametrik musiqa nima?
7. №4-Sonataning ijro rejasini tuzing va ulardagi avjlarni belgilang.

TESTLAR

1. №4-Sonata quyidagilarni namoyon etadi:

a) poema toifasidagi bir qismli sonatali kompozitsiyani

b) rondo-sonatani

v) variatsiyalarni

g) uch qismli turkumni

2. №4-Sonataning boshlanishi qanday sur’atda berilgan?

a) Allegro moderato

b) Largo

v) Presto

g) Andantino

3. Kompozitorlik texnikasining quyidagi turlaridan qay biri №4-Sonatada qo‘llanilgan?

a) Aleatorika

b) Repetitiv texnika

v) Mikropolifoniya

g) Dodekofoniya

4. Kompozitor №4-Sonatada quyidagi mavzuiy materialdan foydalanadi:

a) original

b) o‘zlashtirilgan

v) maqom musiqasi

g) xalq musiqasi

5. Bosh partiya ijrosi pianinochidan quyidagilarni talab etadi:

a) turli xil ijrochilik usullarini

b) royalning ochiq torlarida chalishni

v) aritmiyani

g) ametriyani

6. Kompozitor yondosh partiyada quyidagilarni qo‘llaydi:

a) inventsion toifadagi ikki ovozli bayon

b) to‘rt ovozli xoral

v) arpedjiolangan passajlar

g) bayonning gomofon-garmonik toifasi

7. №4-Sonatadagi repriza turi:

a) qisqartirilgan

b) kengaytirilgan

v) dinamik

g) ko‘zguli

8. №4-Sonatadagi koda turi:

a) sintetik

b) aforistik

v) monologik

g) garmonik

9. №4-Sonata qaysi tonallikda yakunlanadi?

a) fa-diez minorda

b) do majorda

v) do minorda

g) si-bemol majorda

N.G‘iyosov. Variatsiyashaklidagisonata

N.G‘iyosovningvariatsiyashaklidagisonatasihamsonatajanriniyangilashvauniy angimazmun-ma’nobilanto‘ldirishyo‘lidagiijodmahsulidir. Ushbuhajmdor, virtuozasardajanrvashakllarsinteziga, zamonaviyuslubchilikniyangiqirralarbilanboyitishgamoyillikkuzatiladi.Asarnomlan ishiningo‘ziyoq,kompozitorlikjarayoniningxarakterliqirralarininamoyonetadi – buhaqiqatdasonata, zeroasardagikompozitsionmetodsimfoniktusdabo‘lib,undasonatalilikturkumningbar cha 24 variatsiyasigasingdirilgan. Mazkurasarningqaysidirma’noda, R.ShumanSimfoniketyudlaribilanba’zio‘xshashliklarixususida, jumladan,sonatalilikvavariatsionliksinteziborasida, vabozustiga, polifonikomilningsezilarlirolihaqidahamso‘zlashmumkin.

Turkumningumumiykompozitsiyasiniquyidagichizmako‘rinishidatasavvuretis hmumkin:

Muqaddima	Ekspozitsiya		Rivojlov	Repriza		Koda
	B.P.	Yo.P.		B.P.	Yo.P.	

Mavzu, 1-2	3-7	8-9	11-19	20	21-23	24

Yuqoridakeltirilganchizmadanma'lumbo'lganidek, asarikkishaklningo'zarota'sirigaasoslangan, bundasonatalilikrasmanikkinchiplanshaklisifatidayuzagachiqadi, zeroasarningvariatsionlikvaMavzuhamda 24 variatsiyagaaniqbo'linishiboshkonstruktivomilsifatidanamoyonbo'ladi. Agarturkumnisonatashaklinuqtainazaridano'rgansak, uholda,uningbo'limlarivariatsiyalarguruhlaribilano'zarobog'liqekanligima'lumbo'ladi.Shundayqilib, 1, 2-variatsiyalarmuqaddimahosilqilsa, 3-7-variatsiyalar-boshpartiyani, 8-10-variatsiyalar – yondoshpartiyani, 11-19-variatsiyalarguruhiesa 18 va 19-variatsiyalardakadensiyanio'zichigaolganrivojlovqisminitaqdimetadi.So'ngra, qisqartirilganrepriza (takror) keladi, unda 20-variatsiya – buboshpartiya, 21-23-variatsiyalarguruhi – yondoshpartiya, oxirgi 24-variatsiya – bubutunturkumyakunidir.

Bundantashqari, asardakontrast-tarkiblishaklalomatlarianiqnamoyonbo'ladi, zeroturkumxayolchan,sokinvafaoldinamik, harakatchanxarakterdagivariatsiyalarguruhiningo'zarokontrastmuqoyasasigaasoslangan. Shuorqalibundasonatalilikningoliyifodasisifatidadramaturgiyaningikkirejaliligihosilbo'ladi– buobrazlarningbir-birigaqarama-qarshibo'lganikkiolami: xayolchan-lirikvahaqiqiy-shiddatli, boshqachaqilibaytganda, qo'shiqsimon-kantilenalivaskertsosimon-raqsbop.

Sonataobrazlariikkifazalirivojiningbutoifasidamaqomtafakkurivamusiqiykompozitsiyamaqomtamoyillariningqonuniyatlariyo'lidanboruvchikompozitormusiqiytafakkuriningteranmilliyqirralarinamoyonbo'ladi. Meditativlikvafaolharakatlilik– sonatamusiqiydramaturgiyasiningengasosiyomiligaaylanadi. Kompozitsiyaningbundaytoifasi, o'znavbatida, kompozitsiyamasshtabinikengaytirishgasababbo'lganushbuto'lqinsimonrivojlanish

ningfazalidinamizatsiyasitamoyilinibelgilabberdi. Kompozitorningo‘zita’kidlaganidek, “Meninghajmdorkonstruktsiyalargaintilishim, meninguslubimvatafakkurimningmilliynegizlarilateranichkialoqalarigabog‘liq;o‘zi ningcheksizkengligivamahobatigaegabo‘lganmaqomsan’atidafikrasta-sekin, bosqichma-bosqichrivojlanganidek, meningasarlarimgahamo‘zfikrlarimnito‘laqonliifodaetishuchunkengmakoniylikzar ur. Meningasarlarimkompozitsiyaningushbubutunligivahajmdorligisiz, o‘ziningborma’no-mazmunihamdateranmilliymohiyatiniyo‘qotadi”[2].

Darhaqiqat, variatsiyashaklidagisonatao‘zmusiqiyfikrlariningulkanko‘lamibilanhayratgasoladiv aijrochigahamnotamatninio‘zlashtirish, hamasarningmurakkabobrazliolaminitafakkuretishnuqtainazaridankattaqiyinchilikt ug‘diradi. Upianinochilaroldigabirqatormurakkabmuammolarniqo‘yadiki, ularorasidaasarnitinglovchiqalbigayetkazishdayordamberuvchihajmdorasarshaklini ngijrochilikrejissurasi-engasosiymuammolardanbiridir. Buboradamuallifg‘oyalarigaterankiribborishvaasarmusiqiytilinitahliletishdayordam beradi.

Sonatao‘ziningdadilvaoriginalmusiqiytilibilanhayratgasoladi. Mavzuxususidaso‘zlayotib, uningo‘zigaxosstrukturasivafugamavzusiniyodgasoluvchibirovozlibayoninita’kidla shlozim:

Mavzu 14 taktlihajmgaegabo‘lib, uchtaunsurdantarkibtopgan: 4 takt + 5 takt + 5 takt. Buunsurlarningharbirio‘ziningshaxsiyintonatsionmustaqilligigiga, variatsiyalardaesakeyingirivojlanishgaegabo‘ladi. 1- 4 taktlardayuqorilovchikvintalisakramato‘ldirishlarbilankeladi. Keyingibeshtaktlituzilmashiddatbilanyuqorilab,

---

[2]Муаллифнинг композитор билан бевосита мулоқотидан.

biryarimoktavagayaqindiapazonniqamraboluvchikuychizig'ininamoyonetadi. Harakatikkinchibeshtaktlilikdaravon, pog'ona-pog'onapastlashorqalimuvozanatgakeladi.

Shundayqilib, mavzujudaixcham, mantiqantugalkonstruktsiyaninamoyonetadi. Bundantashqari, undavariatsionasoshammavjud: birinchibeshtakt – bumavzuning 1 va 2-taktlarigavariatsiyabo'lsa, ikkinchibeshtaktesamavzuning 3 va 4-taktlarigavariatsiyadir.

Birinchivaikkinchivariatsiyalaryozuvningpolifoniktuzilishigaega. Ulardagiikkiovozlimutanosiblikdissonansohangdoshliknihosilqilib, rivojlanishgorizontaltekislikdaberiladi.

Mavzuningritmikstrukturasidastlabkiikkivariatsiyadahammurakkabbo'lib, pianinochidanritmningnafishissini, uningtabiiyligivaharakategiluvchanliginitalabetadi. Muqaddimavazifasinibajaruvchisonataningushbubo'limijrosio'tamurakkab. Birovozlivaikkiovozlifakturadagiyirikcho'zimlarningustunligiroyal ovoziniorganovozigayaqinlashtirib, unialohidacho'zimdorlikvatembrgo'zalligibilanboyitibchalishnitalabetadi. Bundaharbirtovushnima'no-mazmungato'ldirish, vaaynipaytda, rivojlanishningyagonayo'lihamdalinearfakturaningbarchaunsurlario'zarobog'liqliginihisetishzarur.

UshbusonatadaN.G'iyosovninguslubiyo'zigaxosligiavvalo, erkinkuynafasivamavzuningstrukturaviyuyushmasigabevositata'sirqiluvchigorizontalchiziqningyangichahissiilayorqinnamoyonbo'ladi. Mavzuvadastlabkiikkivariatsiyaniijroetayotib, uningxotirjam, xayolchanxarakterivamusiqiyfikrninglirik-falsafiyrivojlanishtuzilmasiniyetkazibberishzarur.

Sonataning 3-7 variatsiyalarinio'zichigaolganboshpartiya, muqaddimamusiqasibilankeskinkontrastlashadivarivojlanishnifaolharakatdoirasigao'tkazadi.

Muqaddimaningichkidinamizmifaolharakatningtashqidinamizmigao‘zgartiriladi. Muqaddimaningnafisligivaritmikegiluvchanliko‘rniniqaysarostinatovaaniqqirralikeskinurg‘ular, o‘ngqo‘lpartiyasiningturliregistridagishiddatlisakrashlaregallaydi:

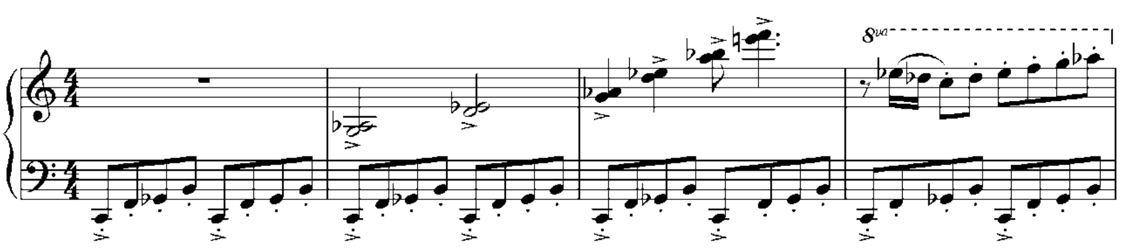

MavzumuqaddimasidagigorizontalrivojlanishningsekundalibirikmalariBu yerda, urg‘ularbilanta’kidlangan, o‘tkirdissonanslikichiksekundalimutanosibliklarko‘rinishidagivertikalgaaylanadi. Faolvadinamikrivojlanish, sakkiztalikvao‘noltitaliklarningmuttasilyugurishijarayonidayangifakturafonidapaydobo‘ladiganmuqaddimaningcho‘zimdortovushlariajralibturadi. Keskinjaranglovchiqisqacho‘zimlarvacho‘zilibyangrovchinotalarningbirvaqtdagimutanosibligi: ularningijrosipianinochidanyaxshirivojlanganpolifonikeshitishqobiliyativaturlixilshtrixlardanmohironafoydalanishnitalabetadi.

Chapqo‘lpartiyasipishiqbarmoqtexnikasivamukammalritmikpul snitalabetadi. O‘ngqo‘lpartiyasidaqo‘lharakatiningyengilparvozivajudao‘tkirbarmoq staccatosigaerishishlozim.

Yettinchivariatsiyagaalohidae’tiborqaratishzarur: taktningkuchsizhissasidagio‘tkirurg‘ularmusiqaninggo‘yokisakrovchixarakterinita’kidlabko‘rsatishikerak:

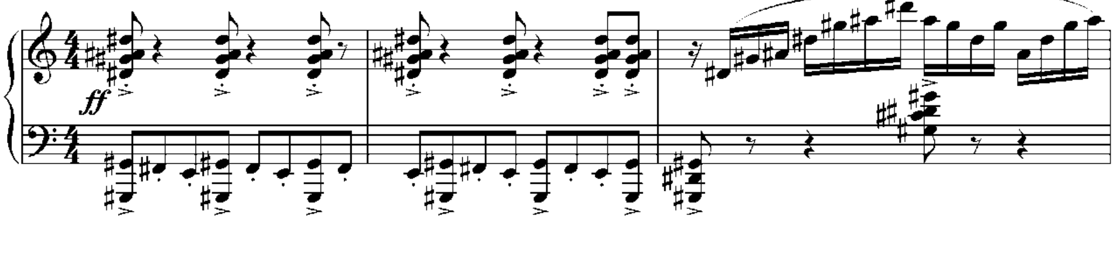

Harakatavtomatizmio‘ngqo‘lpartiyasida, nafisvaegiluvchan legatissimodaijroetiladigano‘noltitaliklarningshiddatilaparvozetuvchipassajlariorqa libo‘rttiribko‘rsatiladi.

Yettinchivariatsiyaboshpartiyaniyakunlaydivauninamoyishetishdaavjcho‘qqisi hisoblanadi. Uasarningmazkurbo‘liminiyakunlashdandarakberuvchimaydatexnikalipassajlarvadona-donaakkordlarningpaydobo‘lishibilanbog‘liqfakturadagiyangiunsurlarilatavsiflanadi.Ushbuvariatsiyaningijrosiuchunqo‘llarningidealsinxronligigaerishishzarur, sababibunda,passajlarharakatiko‘zgulitarzdabayonetilgan.

Yondoshpartiyadoirasiuchta, ya’ni 8-10 variatsiyalarniqamraboladi. Bu yerda, mavzuiylikninggorizontalrivojibilanbog‘liqmuqaddimaningxotirjamsur’ativafakturasiyangilanadi. Bundamusiqaxarakterio‘ziningmelodikgo‘zalligi, kichiksekundalipastlovchiintonatsiyalarningnafiselegiyasimonligiilalirikvata’sirchandir.Espressivo remarkasiifodaliintonatsiyalashnitalabetadi. Oddiydektuyulganfakturagaqaramay, pianinochioldidaavvalo, chapqo‘ldagiligalangannotalarjaranginioxirigachaeshitaolishbilanbog‘liq, birqatorijrochilikmuammolariyuzagakeladi:

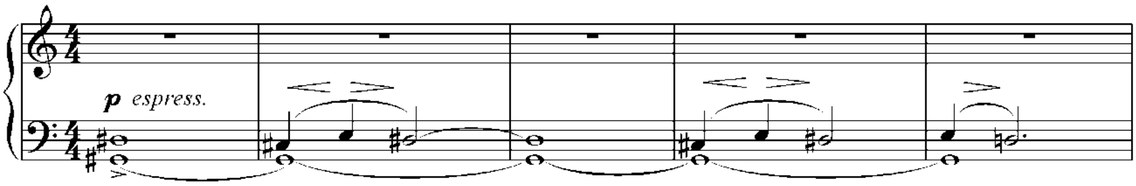

Buorganjarangieshitishqobiliyatitomonidanyaxshinazoratqilinishivamelodikovozbilango‘zalbirikmalarnihosilqilishikerak. Musiqiymaterialningpolifonikrivojiovozyo‘nalishiningravonligini, yaxshi legato, iboralarnafisligivatembrlarmuvozanatinitalabetadi. Yondoshpartiyadagidinamikkontrastjudamuhim, piano nyuansimajburiyki, uningsharoitidabarchauzaytirilganjarangyaxshieshitilishikerak. Yondoshpartiyapianissimo nyuansidagi, kichiknonatonivabasovoziningqo‘shforshlagiqo‘shilgan,

havodamuallaqosilibqolganso‘roqniifodalovchikvintaliohangdoshlikbilanyakunlanadi.

Sonataningrivojlovqismichapqo‘lpartiyasidagio‘zigaxosusulliritmgaega, Allegretto sur’atidagio‘nbirinchivariatsiyadanboshlanadi, uuchta piano nyuansida, o‘tkir staccato bilan, ritmikjihatdannihoyatdaaniqtarzdaijroetiladi. Variatsiyaningbeshinchitaktida, o‘ngqo‘lpartiyasidapaydobo‘luvchikuybo‘rttirilganobrazliolamgayetaklaydi. Bumavzusiqilganprujinagao‘xshaydi, ushiddatbilanrivojlanib, o‘zharakatibilanrivojlanishningulkandiapazoniniqamraboladivato‘lqinlarcho‘qqisidagimahobatliavjgaerishadi. Shundanso‘ng, yanadayorqinvaqudratliavjtomonyetaklovchiyangito‘lqinboshlanadiki, upianinochidanmaksimumdarajadagifizikvaemotsionalkuchtalabetadi. Texnikmurakkabliklardarajasihamvariatsiyadanvariatsiyagao‘sibboradi.

Allegro sur’atidagio‘nikkinchivariatsiyadamuttasilzo‘riqqantaranglikyuzberadi, o‘ngqo‘lpartiyasidagiostinatolimelodiko–garmonikfiguratsiyalarfonida, ovozlarningpolifonikmutanosibligidaqo‘shiqsimonohanglaryangraydi. Chapqo‘lpartiyasidagio‘tkir staccato vao‘ngqo‘lningkuychan legatositovushsadolantirishxarakterivatembribo‘yichao‘zarokontrastbo‘lishikerak.

O‘nuchinchivariatsiyadasur’attezlashadi, dinamikao‘sib, fakturazichlashadivayanadakengroqdiapazonniqamraboladi. Ushbuvariatsiyadaqo‘shnotalarijrosininganiqligigae’tiborqaratishzarur. Akkordlarvaoktavalarchuqur, to‘liqtovushbilan, qo‘lningbutunog‘irligiorqaliijroetiladi, qo‘shnotalaresayig‘ilgantovushvamahkamqo‘llarbilan, legatodaijroetiladi.

O‘nto‘rtinchivariatsiyayanadadinamiktusda. Bu yerdamusiqarosmanashiddatlixarakterkasbetadi, *fff* dinamiknyuansi, tezlashuvchisur’atva marcato ko‘rsatmasiijrochitomonidanifodavositalartanlovinianiqlabberadi. Triolliharakatvatriollarguruhidagiharbirsakkiztalikkaberilgano‘tkirurg‘ulashpianin

ochioldigamushkulijrochilikvazifasiniqo‘yadi. Bundaasosiysi– tovushlarningbeto‘xtovshiddatlioqiminichalishdaqo‘llarningqisilishivabetartibijrosi danqochishkerak.

Yanadako‘proqqiyinchiliklarijrochinio‘nbeshinchivariatsiyadakutibturibdi, undasur’at poco prestogaaylanadi. Bu yerdafakturaningyangiko‘rinishigae’tiborqaratishlozim, uningvositalariorqalifantastik, parvozliskertsosimonobrazyaratiladi. O‘lchovningo‘zgarishi, yuqoriregistr, pauzalarmo‘l-ko‘lligivaritmlarrang-baranligiajib, o‘zgaruvchan, qaysarvahavoyiobraznitasvirlaydi. Passajlisachrashlaryig‘ilgan, o‘tkirtovushbilanijroetiladi, barmoquchlariklavishlargasanchiluvchanbo‘libteginishizarur. Bundapianinochiningvazifasi – musiqaningparvozli, skertsosimonxarakteriniyetkazibberishdir.

O‘noltinchivariatsiyadaxotirjam Moderato sur’atio‘rnatiladivaavvalgivariatsiyaganisbatankeskinobrazlikontrasthosilbo‘ladi. Bu yerdamavzuningbayonetishtamoyiliyangilanadi – birovozlifaktura, ammokuyboshqa – birmunchapastroqregistrdabayonetiladivaBu yerdamavzuxarakterihambirmunchamurakkab: kuykantilenasiavvalgivariatsiyadasadokabiyangraganskertsosimonlikunsurlariorqal imurakkablashadi. Mavzujaranginiobrazningmilliybo‘yog‘inita’kidlaganholda, g‘ijjaktembrigayaqinlashtirishlozim.

Rivojlanishjarayonidafakturamurakkablashib, ko‘pqatlamlisertarmoqovozlarbilanpolifonikjihatdanboyitiladi. Uxuddidaraxtgao‘xshaydi, undano‘sibchiqqanko‘plabkattavakichikshoxlaro‘zbarglaribilanuningulkantanasini o‘rabturadi.Bu yerdaturlihajmlicho‘zimlarmutanosibligiijrochiuchunalohidamurakkabliktug‘dirsa, birregistrdanboshqasigao‘tishlaresapianinochiniturlixiltembrbo‘yoqlarivakoloristik usullarizlabtopishgamajburqiladi.

Mazkurvariatsiyaturkumningengqiyinqismlaridanbiridir. Rivojlanishmasshtabi, registrlarningkengqamrovi, vaaynipaytda, detallarga, murakkabritorikfiguralarganafislikbilanishlovberilgani, pianinochidannotamatninidiqqatbilano‘rganishnivaritmikifodaningmukammalaniqliginitalabetadi. Fakturaningharbirovozinialohida, so‘ngraikkiovozlab, kombinatsiyatarzidao‘rganishfoydali, shundankeyingina, harbirkuychizig‘iyaxshilabo‘zlashtirilgach, barchaovozlarniyagonapolifonikmatogajamlashlozim.

O‘nyettinchivariatsiya Allegro sur’atidayozilganbo‘lib, uturkumkadentsiyasinitayyorlabberishvazifasinibajaradi. Ushbuvariatsiyatexnikjihatdano‘tamurakkab. Undagiasosiymuammoesaqo‘llarningbutunklaviaturabo‘ylablinearharakatdasakrashtexnologiyasivaroyalningturliregistrlarinigorizontaljihatdanqamrabolishdir. Variatsiyasur’atishiddatbilanyuqorilovchiketma-ketliklardadvigatellireaksiyalartezkorliginitalabetadi.

Keyingiikkita – o‘nsakkizinchivao‘nto‘qqizinchivariatsiyalarsonatagakonsertboplikunsuriniolibkiruvchio‘zigaxoskadentsiyanihosilqiladi. Ushbuvariatsiyalarijrosito‘liqtexnikerkinlikni, ijrochilikyondashuviningyorqinligivakengligininazardatutadi. O‘nto‘qqizinchivariatsiya,ayniqsaqiziqarlibo‘lib, undakompozitorfakturanisimfonikpartituragayaqinlashtirib, uchsatrlinotayozuvidanfoydalanadi. Bu yerdafortepianoyozuviningikkio‘lchamlifakturasihosilqilgankontrastlaryorqinligiga e’tiborqaratishzarur: chapqo‘lpartiyasidapastkiqatlam, undao‘tkir, urg‘ularbilanajratilganvarivojlanishnatijasidaizchilcho‘zimlar – “tovushshingillari”ga, ya’niklastergaolibkeluvchidissonanslanuvchiohangdoshliklaryangraydi, vayuqoriregistrda, yuqorgiqatlam,

undanaqshinkorpassajlifiguratsiyalarqo‘ng‘iroqchalarningshaffofvayorug‘jarangini yodgasoladi:

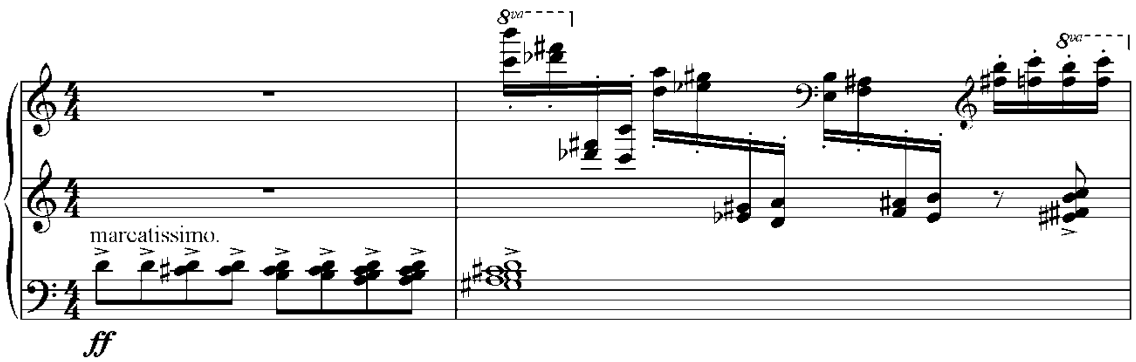

Yigirmanchivariatsiyadaboshpartiyamavzusiyangilanib, birmunchao‘zgargan, dinamizatsiyalanganqiyofadayangraydi. Zero, bunda Allegro moderato sur’atiberilganekan, pianinochilargamavzuningqiymativamohiyatiniko‘rsatishuchuntezkorsur’atgachalg‘imasliknimaslahatberamiz. Boshpartiyamavzusiniijroetishdajudakattakuch, shiddatvadinamikaniqo‘llashtalabetiladi.

Sekundaliohangdoshliklarmahkamjamlanganbarmoqlar, urg‘ulashtirilganbelgilishtrixlarbilanintiluvchanyuqorilovchiharakatdaijroetilsa, o‘ngqo‘lpartiyasidagiskertsosimonreplikalarbarmoqlarningklavishlargasanchiluvchanteginishiorqali, ritmikjihatdanjudavatushunarliqilibchalinadi.

Yigirmabirinchidanyigirmauchinchigachabo‘lgankeyingiuchtavariatsiyanio‘zichigaolganyondoshpartiyamavzusihamekspozitsiyaganisbatandinamizatsiyalashtirilgandir. Bundaijrochi Allegretto sur’atiningharakatchanligigavaekspozitsiyadagiganisbatanbirmunchazichfakturagae’tiborqaratishizarur. YondoshpartiyaningmusiqiymaterialiBu yerdafaolritmikrivojlanishga, izchilritmikbo‘linishgavayigirmauchinchivariatsiyadaulkanavjgaolibboruvchidinamikaning*ff*gachakuchayishigauchraydiki, unafaqatyondoshpartiyarivojidagiavj, balkibutunasarningavjqismidir.

Yigirmauchinchivariatsiyapianinochioldiga Allegro molto sur’atidavatriol harakatliuchoktavaning*f* dinamikadagiijrosibilanbog‘liqmurakkabtexnikmuammolarniqo‘yadi.Oktavalarjara

ngijudaaniq, pishiq, ammobarmoqlarningortiqchasiqilishlarisizbo‘lishikerak. Yigirmauchinchivariatsiyaningdinamikquvvatinihoyatdatabiiybo‘lib, organiktarzdao‘zgarishivaturkumningso‘nggi–yigirmato‘rtinchivariatsiyasigaolibkelishikerakki, undakompozitorfortepianopartiturasininguchsatrliyozuviniqo‘llaydi, vabubilanjaranghajmdorligi, ulkanligivasimfonizminita’kidlabko‘rsatadi. Gravesur’atimusiqaningko‘tarinki, ulug‘vorxarakterigaishoraqiladi. Mazkurvariatsiyabutuno‘tganrivojlanishningma’noviyumumlashmasini, ya’nikodafunktsiyasinibajaradi.

UsonataninginsonvaBorliqhayotninggarmonikbirligi, insonningkoinotmukammalligidanhayratlanishisifatidaepik, qahramonona-optimistikobrazivahayotiykontseptsiyasinitasdiqlaydi. Fortepianoningdeyarlibortovushdiapazoniniqamrabolganxoralakkordlarkeng, erkinvaquyuqpedal bilanijroetiladi:

Fortepianojarangikodadaorganjarangigayaqinlashadi. Harbirakkordtinglanadivatovushmakonidaerib, reverberatsiyaniyaratibberadi. Kodadamaterialrivojiningbutuntovushmakoniniqamraganakkordikagatabiiyravishdaquyiluvchigorizontalmantiqsonatanimadhiyabilanyakunlab, go‘yokikondensatsiyalanadi. Yigirmato‘rtinchivariatsiyaniijroetarekan, pianinochitovushnisun’iylashtirishbilanshug‘ullanmasligikerak, o‘ynoqiharakatlaryordamida, klaviaturagabutunyelkavaqorinqismibilanteransingib, akkordlarketma-ketliginimantiqanoqlanganrivojlanishchizig‘igabirlashtirishgaintilib, cholg‘uningsalmoqdorvahajmdorjarangigaerishishlozim.

N.G‘iyosovningvariatsiyashaklidagisonatasiijrotalqiniimkoniyatlariniyoritishuchunijrochiganihoyatdaqiziqarlivamurakkabmaterialnitaqdimetadi. Uningustidaishlashmusiqachinihartomonlama, hamtexnikvabadiiy, hamjismoniyjihatdankasbiyrivojlanishigayordamberadi, zerobundaymahobatliasarningtovushifodasinafaqatma’naviy, balkijismoniykuchvamatonatnitalabetadi, balkikengvaatroflichafikrlashgaturtkibo‘ladi. Sonataningobrazlimazmuniniyoritishvaunitinglovchigayetkazish – interpretatorningengmuhimvazifasidir.

Quyidagi savollarga tayangan holda, topshiriqni bajaring:

1. Mazkur Sonataning o‘ziga xosligi nimada?
2. Sonataning umumiy kompozitsiyasini tavsiflab bering.
3. Sonatada N.G‘iyosov uslubining qaysi xarakterli qirralari uchraydi?
4. Meditativlik nima anglatadi, va u Sonatada qanday namoyon bo‘ladi?
5. Sonatada maqom qonuniyatlari qanday vazifani bajaradi?
6. Ijrochilik interpretatsiyasi muammolari, ular Sonatada qanday yechim topadi?
7. Sonata mavzusini tavsiflab bering.

TESTLAR

1. Sonata nechta variatsiyadan iborat?

a) 24

b) 48

v) 12

g) 6

2. Variatsiya mavzusi quyidagi materialni namoyon etadi:

a) original

b) o‘zlashtirilgan

v) maqom musiqasi

g) fol klor musiqa

3. Mavzu bayoni:
a) fuga mavzusini eslatuvchi, bir ovozli
b) gomofon-garmonik
v) ikki ovozli-inventsion
g) akkordli
4. Mavzu hajmi:
a) 14 takt
b) 16 takt
v) 8 takt
g) 24 takt
5. Bosh partiya quyidagi variatsiyalarni qamrab oladi:
a) 3-variatsiyadan 7-variatsiyagacha
b) 1-variatsiyadan 10-variatsiyagacha
v) 2-variatsiyadan 12-variatsiyagacha
g) 5-variatsiyadan 10-variatsiyagacha
6. Yondosh partiya doirasi quyidagicha:
a) 8-dan 10-gacha uchta variatsiya
b) 8-dan 12-gacha beshta variatsiya
v) 5-dan 12-gacha ettita variatsiya
g) 9-dan 10-gacha ikkita variatsiya
7. Yondosh partiya mavzusining xarakteri:
a) lirik
b) qahramonona
v) skertsosimon
g) patetik
8. Qaysi ikki variatsiya o'ziga xos kadentsiyani hosil qilgan?
a) 18- va 19-
b) 15- va 16-
v) 17- va 18-
g) 21- va 22-

9. Kodada fortepiano jarangi quyidagi cholg‘uga taqlid qilishi kerak:

a) organga

b) changga

v) g‘ijjakka

g) arfaga

A.Xoshimov. Sonata-ekspromt “Bo‘ron”

O‘zbekistonkompozitorlarigashuqadarxosbo‘lgansonatatamoyiliningindividualtatbiqiAkromXoshimovning “Bo‘ron” nomliSonata-ekspromtidao‘ziningnoyobifodasinitopgan. O‘zbekkompozitoriningbuasarisonatavaekspromtjanrlarininggibridqo‘shilmasiborasidao‘taqiziqarlieksperimentnitaqdimetadi. Ushbuikkimusiqiyjanrsintezinatijasidayirikshaklli, nihoyatdaqiziqarlivabadiiyjihatdanma’noliasaryaraldiki, undabirinchiplansifatidasonataoldingachiqsa, ikkinchisiningshaklisifatida – ekspromtlargaxosbo‘lganuchqismlishaklkeladi.

A.Xoshimovasario‘zida “Bo‘ron” so‘zibilanataluvchimuayyandasturnijamlagan. Upianinochigamazkurasarning “syujetchizig‘ini” ikkiyo‘nalishda: insongabo‘ysunmastabiatningstixiyalikuchlariifodasivainsonboshidankechirganqalbbo‘ronlari, iztiroblarinitalqinetishimkoniniberadi.BubilanSonata-ekspromtningijrotalqinidagitasviriy-illyustrativvapsixologikchiziqlarhamajratibko‘rsatiladi.

A.Xoshimovasaridaijrochishartli-ramziysub’yektivxarakterdaginazmiylashganpsixologikdasturiylikningyorqinmisolibilanto‘qnashadi. Ammo, umumanolgandasonataningg‘oyavamazmunianiq,bubiztaklifetayotganinterpretatorlikkontseptsiyasiningmualliflikg‘oyasigamoskeladi, deyishgaasosbo‘ladi. Ijrochiningasosiyvazifasi- sonataningsyujetyo‘limuttasilligini,

dramaturgiyasiningyaxlitvoqeliginialohidakuchbilanmuhrlashdir. Ekspozitsiyadagiboshvayondoshpartiyalarobrazlarida,ularningrivojlovdagitarangshiddatlirivojida, reprizadagimardonavor-qat’iytransformatsiyasivaehtirosli-jo‘shqinkodadaijrochiliktashabbusiningyaxlitmantiqiyotadi.

Pianinochisonatag‘oyasiniifodaetish,asarmazmuniningdinamik “asabi” bo‘lgano‘shabittaromantikobrazningsyujetlio‘zgarishiniishonchlitarzdaochibberish uchuno‘ziningbutunijodiyfantaziyasiniishgasolishikerak. Sonataningbirinchitaktlaridanoq, buobrazhayajonli, stixiyali-dinamikko‘rinishdanamoyonbo‘lib,xuddiko‘tarilgandovulkabio‘zyo‘lidagiduchkelgannarsanishiddatbilanto‘zg‘itibtashlaydi. BoshpartiyamavzuiyligiShubert, Shopen, Shuman, Dvorjak, ArenskiyvaSkryabinkabikompozitor-romantiklarningfortepianoekspromtlariuchunxosbo‘lganfiguratsionharakatgaasoslanadi.

O‘zildizlaribilano‘zbekxalqvaan’anaviymumtozmusiqagaboribtaqaluvchimavzuiylikningbuturiniN.Axundjanovatembrli-fakturaviy, debataydi, vaunio‘zbekkompozitorlarimusiqasidakengtarqalganliginita’kidlaydi[3]. AynanshutoifaA.Xoshimovtomonidansonataningboshpartiyamavzusisifatidaqo‘llanilgan. Mavzuo‘zigaxostaranglik, urg‘ulanganzarbliritmika, to‘lqinsimonharakatquvvativabosimigaega. Intonatsionharakatchanlikvanegizlarningo‘zgarishi, musiqaninghayajonlixarakterinikuchaytiribberadi. Boshpartiyamavzusiolisdankelgandekgo‘yo, ammouxuddidovulkabiyaqinlashadi:

[3]Ахунджанова Н. Темброво-ритмический тематизм и принципы его развития в сочинениях композиторов Узбекистана // Проблемы теоретического музыкознания. Т., 1976, с.102

Sonataijrosinisirlitarzda, shiddatli-tokkataliharakatdagiharbirtovushnianiqartikulyatsiyalaganholda, *mp*va*sotto voce*nyuanslarida, mahkamjamlanganbarmoqlarbilanboshlashmaqsadgamuvofiq. Chapqo'lpartiyasidagikvintalarxuddikoinotvaqtinihisoblayotganpul skabibirmaromdachalinadi. Insonkuchigabo'ysunmastabiatstixiyasinitasvirlovchiboshpartiyaobraziBu yerdao'zininghaqiqiybadiiyifodasinitopishikerak.

Boshpartiyamavzusibetxovenchataqdirmavzusiningtinimsiztaqillovchiostinato litriolliunsuribilaninsongabosimo'tkazib, uningtaqdiriniboshqaruvchihukmronyovuzlikramzidekyangraydi. Shaxsustidanhukmronlikkul minatsionfazagaolibkeluvchiboshpartiyamaterialiningrivojlanishijarayonidayorqin namoyonbo'ladiki, unichapqo'lpartiyasidagikeskinakkordlarvao'ngqo'lpartiyasidagishafqatsiztriollifig uratsiyalarbilanta'kidlashkerak:

Dovulshiddatiningkeyingito'lqiniyangi, qahrlikulminatsionzonagaolibboradi. O'ngqo'lpartiyasidagi fortissimo dinamikbelgisi, con irato (qahrli) momaqaldiroqzarbigao'xshashoktavalarningpaydobo'lishi, piano subito va

misterioso remarkasibilanberilgankeyingibo‘limavvaldanbilibbo‘lmaydigantabiathodisalarinin gsir-sinoatiniifodalaydi: buchaqmoqchaqishi, tundbulutlarnihaydovchishamolharakati, toborayorug‘lashishvakatarsishissidir.

Shutariqa, yondoshpartiyaninginsonbo‘rondankeyinboshkechiradigantuyg‘ulargammasibilanb og‘liqyangiobrazigao‘tishyuzberadi.Tabiatningyomg‘irdankeyingibillurdektozaligi niidroketish, insonniqurshabturganbutabiatdanhayralanishvahayolgacho‘mish – A.Xoshimovbularningbarchasininihoyatdayorug‘, nafisvata’sirchanyondoshpartiyamavzusiorqalimuvaffaqiyatliyetkazibbergan. Shaffoffaktura, qo‘shiqbopasosvahayoliy-meditativxaraktermusiqaninglirikobrazliliginikuchaytiribberadi:

Addolcendo (yumshatib), so‘ngra dolceva cantabileremarkalariijrochidanulargamoskeluvchishtrixlarvachalishusullarinitalabetadi. Rivojlanishjarayonidayondoshpartiyamavzusitoborakengroqdiapazonniqamrab, ovozostilarorqaliboyitiladivayorqingarmonikranglarbilanyanadachiroyochadi. Pyesaningyondoshpartiyaobrazibilanbog‘liqbo‘limiBu yerdatabiatningbeshafqatstixiyasikuchlaritomonidanqurshabolingancho‘ldagivohakabigo‘yo. Ekspozitsiyaningushbubo‘limidaalbatta, lirikobrazningmayinligivama’naviygo‘zalliginikuchaytiruvchipedaldanfoydalaniladi.

Rivojlovkismiekspozitsiyadan Adagio sur’atidagikichikbo‘limtomonidankeskinajratilganki, unishartliravishda “bo‘rondanoldingisukunat”, debaytishmumkin. Piano nyuansida,

pastkiregistrdachapqo‘lpartiyasiningurg‘ulangan, qat’iyharakatlaribilano‘zaroalmashinibkeluvchisakkiztaliklarninghavotirlitriollarixuddiyomg‘irtomchilarikabiehtiyotkoronayangraydi:

Rivojlovningushbubo‘limipedalsiz, judaquruqvasanchiluvchanqilib, o‘taaniqtovushbilanijroetiladi. Sakkiztaliklarninghavotirlitriollariasta-sekinyuqorgiregistrgao‘tadivauchinchioktavaningdo-dieztovushidaharakatshiddatlibo‘ronnikutibjimqoladi.

Rivojlovqismirivojlanishidagi Vivo sur’atlikeyingifazaboshpartiyamaterialigaasoslanadi. Uningrivojlanishasosidamotor-dvigatelliimpul syotadi. Turlitoifadagiostinatolimajmualarkompozitorgaahamiyatlidinamiko‘sishgaerishishi mkoniniberadi. Kontekstdanqat’iynazar, ushbumaterialgohshiddatlivaqattiq, gohyumshoqvamaftunkoryangraydi. Bundamuallifsempre con Peddaijroetishzarurligixususidayozadi. Mazkurvaziyatdaritmikpedalniqo‘llashhaqidaso‘zbormoqda, sababicho‘zilganbutunnotalarningo‘ziakustikpedal funktsiyasinio‘zidajamlagan. Rivojlanishjarayonidao‘ngqo‘lpartiyasidayondoshpartiyamavzuiyligininingohanglari paydobo‘ladiki, ularboshpartiyabilano‘zarodialoggakirishadivatoborayetakchilikdarajasiniegallaydi.

Buningnatijasidadinamikquvvatijihatidanhajmdorvaulkanbo‘lganavjgaolibkeluvchi

ikkitamavzu-obraznisngo‘zaroqo‘shilishiyuzberadi. Avvicinandos (yaqinlashib) remarkasiijrochiniyaqinlashayotganbo‘roneffektiniyetkazibberuvchimusiqaxarakat erinianiqlabolishgayo‘naltiradiki,uningto‘lqinlaregaridayondoshpartiyaningo‘zgarti rilganmavzusiqat’iyvaulug‘voryangraydi, Bu yerdauinsonningtabiatstixiyasiustidantantanasiningqahramononaapofeozisifatidana moyonbo‘ladi. Rivojlovningbubo‘limiqudratlita’sirkuchigaerishib, nihoyatdaerkin, kengvakuychanyangraydi.Ubevositareprizagaolibboradi, reprizaesamazkurvaziyatdadinamiktusda, shubois, uningijrosiekspozitsiyagaqaragandabirmunchafarqqilishikerak.Boshpartiyamavzusi ekspozitsiyaganisbatanbiroktavayuqoridabayonetilgan, mf nyuansikattatovushzichliginitalabetadi. Chapqo‘lpartiyasidagikenggarmonikfiguratsiyalarquyuqto‘g‘ripedalniqo‘llashorqal iohangdorjo‘rlikhosilqiladi:

Boshpartiyamaterialiningrivojlanishinatijasidao‘ngqo‘lpartiyasidagisakkiztali ktriollarakkordlariningostinatolijarangigavachapqo‘lpartiyasidagifaolyuqorilovchio ktavalarigaqurilganyorqinvadinamikavjyuzagakeladi. Fortedinamiknyuansiva iratoremarkasijarangkuchivaxarakterinibelgilaydi. Avjqismidayondoshpartiyamavzusipaydobo‘ladi, uakkordlarorqalibayonqilinib, kengshtrixbilan, elkadanqo‘lgao‘tuvchikuchbilanklaviaturagachuqursingib, jarangcho‘zimdorliginikuchaytirishuchunpedaldanfoydalanganholdaijroetiladi.

Boshpartiyamavzusiningrivojlanishidaregistrlarningasta-sekinuzoqlashuviro‘yberadiki, buningnatijasidafortepianoningfaqatchetkiregistrlaridanfoydalanilgan:

yuqorivapastki. O‘rtaregistrjaranginingyo‘qligialohidatovushpalitrasiniyaratadi: bundakengmakoniylikhissisaqlanib, obertonvareverberatsiyaeffektibilanto‘ldiriladi.

Sonata-ekspromtniyakunlovchiixchamkodajudadinamikvashiddatlixarakterda. Undainsonvatabiatittifoqininamoyishetuvchi, insonparvarlikasosinita’kidlovchiboshvayondoshpartiyalarmavzuiyligininingasosiyunsurlario‘zarosintezlashadi.O‘zigaxosritorikfiguralarbilanifodalanganyuqorilashdinamikasijudaaniqvatushunarliartikulyatsiya, mahkamvayig‘ilganbarmoquchlarinitalabetiladi.

Sonata-ekspromtningijrotalqiniyuksakideallargaintilish, cheksizshodlikvaolamningulug‘vorligioldidagihayratbilanyo‘g‘rilganbo‘lishikerak. Tabiatningstixiyalikuchlariinsonuchununingsabr-toqativamatonatinisinovchisohadir. Buma’nodaasarningijrochilikkontseptsiyasioliyulkanlikvalirikserqirralilikningyorqinifodasigaaylanadi.Ushbuobrazlarningkontrastmuqoyasasivao‘zarota’siriningmuttassilligida, ularningo‘zbosimibo‘yichako‘zniqamashtirardarajadato‘yinganreprizavakodagachabo‘lganto‘lqinsimonkeskinligidamazkursonataningo‘zigaxosbirqismlishaklyaxlitliginamoyonbo‘ladi.

Quyidagi savollarga tayangan holda, topshiriqni bajaring:

1. Sonata va ekspromtning o‘ziga xos janrli simbiozini yoriting.
2. Sonata-ekspromt dasturiyligi xususida so‘zlab bering.
3. Asar shaklining o‘ziga xosligini tavsiflang.
4. Sonata-ekspromtda fakturaning qaysi toifasi qo‘llanilgan?
5. Asardagi texnik murakkabliklarni aniqlang va ularni bartaraf etish yo‘llarini taklif eting.
6. Sonata-ekspromtning ijro rejasini tuzing.

TESTLAR

1. Sonata-ekspromt bosh partiyasining sur’ati:

a) Allegro agitato

b) Largo

v) Moderato

g) Vivo

2. Bosh partiya mavzuiyligi quyidagilarga asoslanadi:

a) figuratsion harakatga

b) monodiyaga

v) forshlaglarga

g) trellarga

3. Yondosh partiya mavzusidagi addocendo remarkasi nimani anglatadi?

a) yumshatib

b) quyuqlatib

v) sekinlatib

g) tezlatib

4. Ekspozitsiyani rivojlovdan ajratib turuvchi kichik bo‘lim quyidagi sur’atga ega:

a) Adajio

b) Presto

v) Vivo

g) Lento

5. Rivojlovdagi avvicinando remarkasi nimani anglatadi?

a) yaqinlashayotib

b) uzoqlashayotib

v) eriyotib

g) g‘oyib bo‘layotib

6. Sonata-ekspromtdagi repriza turi:

a) dinamik

b) statik

v) aldamchi

g) qisqartirilgan

7. Yondosh partiya mavzusi reprizada quyidagicha namoyon boʻladi:

a) akkordli bayonda

b) arpedjiolangan bayonda

v) bir ovozli bayonda

g) monodiyaviy bayonda

8. Koda turlari:

a) sintetik

b) monodiyaviy

v) sinkretik

g) pragmatik

9. Sonata-ekspromtda fakturaning qaysi turi ustunlik qiladi?

a) sakkiztaliklar triollari

b) oʻn oltitaliklar triollari

v) choraktalik duollar

g) sakkiztaliklar septollari

D.Saydaminova. "Afrosiyobpeshtoqlari"

Oʻzbekistonningzamonaviyfortepianomusiqasidasyuitaturkumlarialohidaqiziq ishuygʻotadi. Buturdagikompozitsiyalarqoidagakoʻra, dasturiyboʻlib, ijrochigatovushifodasiborasidakattaijodiyerkinliktaqdimetadi. BuboradaDiloromSaydaminovaning "Afrosiyobpeshtoqlari" nomliturkuminihoyatdaqiziqarliboʻlib, bugungikundauningikkitatahririmavjud. D.SaydaminovaijodiningtadqiqotchilariS.AvagimovavaS.Zufarovalarningta'kidlashicha, "Turkumma'naviyvaintellektualtajribanatijasivatafakkuri, azoblioʻy-fikrlarhamdaizlanishlarxulosasidir"[4].

Turkumningobrazliolamimurakkabvapurma'noboʻlib, oʻtmishdauningG.Mushel qalamigamansub, ikkitafortepianouchun "Samarqandsyuitasi", D.Saydaminovaijodigamansub "QadimiyBuxorodevorlari",

[4]Авагимова С., Зуфарова С. Дилором Сайдаминова. Т., 1997, с.37

shuningdek, D.Omonullayevaning “Samarqandmanzaralari” nomliturkumidan “Bibixonimxarobalarida” kabinoyobfortepianoasarikabinamunalariyaratilgan. Ushbubarchaasarlarmualliflariajdodlarmadaniyatibilanto‘qnashib, betakrortuyg‘uvakechinmalarniboshdano‘tkazganlarvao‘zbekxalqiningma’naviyme rosixususidagio‘ztushunchalarinizamonaviyidrokorqalibadiiyshakldatinglovchigay etkazibberganlar.

Turkumningikkinchitahririniko‘ribchiqayotib, kompozitorningifodavositalariganisbatanbatafsilvajiddiye’tiborqaratganinita’kidlas hzarurki, klassikmusiqaijrochiligidaularningahamiyatiikkinchidarajaliedi, ammozamonaviymusiqadaularjudamuhimrol o‘ynaydi. L.Gakkel haqqoniyravishdata’kidlaganidek, “Dinamika, artikulyatsiya, tembr – bularningbarchasitovushmanbaining “ikkilamchi” unsurlariemas, balkihalqiluvchiasosidir”[5]. Aynanshuifodavositalari “Afrosiyobpeshtoqlari”ningikkinchitahriridamuhimahamiyatkasbetadiki, ijrochilarulargae’tiborqaratishlarilozim.

Turkumyettitakichikqismlardantarkibtopganbo‘lib, ularningdastlabkiikkitasitanaffussizijroetiladi. Musiqaningasosiymazmuniteransub’yektivtuyg‘ular, qalbkechinmalaribilanbog‘liq. Turkumdatuyg‘ular, taassurotlar, xayolchanlikustunligihukmronlikqiladi. Turkumningnomlanishiijrochiniijodiyfantaziyagaundaydi, utasavvurlargachaqiruvdir, ya’nibundaunsizlikkasingibketganxarobalarjonlangandekbo‘ladigo‘yo.

Nafistovushbo‘yoqlaributunturkumgayoyiladi. Ostinatoliritm-andozalar, kvartalivasekundalihosilalarningxromatiksekventsiyalari, oktavaliyurishlar, qo‘ng‘iroqlarjarangiasarboshidasokinsirlilik, avjqismidaesayorqin, yarqiroq, go‘yoquyoshnurlariningporlashidanquvvatlanganliktaassurotiniyaratishgayordamb eradi.

---

[5]Гаккель Л. Исполнителю, педагогу, слушателю. Л., 1988, с.69

Musiqaxarakteriniimpressionistlarningifodaliovozyozuvimajmuigaboribtaqaluvchi shitirlash, shildirashningengnozikovozyozuviyetkazibberadi.

Turkumningbirinchiqismitinglovchinisirlitovusholamigayetaklaydi. Misterioso mualliflikremarkasiijrochiganotamatniningtovushifodasiuchunifodavositalarinitanlashdayordamberadi. Kompozitorningguvohlikberishicha, bumusiqanafaqatqadimiyAfrosiyobqazilmalaridanolingantaassurotlar, balkiStivenKingning “Tuman”[6]romaninio‘qigach, yuzagakelgantuyg‘ularsababpaydobo‘ldi. Birinchipyesadamuallifnotamatninipartituragayaqinlashtirib, uchsatrliyozuvdanfoydalanadi. Natijadaharbirovozyo‘libirmunchabo‘rttirilib, umumiyfakturachizmasiesabirmunchako‘rimlitusoladi. Undauchtaqatlamaniqtasvirlanib, ularningharbiriindividuallashtirilganvaaynipaytda, butunbiryaxlitlik, yagonatovushmaydoniningajralmasqisminitashkiletadi.Shunisie’tiborliki, harbirtovushqatlamidaqo‘ng‘iroqlarjaranginingunsurlarikuzatiladi:

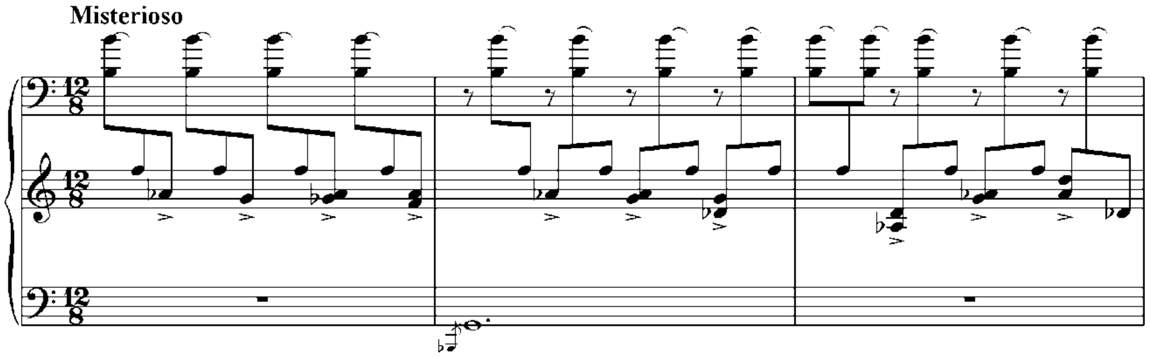

Bundaijrochiningvazifasi - D.Saydaminovamusiqasiningmurakkabpsixologiktuzilishini, uningbetakrornoyobolamivamusiqiytafakkuriningratsionaltabiatiniyetkazibberuvchitovushsadosiningspetsifikusullarinitopishdaniborat. Punktirbilanbelgilanganshtillarkabi, ularningyo‘qligihamijrochigaritmikchizmaninisbatanerkintalqinetishimkoniniberadi, tabiiyki, buumumiymetrsetkasisharoitidaamalgaoshiriladi.

[6] Muallifning D.Saydaminova bilan bevosita muloqotidan.

AgarD.Saydaminovaning 1970-yillardayaratilganfortepianoasarlaridafol klormaterialigatayanishbevositabo‘lsa, masalan, “Shoirgabag‘ishlov” pyesasidaXamzaning “Sayyora”, “Hoyishchilar” kabiasarlaridaniqtiboslarolingan, saksoninchi-to‘qsoninchiyillargaoidijodmahsullaridamilliyan’analarbilanbirmunchaegiluvchan, bilvositashakldagialoqalarnikuzatamiz. I.Romashyukta’kidlaganidek: “Milliykoloritgae’tiborqaratish, fol klormanbalarigamurojaatqilishkompozitorgaxosemas, zeromuhimma’noviykoordinatlartizimigasofspetsifikleksemalar, jumladanbumelizmatika, glissandolash, torhajmlivabir-biridanmasofaviyuzoqlikdagimotivlar, erkinmetroritmiknafasvasinkopalanganzarblar”[7]. Bularningbarchasiniijrochi “Afrosiyobpeshtoqlari” turkumidantopishimumkin.

Shundayqilib, birinchipyesadaroyal jaranginifakturaningo‘rtaqatlamidarubobkabitorli-chertma, yuqoriregistrdatorlizarblilardan- changvapastkida - qo‘biz-bascholg‘ularitembrigayaqinlashtirishlozim. OrkestrohanglariesaD.Saydaminovamusiqasiningobrazliolamini, uningteranmilliymohiyatiniyorqinifodalashgayordamberadi. Pyesaziyraktembrlieshitishqobiliyatinivao‘zigaxostovushrezonatorisifatidapedalda nfoydalanishnitalabetadi. Ikkinchipyesabevositabirinchisiningdavomisifatidajudaerkinvabadihaviytusdaijroet iladi. Shuningdek, kompozitorbu yerdazamonaviynotayozuviniqo‘llaydi: sur’atningtezlashuvivasekinlashuviningyangichabelgilanishi, erkinpul slanuvchicho‘zimlar, choraktaliknotalarningshtillarsizbelgilanishi[8].Mazkurpyesaninafistovushkoloritita v siflabberadi. Ritmningo‘zgarishi, fortepianofakturasiningshaffofbo‘yoqlarijilosiemotsionalkechinmalarningengnozik

[7] Ромащук И. Дилором Сайдаминова: национальный канон в языковом сознании. Современное исполнительство: к проблеме интерпретации музыки XX века. М., 2002

[8] Zamonaviynotayozuvivabelgilariqisqachaizohlariqo‘llanmaningilovaqismidaberilgan.

ranglariniifodalaydi. Asarerkin, go‘yoasta-sekinrivojlanayotganinsonfikrlariniyetkazibberayotgandekijroetiladi. Bundaroyal jaranginiqonuncholg‘usitembriga, uningjarangdortovlanuvchikoloritiga, ppdan sffpgachabo‘lgandinamiksarhadlarningkeskinkontrastlarigayaqinlashtirishlozim:

Rubato

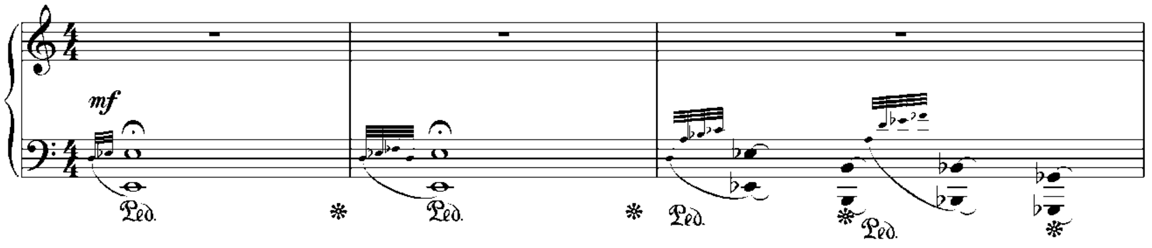

Sur’atningtezlashuvivasekinlashuvikeyingiserjarangforshlaglarkabitabiiybo‘lishikerak. Ularpul slanuvchiharakatbilan, to‘rtinchinotagaurg‘uberishorqaliijroetiladi.

Umumiymuhitningoxirigayetmaganligi, sirliligikeyingipyesadahamsaqlanibqoladi. Ammo, o‘zhayolotigag‘arqbo‘lishkayfiyativalirik-falsafiytafakkurbundaemotsionalnyuanslarningbisyordetalizatsiyasibilanajratibko‘rsatilgan. Bu yerdatovushmanzarasihamaniqkonturlardanmahrumetilgan. Bayonerkinligivabadihaviyliginimatnningo‘zita’kidlabko‘rsatadi: bushtillarsizchoraktaliknotalarvasakkiztaliklarningguruhlito‘lqinlaridir. Serjarangforshlaglaralohidaifodaviylikbaxshetadiki, ularnierkinarpedjiolaganholda, ijroetishlozim. Quyuqpedal guvvillagan, rezonanslanuvchifonniyaratibberadi:

Rubato (Misterioso)

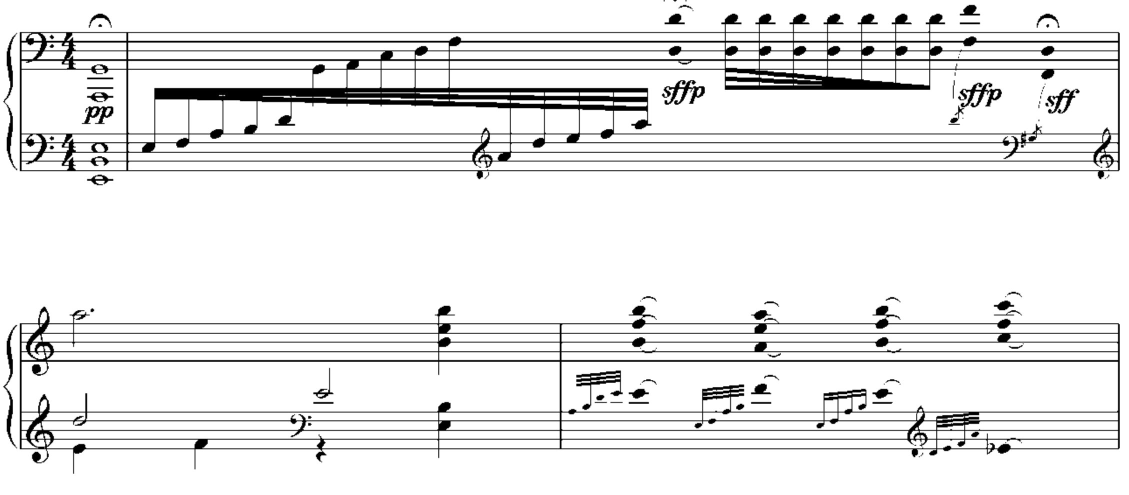

Mazkurpyesaningmutlaqo‘zigaxosligiturkumningboshqaqismlarigahamarxaikavaimpressionistikshaffoflikninghayratlanarlidarajadaginoyobmutanosibliginibaxshetadi. Kontrastlarerkinligivabirregistrdanboshqasigao‘tishlarningravonligishungaolibkeladiki, arxaikanafisbo‘yoqlarbilantovlansa, impressionizmesatafakkurningqat’iyintizomtizimigakiritiladigo‘yo. Natijadabirvaqtdagikontrasteffekti – hashamatvatarkidunyolikningsirlimutanosibligiyaratiladi.

Bundaijrochiningvazifasi – tinglovchinigo‘yohavodamuallaqosilibturganboytovushbirikmalaribilanmaftunetib, tembreffektlariniyetkazibberish, pyesaninggo‘zaltovusholaminiifodalashdir.Chapqo‘lpartiyasidagio‘nuchinchitaktdano‘nsakkizinchitaktagachabo‘lgansakkiztalikcho‘zimlarnierkin, ohangjihatdanifodaliqilib, ammopul satsiyanisaqlaganholdaijroetishlozim. Bu yerdapedalningqo‘llanilishieshitishqobiliyatitomonidanziyraklikbilannazoratqilinishikerak. Tovushmaydonibirbutunyaxlitlikdek, xuddibirnecharanglaruyg‘unligidanhosilbo‘luvchigo‘zalimpressionistikdog‘dekqabulqilinishikerak. Serjarangforshlaglartomonidanogohlantirilganoxirgiikkiohangdoshlikgarmonikmuvozanathissiniuyg‘otishikerak.

To‘rtinchipyesarivojlanishnishiddatliharakatstixiyasigaolibo‘tadi. Jarangdorboshlovchiakkordlarturkumningyangifazasidandarakberadi. Musiqashamolninggohsirli, gohidamayinerkalovchiyengilharakatiniifodalaydi, u (shamol) sezdirmasdan, asta-sekinkuchlishamolga, yo‘lidauchraganhammanarsanito‘zitibyuboradigandovulgaaylanadi. Pyesaningavjqismidamuallifuchsatrlifortepianopartiturasiniqo‘llaydi, ff nyuansidagiakkordlarvaoktavalarquturganstixiyaobrazinitasvirlaydi. Bu yerdayirikvamaydatexnikabirikmasialohidaqiyinchiliktug‘diradi:

O‘ngqo‘lpartiyasiningijrosimukammalvaegiluvchan legatonitalabetadi. Chapqo‘lpartiyasidagisakkiztaliklaryengilportamentobilanijroetiladi. Bu yerdajudanafisdifferentsiyalanganvamuntazamravishdaboyitibboriladigango‘zalmu qoyasalartizimibirinchiplangachiqadiki, undakeskinkontrastlarvabazo‘rseziladiganfarqlarmuhimrol o‘ynaydi. Pyesaningijrochilikkontseptsiyasitovushshu’lalariningg ohsirli, gohidajudaoshkora, goho‘tajarangdor, gohidag‘oyibbo‘luvchimuntazamo‘yinigaqurilgan.Bularningbarchasipianinochidan avvalo, ijroningo‘zgachatexnikasinitalabetadiki, undaaniqchizma - qaysaro‘tishlarvanur-soyalarvariantlarioldida, jarangningajralibchiqishivaso‘nishioldidachekinishikerak, ijrochiesadinamikanitaqsimlaybilishi, tembrbo‘yoqlarinimaksimaldarajadafarqlayolishi, butunkoloritnichayqalibturadigan, nafistovlanadiganqilishqobiliyatigaegabo‘lishikerak.

Sokin, xayolchanxarakterdagibeshinchipyesatovushifodasiborasidao‘taqiyin. Ushbuminiatyuradashoshmasdan,

go‘yozamonlarqa’ridansirlitovushobraziyuzagakeladi. Tantanavoryangrovchiqo‘ng‘iroqlarfonidadiniyqo‘shiqlareshitilibturadi:

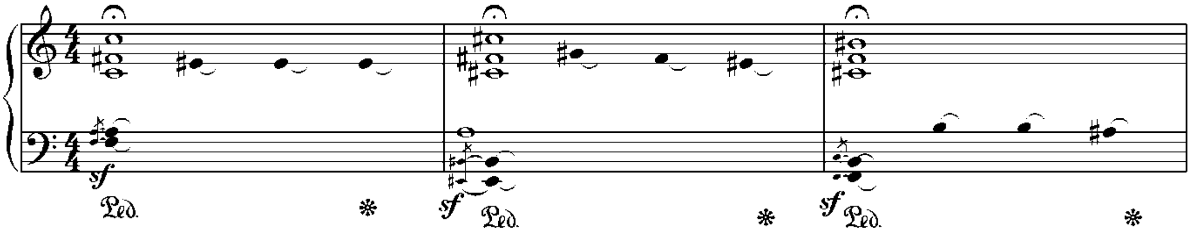

Notalarg‘ayrioddiy, quloqnisehrlovchiohangdoshlargabirlashib, go‘yomiltillayotganshu’lalaryanglig‘jaranglaydi. O‘rtaovozningo‘nto‘rtinchivao‘nbeshinchitaktlarida, shuningdek, o‘ttizinchidano‘ttizikkinchitaktgachauzoqo‘tmishdavrlarsadosikabi, sirlikuyparchalaribilano‘zinieslatuvchio‘tago‘zalkuylarlavhalaripaydobo‘ladi. Pyesaobrazjihatdanpurma’novamurakkabbo‘lib, ijrochidanobrazgaterankiribborishni, mfdan ppgachabo‘lgannyuanslardinamikshkalasidaginafistovushbo‘yoqlariniifodalayolishnitalabetadi. Pedalli legatoniqo‘llayolishhammuhimahamiyatkasbetadi.

Turkumningoltinchipyesasiulug‘vorpeshtoqniyodgasoladi. Umakonniajibranglarbilanto‘ldiruvchi, xuddiqo‘ng‘iroqjarangidekgo‘zalohangdoshliklarbilanboshlanadi. Boshlovchiakkordlaresaajoyibtovushboyliginio‘zidamujassametgan:

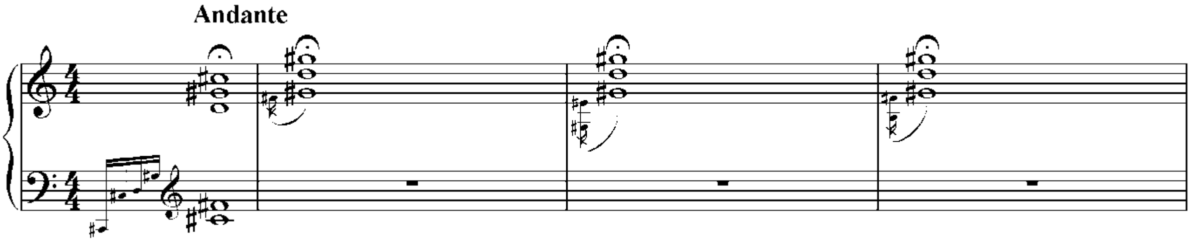

Boshlovchiakkordlarjaranginingmutlaqoo‘zigaxossifati, ularningstrukturasivauchtonlikningjilolijarangibilanizohlanadi. Serjarangforshlaglarqo‘ng‘iroqjarangieffektiniyaratibberadi. Bundayg‘ayrioddiygarmonikhosilalarningestetikqiymatioriginalakustikeffektyaratadiki, uohangdoshlikningifodaliserqirraligida, tovushlargo‘zalo‘raminingboyligidanamoyonbo‘ladi. Shundayqilib, boshlovchiakkordlarnichalayotib,

obertonboyligivaohangdoshliklaro‘zarobog‘liqliginieshitaolishzarur. Buvazifafavquloddamurakkabbo‘lib, nozikgarmonikeshitishqobiliyativapedalnimohironaboshqarishnitalabetadi.

Pyesafakturaborasidajudaqat’iyvaifodavositalaritanlovidako‘prejalidir. N.Axmedxodjayevata’kidlaganidek, “Dinamizatsiyalanuvchiomilbo‘lmishlado‘zgaruvchanligininghartomonlama, izchilfoydalanilishi, D.Saydaminovatomonidanmonodiktiklanishningmuhimunsurlaridanbirisifatidanoyobtarzdaqo‘llanilganigaguvohlikberadi”[9].Kompozitormusiqiytafakkuriningbumuhimxususiyatiturkumningoltinchipyesasidaayniqsayorqinnamoyonbo‘ladi. Miniatyuraqat’iyvao‘zgarmasritmnitalabetadi.

Turkumningettinchiqismi – vaqtningabadiyyugurikligininamoyishetuvchikuchli, shiddatlitokkata. Ukompozitortomonidantanlangantexnikformulalarningqat’iycheklangandoirasiga, pianinochilikkaxosvirtuozlilikstixiyasigayetaklaydi. Bumualliflikko‘rsatmasigamuvofiq, ijrochidanhavoiyyengillikva legatonitalabetuvchimashg‘ulotlarvamartellatoningrang-barangshakllaridir:

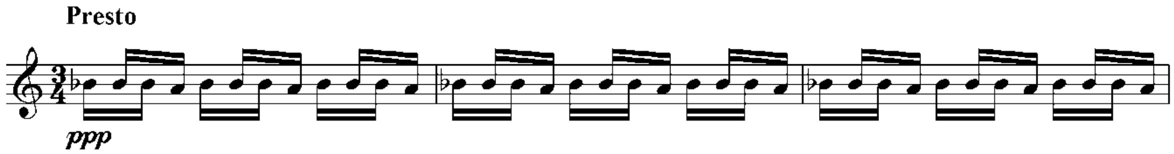

O‘ztuzilishgako‘ra, qat’iyratsionalistikpyesadajarangkuchinyuanslariningo‘sishivatushishlaribilanmuttasilharakatdinamikasihukmronlikqiladiki, ularkompozitorko‘rsatmasigamuvofiq, xuddishabadaesishidekbo‘lishikerak. Harakatlardarholo‘rnatiladivapyesaningoxirigaqadaro‘zgarmayqoladi. Uningo‘lchamliligiurg‘ularo‘zgarishihisobigayuzagakeluvchiritmiknotekisliklarbilanbezatiladi.

Harakato‘ziningkuchlishiddatibilancholg‘uningyuqoriregistrlarigaintiladiki, undapassajlaralohidametalljilvagaegabo‘ladi.

[9] Ахмедходжаева Н. Некоторые черты стиля фортепианного концерта Д.Сайдаминовой //Проблемы теоретического музыкознания в Узбекистане. Т., 1976, с.125

Bularningbarchasioldingaotilibchiqayotgantovushoqimitaassurotiniuyg‘otadi. Passajlarto‘polonigataktningkuchlihissalaridajaranggayangiemotsionalrangolibkirgan, go‘yochuqurlikdanyuzagaqalqibchiqayotganmelodikovozlarqo‘shilibketadi.D.Saydaminovadinamikanitaranglashtirishuchunqaytakiritiluvchidetallardandidbilanfoydalanganki, ularpyesayakunidakuchliavjgaolibboradi.Taktningkuchlihissalaridagi sf bilanajratibko‘rsatilganoktavalisachramalarmakoniyliknito‘ldirisheffektiniyaratuvchikengdiapazonniqamraboladi.

Avjzonasidanso‘ngjarangkuchiningtoborazaiflashuvikeladivabutunsyuitaoliskoinotcheksizligigayo‘lolgantovushningso‘nishibilanyakunlanadigo‘yo. Bubilanqotibqolganlahzaeffektigaerishiladi, undahayotningabadiylikvaborliqningcheksizlikobrazlaritasvirlanadi. Syuitaningfinaliavvalovazminsur’atda, mahkambarmoqlarbilan, ayniqsaqo‘shnotalardapuxtavamashaqqatlimehnatqilishnitalabetadi.

Asarningbarchaqismlarinibirlashtirayotib, pianinochiuningijrochilikshakliga “rejissyorlikqilishi” kerak. “Afrosiyobpeshtoqlari” ijrochilaroldigako‘plabmuammolarniko‘ndalangqo‘yadi. Ulardanbiri - so‘zlovchisukunatningdinamikholatlariniyetkazibberishuchunnyuanslarvatovushsarhadlariningnafisdetalizatsiyasiniizlabtopish;bukompozitornikigamoskeluvchig‘oyaningishonchlivata’sirliifodasiuchunzarurbo‘lgandinamikholatlarningg‘oyibbo‘lishlari-yu, so‘nishlaribilanamalgaoshiriladi. Pianinochiningboshqaengmuhimvazifasi– fortepianotovushzahiralariniboyituvchio‘zbekxalqcholg‘ularidachalishusullarivatembrlarigataqlidqiluvchiasarningteranmilliymohiyatiniyetkazibberishdaniborat.

D.Saydaminovaturkumdabayonningsintetikusullariniqo‘llaydiki, ijrochiulargae’tiborqaratishilozim. Buavvalo, maydavayirikfortepianotexnikasi, ostinatolifiguratsiyalar, erkinbadihaviylikvameditativlikunsurlariningg armonikmutanosibligidir. Turkumdagiminiatyuraharbirtovushga, harbirohanggavashungamuvofiq, harbirnota, uningtalaffuzisalmog‘igaalohidae’tiborqaratishnitalabqiladi.

D.Saydaminovaasariningijrochilikshakliniyaratayotib, undagikontrastlarrang-barangliginiajratibko‘rsatishzarur. “Afrosiyobpeshtoqlari” mavzuiymaterialivamusiqiyrivojlanishiningajibbirligibilanajralibturadi. Turkumningintonatsionmaterialitonlarningsekundalibirikmalaribilanbog‘liqkichik mavzuiyurug‘lar, motivlardaniborat.Bumavzuiyunsurlarnifakturaningturliovozlarigakiritishorqaliken gmakoniylikistiqbollaritaassurotigaerishiladi. D.Saydaminovaqismlaro‘rtasidagimavzuiyvafakturaviybog‘liqlikdanmohironafoyd alanadiki, utufayliturkumteranma’noviybirlikkaegabo‘ladi.

Quyidagi savollarga tayangan holda, topshiriqlarni bajaring:

1. Turkumning obrazli olamini ochib bering.
2. Turkum qismlari uyushmasida qanday tamoyil yotadi?
3. Turkumdagi faktura turini tavsiflang.
4. Turkumda zamonaviy kompozitorlik texnikasining qanday usullari uchraydi?
5. Turkumdagi texnik va ijrochilik qiyinchiliklari nimalardan iborat, va ularni bartaraf etish yo‘llari?
6. Turkumning ijro rejasini ishlab chiqing.

TESTLAR

1.“Afrosiyob peshtoqlari” – bu:

a) syuita turkumi

b) sonata turkumi

v) variatsion turkum

g) polifonik turkum

2. Turkum nechta qismdan iborat?

a) yetti

b) sakkiz

v) besh

g) o‘n

3. Turkumda qanday uslub ta’siri kuzatiladi?

a) impressionizm

b) klassisizm

v) barokko

g) romantizm

4. Birinchi pyesada royal jarangini quyidagi cholg‘u jarangiga yaqinlashtirish lozim:

a) o‘zbek torli-chertma cholg‘usiga

b) organga

v) chelestalarga

g) nog‘oraga

5. Ikkinchi pyesa ijrosi quyidagilarni talab etadi:

a) erkinlik va badihaviylikni

b) harakat avtomatizmini

v) dinamiklik va shiddatlilikni

g) inetrlilik va statiklikni

6. Uchinchi pyesa xarakteri:

a) sirli-jumboqli

b) faol harakatli

v) elegik

g) dinamik va shiddatli

7. To‘rtinchi pyesa xarakteri:

a) stixiyali intiluvchan

b) hayolchan

v) elegik

g) hissiy

8. Beshinchi pyesa qanday tuzilgan?

a) sokin o‘ychan xarakterda

b) tovushlarning shiddatli oqimida

v) tokkataviy harakatda

g) faol marshsimon harakatda

9. Oltinchi pyesa bu:

a) ulug‘vor freska

b) nafis miniatyura

v) shiddatli tokkata

g) qayg‘uli elegiya

10. Oltinchi pyesa bu:

a) shiddatli tokkata

b) qayg‘uli elegiya

v) ulug‘vor freska

g) nafis miniatyura

A.Latif-Zade. “Tuyg‘ular, qalblarvahayollartug‘yoni”

A.Latif-Zadeo‘zfortepianoasarlaridazamonaviyyozuvtexnikasininoyobvao‘zigaxostarzdaqo‘llaydi. Bukompozitorgatovushvauningbo‘yog‘iga, sonoristiktabiatigaalohidamunosabatdabo‘lishxosdir. O‘zhayollariga, kechinmalarigag‘arqbo‘lish, “zamondantashqari” holatgasingish, sukunatnieshitaolish, pauza (to‘xtam)larningkattaroli – bularningbarchasikompozitorningo‘zasarlaridamurakkabpsixologikolamniqurishga intilishidandalolatdir.

Buborada “Tuyg‘ular, qalblarvahayollartug‘yoni” nomlifortepianoturkumie’tiborlidir. Turkumningnomlanishi, undagioltitao‘taixchamqismlaro‘zlarixususidaso‘zlaydi. Buijodkorningnozik, psixologikjihatdanmurakkabqalbidagiintim, o‘tashaxsiykechinmalaridir.

Turkumqismlariningo‘taqisqaligivasharqonashe’riylirikaan’analaridanmerosifodaningaforistikligigaqaramay, turkumteranmazmunbilanto‘ldirilgan. O‘zbekistonkompozitorlariningko‘plabzamonaviyasarlaridabo‘lganikabimazkurturkumdagimilliyasoshamchuqurlikdaifodalanib, ataylabiqtiboslanganfol

klorko‘rinishidanamoyonbo‘lmaydi.Uzamonaviybadiiyshuurdao‘zgartirilganvaXX asrkompozitorlikyozuvtexnikasiningusullarimohironaqo‘shilganteranmonodiyasan’atiningtushunchasiimkoniyatlarigaasoslanadi. Mazkurvaziyatda – burepetativtexnikayohudminimalizm.

Turkumningharbirqismiijrochigauningobrazlimazmuniinterpretatsiyasidao‘zfantaziyasininamoyishetishimkoniniberuvchidasturlinomlanishgaega. Turkumningbarchaqismlaridarivojlanishningasosiytamoyili – bunaqshinkor-fakturaviy, tembrli-koloristik, lad-garmonikkabiturlidarajalardagivariatsionlikdir. Turkumningbarchaqismlariteranichkibirlikkabirlashtirilganbo‘lib, undaintonatsion, ladvaritmikaloqalarkuzatiladi.

Turkumningbirinchipyesasi “Kunchiqisho‘rni – kunchiqishi”asarmuhitigaolibkiradi. Uimpressionistiknuqtainazardango‘zalbo‘lib, chiqayotganquyoshningporlayotgannurlarigao‘xshaydi. Ammominiatyuraningdasturlig‘oyasitasavvufningfalsafiy-estetikkontseptsiyasibilanbog‘liqpsixologiktagma’noninazardatutadiki, uningasosidaXudogaetishish, haqiqatniizlabtopishvama’naviybarkamollikkaerishishg‘oyasiyotadi.

Buminiatyurafaqatrivojlanishjarayonidanozikifodaviydetallarqo‘shilganfakturaningyagonatoifasidayaratilgan. Mazkurpyesadaturkumningboshqaqismlaridagikabiyuqoriregistrustunlikqiladi. Miniatyuraningboshlanishifakturaningostinatoliritmikchizmasigaqaramay, parvozchanlikhissiniyaratadi:

Bundayeffektgaritmikvamotivlidavralar, alohidatovushlarvayaxlitintonatsionformulalarkabiminimalizmningtexnikusullaridanfoydalanish,

fakturaningyangiunsurlariniqo‘shilishihisobiganotamatnidagitoboramurakkablashu vorqalierishiladi. Shundayqilib, 13-taktdanavvalgimusiqiytuzilishganisbatansekundalihosilalarvamurakkablashganmetrqo‘shilganvariatsiyasifatidarivojlanishningyangibosqichiboshlanadi.

22-taktdanmavzuniyangiranglargabo‘yagan,ladvagarmonikvariatsiyalanishfazasiboshlanadi. Yozuvningvitrajgao‘xshashbundaytexnikasiobrazgaquyoshnurlaridek, yangiqirralarvaranglarbilannursochishimkoniniberadi. Pyesaningijrosipianinochidantovushsadosiningnafisligi, parvozchanligini, mukammalritmikaniqlikvabirvaqtdao‘taaniq,tushunarliartikulyatsiyanitalabetadi. Pyesaningintonatsiontuzilishi, undagemitonikaunsurlari, sekundaliohangdoshliklar -klasterlarningmavjudligihamalohidae’tibortalabetadiki, ularpianinochinitembryechimlarisohasidaijodiyizlanishgaundaydi.

Turkumningikkinchipyesasi– “Paydobo‘lish, ibtido” – bulad- garmonik, metroritmikvafakturaviyusullaryangiligivashaffofligibilanajralibturuvchiixchamminiatyura-eskizdir.Murakkabakkordlimajmualarningo‘tazichligi, tovushningto‘yinganligidinamiktarzdarivojlanuvchiyorqinmusiqiyobrazniyaratadi. Pyesamo‘‘tadilsur’atda, ijrochiningharbirakkordni, o‘ziyaratajakfonnatijasinipuxtatinglashibilanijroetiladi. Bu yerdatovushsadolanishizichvaixcham:

Miniatyuraboshlang‘ichtuzilmasiningijrosio‘lchanganritmikaniqlikni, mavzudagiharbirakkordtalaffuziahamiyatlivasalmoqlibo‘lishinitalabetadi. 8-taktdanboshlab, fakturakeskino‘zgaradi: bundamavzuvariatsiyalanib, yangiqirralarbilanyoritiladi. Yuqorgiovozdaaniqartikulyatsiyabilanta’kidlanganmelodikasoskontsentratsiyalana

di, chapqo‘lpartiyasidakuychizig‘iningharbirtovushidanso‘ngyuqorgiovozninafisxromatizmlarbilanruhlantiruvchikutilmagansinkopalangango‘zaltovushbirikmalariyuzagakeladi. Fakturaningbuturdagitokkataviytamoyili 16-taktgachadavometadi, undao‘ziningo‘taaniqligibilanqat’iyvaulug‘vorakkordlarpaydobo‘ladi.

20-taktdagipauzadanso‘ngobrazrivojiningyangifazasiboshlanadi: ovozlaro‘zaroo‘rinalmashdilar, melodikrelyefchapqo‘lpartiyasigao‘tadi, sinkopalanganakkordlaresaBu yerdabirmunchamurakkablashtirilganvafakturaviy-zichlangan, o‘ngqo‘lpartiyasidaharakatqat’iyatilayuqoriga, avjtomonintiladiki, mazkurpyesauningbilanyakunlanadi. Ushbubutunbo‘limbirnafasda, yuksalishningyagona, maqsadsariintilganyo‘lisifatidaijroetiladi. Bu yerdajarangnihoyatdato‘yingan, yorqinvadinamikjihatdanhajmdor. Jarangdiapazoniningkengayishivatovushkuchiningoshirilishiasta-sekin, sakrashlarsizamalgaoshirilishikerak. Yakunlovchitaktlardaharbirakkordnimajburiyurg‘ulashbilansur’atnibirozsekinlashtirishgayo‘lqo‘yiladi. So‘nggiakkordnifermatonihisobgaolganholdaoxirigachatinglashzarur.

Uchinchiminiatyurapianinochiga “22.30” nomlisarlavhagaegamurakkabijrochilikvazifalarinitaqdimetadi. Kompozitorningg‘oyasibo‘yichabuoqshomvaqtinibildiruvchinomlanishbo‘lib, upyesaqahramonniningmazkurvaqtdagimushohadalaribilanbog‘liq[10].

Tabiiyki, bundayturdagiminiatyurateranshaxsiy, sub’yektivtuyg‘ularvao‘y-fikrlarbilanbog‘liqbo‘lib, uningdasturiijrochiga, oqshomsukunatidaolisdanovozlareshitilibturganko‘chaningsokinoqshomdagig‘ira-shiramanzarasibilanbog‘liqlirik-falsafiysyujetnie’lonqiladi.

Pyesamusiqiyrivojlanishningvariatsiontembrli-koloristiktamoyiligaasoslanadi. Dastlabkisakkiztaktdavomidachapqo‘lpartiyasidateranbaslardao‘nbirmartakvartaliohangdoshliktakrorlanadi. Aftidan, bukompozitorongidasoatyurishibilanuyg‘unlashganholdayuzagakelgan. 9-11

[10] Muallifning A.Latif-Zadebilan bevosita muloqotidan. 2005yil.

taktlardarrnyuansidashabadaesishidekqabulqilinuvchio‘noltitaliknafisfiguratsiyalar paydobo‘ladiki, bupyesaqahramonigayopirilgano‘y-hayollarvaxotiralarbo‘lishihammumkin. 12-taktdanboshlab, miniatyuraningoxirigaqadarsoatyurishiyangilanibboradi, faqatmutlaqoo‘zgartirilganholda. Kvartalarintervaliorttirilganko‘rinishgakelib, yuqoriregistrgao‘tkaziladi, vaengyuqoriregistrdakvarta-kvintaliimpul siv,asabiyyangrovchiohangdoshliklarbilanto‘ldiriladi.Chapqo‘lpartiyasidateranbasl ardao‘nbirmartatakrorlanuvchiuchovozliklasteryangraydi:

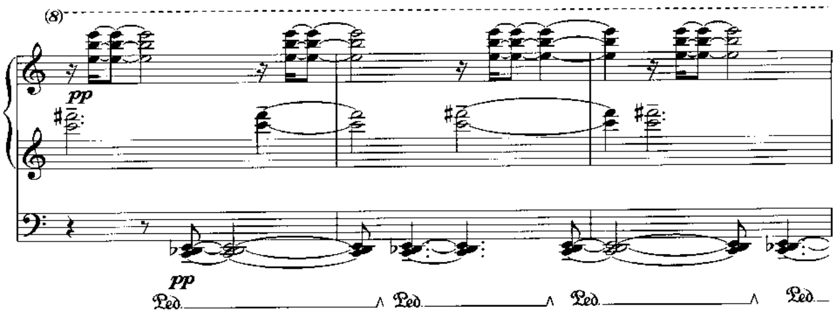

Bundakompozitorfakturaningbarchaqatlamlarinibo‘rttiribroqqo‘rsatishuchunu chsatrlipartiturayozuviniqo‘llaydiki, buqatlamlarningharbiritovushbalandliginuqtainazaridanostinatolibo‘lib, metro-ritmikjihatdanharbirqatlamdagisinkopalanganritmikchizmahisobigao‘taimpul sivdir. Aynipaytda, Bu yerdaO‘zbekistonkompozitorlariijodidakengtarqalganmetro-ritmikmavzuiylikxususidaso‘zlashmumkin[11].

Ko‘pqatlamliyaxlitlikasosinitashkiletuvchiuchtaritm-formulao‘zigaxospoliritmiyanihosilqiladi. O‘zbekmusiqasiningboyritmikasidanijodkoronafoydalanarekan, A.Latif-Zadezamonaviymusiqaifodavositalarinimilliymusiqao‘zigaxosvoqeliklariningspetsi fikko‘rinishlaribilanboyitadi. Bundaijrochiningvazifasi – kompozitorningijodiyg‘oyasiniifodalayolishvaunitinglovchiidrokigachayetkazishda niborat.

[11] Н.Ахунджанова. Тембро-ритмический тематизм и принципы его развития в сочинениях композиторов Узбекистана // Проблемы теоретического музыкознания в Узбекистане. Т., 1976, с.104

Turkumningto‘rtinchipyesasi “Metafora” (kinoyali, majoziy) faolvadinamikprelyudiyalashxarakteridayaratilgan. Uningasosidaikkiovozlifakturayotadi, bundataktningkuchsizhissalaridagio‘zigaxosurg‘ularbilanmuttasilharakatlanuvchio‘noltitaliknotalaroqimio‘ziningshiddatliyugurishibilanharakatoqimini ffdagikeskinakkorddayakunlovchikeskinsinkopalanganimpul sivakkordlarmajmuigaolibkeladi. Mazkurpyesadabundayharakatfazalariikkitabo‘lib, ularningharikkisihamkuchliavjportlashibilanyakunlanadi. Pyesaijrochibajarishizarurbo‘lgandinamikbelgilargaboy. Pyesaningdastlabkitaktlariyoq, to‘xtovsizharakatgafaol, shijoatlitonberadi:

O‘noltitaliklarijrosidapianinochio‘ngvachapqo‘llarningmukammalsinxronligigaerishishilozim, bungapyesaningvazminsur’atda, mahkambarmoqlarbilanbatafsilchalinishi, ikkiovozningo‘zarota’sirinatijasidahosilbo‘luvchiharbirovozbirikmasinianiqtinglashjarayonidaerishiladi. Notamatnietarlichao‘zlashtirilgach, sur’atniasta-sekintezlashtirishmumkin.

Yanabirborta’kidlashjoizki, dinamikomilgaalohidae’tiborqaratishlozim, zeropyesajarangimuttasilo‘sibboradi: xira, fantastikhissiyotlardantokeskinurg‘ulanganakkordbilanyakunlanuvchiqo‘polgursillagano‘yingacha. Pyesadagiikkinchirivojlanuvchifaza 17-taktningo‘rtasidan, go‘yopauzadankeyingiyugurishbilanboshlanadi. Bu yerdaharakatritmvacho‘zimlar: dastlabsakkiztaliklar, so‘ngrasakkiztaliklartriollari, vanihoyat, o‘noltitaliklarningtoboramaydalanishibilansezilarliravishdatezlashadi.

Miniatyurajudaeffektlitarzdayakunlanadi. Oxirgitaktda, *ff*dagiakkordliportlashdanso‘ng, sakkiztalikpauzadankeyin, engyuqoriregistrda*rr*daso‘roqmotiviyangraydiki, undanso‘ngyanakuchlidissonanslanuvchiohangdoshlikroyalningqarama-qarshiregistrlaridakeladi.

Beshinchiminiatyura “Nigor” mahbubaportretinitasvirlaydi. Uavvalgipyesaganisbatankontrasthosilqiladivaturkumningshiddatlifinaligajudasilli qlikbilano‘tadi. Ushbupyesadakompozitoryanainjiqgo‘zalportretiniyaratuvchinozikvanafisifodavos italaridanfoydalanadi. Bundamusiqabadihaviyxaraktergaega. A.Latif-ZadeBu yerdametrikvanometrikmusiqanio‘zaromuvofiqlashtiradiki, umazkurminiatyuraniochiqasargayaqinlashtiradi. Pyesayuqoriregistrdagiyorqinindividuallashtirilgan,go‘yosamolardanergatushib, xoralakkordlardato‘xtaganvayanayuqorigaintilgankuybilanboshlanadi. Chapqo‘lpartiyasidagijo‘rlikayolobrazingo‘zgaruvchan, injiqvabirpaytdako‘tarinkixarakterinita’kidlaydi. Legato, portamento, trellarkabishtrixlarbulirikportretniajratibko‘rsatadi:

Ushbureprizaliuchqismlilikningchetkiqismlariasosidaifodalikuyyotadi, uo‘zidadeklamatsionvanutqohanglarigaegamayinariozoqirralarinimujassametgan. Registrlarvadinamikbelgilarningo‘zgaruvchanligi, fakturachizmasiningalmashinuviNigorqiyofasiningbenazirmaftunkorliginita’kidlay di. Uningijrosipianinochidankattamahoratvaboyfantaziyanitalabetadi.

O‘rtaqismval sxarakterigaega. Bu yerdabirinchiqismningsokinsur’atijudatezkorharakatgao‘zgaradi. Musiqaxarakterihayajonlitusoladi:

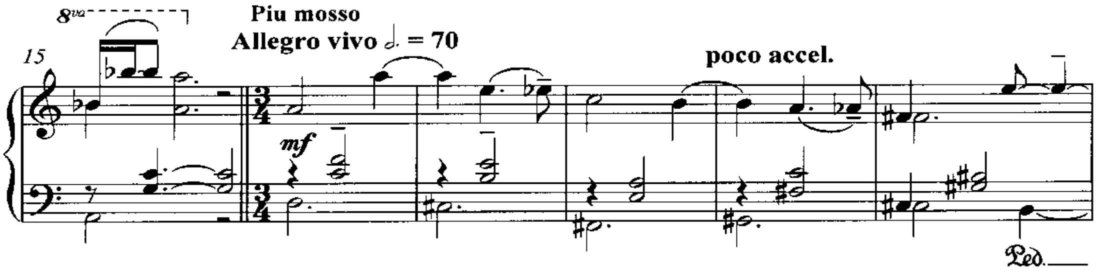

O‘rtaqismvariatsionshaklgaega. A.Latif-Zadeval smavzusinisakkiztaliklartriollariorqalipoliritmikjihatdano‘zaroqo‘shiluvchidastlabs akkiztalik, so‘ngrao‘noltitalikcho‘zimlinaqshinkorserjilofiguratsiyalarbilanboyitadi.Birmarom liaylanish, boshlang‘ich Moderato sur’atinitiklovchivabirinchiqismningintonatsionmaterialiniqisqartirilganko‘rinishda yangilovchireprizagaolibkeladi. Pyesahavodamuallaqosilibqolgansavolbilanyakunlanadiki, uningjavobikeyingiqismningboshlanishidir.

Turkumningoltinchiqismi, final “O‘sibboruvchi, chegaradanchiquvchi” debnomlangan. Uhaqiqatanhamavvalgiqismlardaustunlikqilganvamikrominiatyuradebatashmumki nbo‘lganminiatyurashakllaridanchetgachiqadi[12].O‘tatezkorsur’atBu yerdajudaaniqritmikuyushmagaegabo‘lib, Nigormavzusiningto‘xtovsizaylanishigajalbetadi:

[12]Aftidan, muallifbupyesaninomlatib, uningshunchakihajmdorliginiqaydetmaydi, balkigo‘yoavvalgipyesalartafsilotlariustidako‘tarilgan, umumlashma, yaratilganobrazlarvakartinalarnigohinita’qidlaydi.

Turkumningavvalgiqismlaridabo‘lganikabibu yerdaboshshakllantiruvchitamoyil – variatsionlikdir. Kompozitorfinalningmusiqiyrivojigaavvalgiqismlardanolinganmusiqaparchalarinij udanoyobtarzdasingdiradiki, bufinalgaumumlashtiruvchi, yakuniyxarakterbaxshetadi.Ufinaldao‘ziningvariatsiyalanishxarakteribilannaqshink orfakturaviytoifagayaqinlashadi. Bu yerdakompozitorfortepianobayoniningyorqinranglarinitopganholda, ijodkorlikvamahoratninamoyishetadi.

Rivojlanishjarayonidaval ssimonlikmavzuiylikningto‘rthissaliuyushmasibilano‘zarota’sirgakirishadi, undakompozitortomonidanR.Shuman “Karnaval”iningan’analaridavomettirilganiniko‘rishmumkin.Bungahamportretlar-niqoblar, vahampyesa-qalbholati, hamramziykinoyalarnio‘zichigaolgandasturiylikturiguvohlikberadi. R.Shumanning “Karnaval”ibilanA.Latif-Zadeturkuminiinsonningqalbsirlari, teranichkituyg‘ularivakechinmalariga, shuningdek, turlixilshifrlar, mazmunlikodalarvamonogrammalargaishoraqiluvchiromantikkontseptsiyahamo‘za royaqinlashtiradi. Yuqorilovchikvartalimotivto‘ldirishlaribilanbutunturkumbo‘ylableytmotivko‘rinish idao‘tadi, uningasosidakompozitormavzubilanishlashninghayratomuzmahoratininamoyishetg anholda, rang-barangtovushobrazlariniyaratadi.

A.Latif-Zadening “Tuyg‘ular, qalblarvafikrlar” turkumi–ijrochilikfantaziyasinirag‘batlantiruvchiasar. Upianinochiningobrazlitafakkurinirivojlantirishga, ifodavositalarinitopaolishgayordamberadiki, ulartinglovchinichuqurhayajongasolishivaunizamonaviymusiqaningmurakkabolam ibilanqiziqtirishimumkin. Turkumustidaishlash,nozikpianinochiliktinglashqobiliyatinirivojlantirishgayordam berib, notamatniningengmaydatafsilotlariga,

harbirshtrixgazargaronaishlovberishga, pianinochioldigaminiatyurajanrivaminiatyuraturkuminiko‘ndalangqo‘ygano‘shaijr ochilikvazifalarigamoskeluvchiharbirnyuansganisbatane’tibortalabqiladi.

Quyidagi savollarga tayangan holda, topshiriqni bajaring:

1. A.Latif-Zadening fortepiano ijodiga xos bo‘lgan uslub qirralarini tavsiflang.
2. “Tuyg‘ular, qalblar va o‘ylar tug‘yoni” turkumi dasturiy nomlanishining ma’nosini ochib bering.
3. Miniatyura tushunchasi nimani anglatadi?
4. Turkum pyesalarining fakturaviy xususiyatlarini ajratib ko‘rsating.
5. A.Latif-Zade turkumini R.Shuman miniatyuralari turkumi bilan taqqoslang.
6. Turkum ustida ishlash jarayonida qanday ijrochilik muammolari uchraydi, ularni qanday bartaraf etish mumkin?

TESTLAR

1. “Tuyg‘ular, qalblar va o‘ylar tug‘yoni” turkumi tarkibiga nechta pyesa kiritilgan?

a) olti

b) yetti

v) to‘qqiz

g) yigirma

2. “Kun chiqish joyi – kun chiqish” nomli pyesaning xarakteri:

a) lirik-falsafiy

b) tokkataviy

v) raqsbop

g) qahramonona

3. “Paydo bo‘lish, ibtido” nomli pyesadagi tovush sadolanishi:

a) zich, ixcham

b) yengil, havoyi

v) o‘tkir, tikanli

g) parvozli, sirg‘aluvchan

4. “22-30” pyesasida kompozitor tomonidan nota yozuvining qanday turi qo‘llanilgan?

a) uch satrli partitura yozuvi

b) ikki satrli yozuv

v) bir satrli yozuv

g) to‘rt satrli partitura yozuvi

5. “Metafora” pyesasining obrazli tuzilishi:

a) faol, pozitiv

b) mayus, pessimistik

v) elegik, lirik

g) falsafiy, o‘ychan

6. “Nigora” pyesasi bu:

a) ma’shuqa portreti

b) peyzaj chizmasi

v) magazin nomi

g) mexmonxona nomi

7. “Nigora” pyesasi quyidagi shaklda yozilgan:

a) uch qismli reprizali shaklda

b) uch qismli reprizasiz shaklda

v) variatsion shaklda

g) sonata shaklida

8. Kompozitor “Nigor” pyesasida foydalangan janr:

a) vals

b) menuet

v) marsh

g) polonez

9. Turkum miniatyuralaridagi shakllantirishning etakchi tamoyili:

a) variatsionlik

b) ostinatolilik

v) repetitivlik

g) kombinatorika

N.G‘iyosov. “Naqshlar”

N.G‘iyosovning “Naqshlar” nomlifortepianoturkumi, muallifmusiqasiningnovatorlikqirralarinianiqtasvirlabberadi. Muallifningo‘ziungako‘pjihatdaneksperimentalasarsifatidaqaraydi. Bu yerdauseriyali, puantilistikvasonortexnikasinitabiiyravishdaaleatorikaunsurlaribilanmuvofiqlashtiradi. Ushbuminiatyuralarnio‘rganishijrochigakompozitorlikijodiyotijarayonibilantanishish, shuningdek, “totaltartibdagitovushmaterialining” “tadqiqotchi”sirolidachiqishimkoniniberadi. Engturfazamonaviyifodavositalari (klasterlar, tremololar, repetitsiyalarvah.k.)danfoydalanish, shuningdek, shakllantirishnnigteranoriginaltamoyillariXXasrfortepianoyozuvitexnikasiyutuqlari bilantanishtiradi. Aleatorikausullariijrochigachalishningturlixilmusiqiytasavvurlarikengspektriningma’noviyimkoniyatlariniochibberadi. Chalishunsurlarimualliftomonidanmatnshakllantirilganidayoq, ungajoetilgan. Bubirinchidan, turkumningbarchapyesalarida (uchinchisidantashqari) aniqmetro-ritmiktizimningyo‘qligi. Ikkinchidan, notalarcho‘zimlariningbir-biriganisbatanmutlaqonisbiyligi (fermatolar, tezlashishlar, sekinlashishlarvah.k.ningserobligi). Uchinchidan, bu (muallifliko‘rsatmalariorqalifaqatqismanboshqariluvchi, shuningdek, ijrochininghisetishvaimpul sivlikdarajasigaqarab)harakattezliginitanlashdagibadihaviyerkinlikdir.

Aleatorikasarijrochiliknazminingo‘zigaxosligishundaki, ug‘oyaifodasiningan’anaviyvositalaridanko‘rako‘proq

(garchitexnikaningan’anaviyunsurlari – artikulyatsiya, sur’at, harakat – Bu yerdatabiiyki, o‘tayuqorisaviyadagiijrochilikmahoratinitalabetadi), holattexnikasigamurojaatetgan. Muallifo‘zpyesalarinito‘rtkayfiyatturkumi, debnomlaganibejizemas, ulardainsonningturliholatlari, uningemotsionalolamivaintellektio‘zaksinitopgan.

Turkumningbirinchipyesasi Lento improvisato obrazjihatdan “ochiqmakoniylik”nizabtetishgaurinishninamoyonetadi. Butunturkumdavomidabo‘lganikabi, Bu yerdahambizningtushunchamizdagiodatiyxotirjamlikvaosoyishtalikninghattobiroro liniuchratishmushkul. Olamningyaralishi, insonningvahimasoluvchiCheksizlikbilanaloqasixususidagiabadiysavollaralohidata ranglikmuhitiniyaratadi.

Makoniylikeffektigamusiqiymaterialnidiaramatoifasibo‘yichatabaqalashtamo yiliniqo‘llashorqalierishiladi:

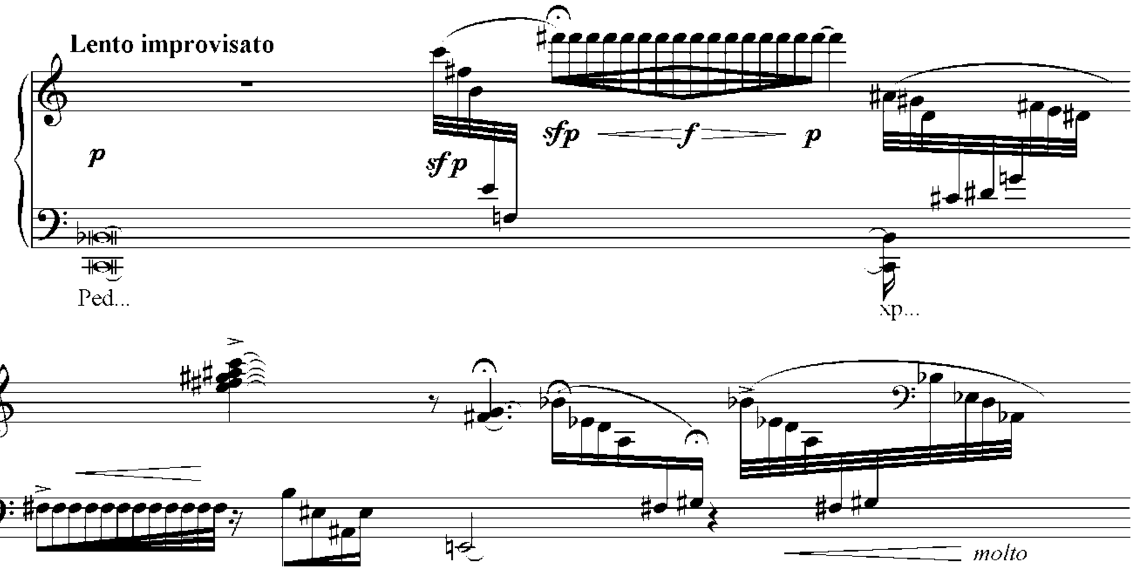

Orqaplandabasovozidagido-si-bemol septimasio‘zidabirpaytda, birnechtama’noviyvashakllantiruvchifunktsiyalarnikontsentratsiyalaydi.

Birinchipyesastrukturasiikkitakichiktuzilmagabo‘linadi. Birinchibo‘limsubkontroktavaningsibekartovushidayakunlanadi, uo‘zigaxos “o‘q” vazifasinibajarib, harakatundanboshlabxuddiko‘zgudagiaksidekketadi. Buhissiyot, boshlang‘ichdo-si-bemol septimasimusiqiymaterialningbutunoqimirivojlanishuchunturtkiolganvapyesaoxirid

ayanaungaqaytibkeluvchinuqtasifatidaxizmatqilganiboispaydobo‘ladi. Quyiregistrdapaydobo‘larekan, buseptimahushyor, havotirlifonnishakllantiradi. Gongzarbieffektigaavvaldantayyorlanganpedalda, o‘tafaolbarmoqlarbilan, ammo *“rr”*dinamikbelgisidaseptimaniimpul sivolishorqalierishiladi. “Harakatlanuvchi” makoniylikninghajmdorjaranghissiyuzagakeladi. Garmoniyanuqtainazaridanbuseptimatayanchatrofidagikabio‘zatrofidaharakatnijam lab, “markaziyjarang” ahamiyatigaegabo‘lib, “tonikafunktsiyasi”ningo‘rniniegallaydi (Buohangdoshlikbirmunchamurakkablashganko‘rinishdabutunturkumoxiridayakun iyakkordsifatidapaydobo‘ladi).

Fakturaningkeyingiunsuri– passajlar, ulardramatikrivojlanishdabevositaishtiroketadi. Seriyatamoyilibo‘yichatuzilgantovush “sachramalari”ninamoyonetuvchipassajlartuzilishiganisbatanyondashuvvabirtovus hdagirepetitsiyalarningcrescendodagitezlashuviva diminuendodagisekinlashuviqiziqarlidir. Harikkiunsurleytbelgilarahamiyatigaegabo‘ladi, zeroularmuayyanemotsionalholatlarnitavsiflab,turkumningboshqapyesalaridapaydo bo‘ladi.

“Ochiq” torlardagipassajlarvarepetitsiyalarijrosiksilofonjarangigataqlidqiluvchieffektniyarat adi. Mazkureffektgaerishishuchunqo‘llarharakatiorqalibirlashtirilganyaqinbarmoq staccatosiusulidanfoydalanishzarur.

Repetitsiyalarnibittabarmoq (mazkurvaziyatdaikkinchiyokiuchinchibarmoq) bilan, yig‘ilganbilaklarningvibratsion-tebranishliharakatiniqo‘llaganholda, ijroetishtavsiyaqilinadi. Crescendo va diminuendodinamikbelgilariqo‘llarvazniningortishivakamayishihisobigabajariladi.

Passajlarningmusiqiymaterialimavzuiylikdagisavol-javobtuzilmasiningklassikmisolininamoyonetadiki, uningasosidaturkumningkeyingipyesalaridao‘zrivojlanishivayechimigaegabo‘lganz

iddiyatlivaziyatkelibchiqadi. Birinchipyesaavjiningtuzilishihamg‘ayrioddiy. Deyarlibutunklaviaturaniqamrabolganpassajlarparvoziemotsiyalarningkuchlisachrashininamoyishetadiki, buavvalgiazobberuvchikutishholatigatezkorqaytishkabiturkumningbirinchiavjiuchunhammutlaqoxosemas.Mualliftomonidantaqdimetilganparvozcho‘qqisidagito‘rttovushningerkintakroriixtiyoriytezlashishbilanijroetilishimumkin.

Pyesaningumumiytuzilishidagiekspressivlik, keskinlikvataranglikkamavzuiylikningbarchaunsurlariniyoribo‘tuvchisekunda-septimaliohanglarustunligiorqalierishiladi. Septimabirinchipyesaningleyt-intervaligaaylanadi. Bundaayniqsapedalizatsiyagaalohidae’tiborqaratishniistardik, zerouturkumningdramaturgikrivojidamuhimahamiyatkasbetadi. Muallifo‘ziningbarchapyesalaridapedal belgilarinibatafsilifodalaydi. Aksariyathollarda, pedalizatsiyaniakustikpedal sifatidatalqinetishmumkin, faqatuchinchipyesadantashqari, undapedal sofritmik. Birinchipyesadanikkinchisiga, shuningdek, ikkinchisidanuchinchisigao‘tishnimuallifpedal orqalio‘zaroqo‘shadi. Pedalningo‘zgarishimosravishdakeyingipyesaningbirinchitovushigato‘g‘rikeladi, vabubilan attacca remarkasiamalgaoshiriladi. Mazkurremarkabirinchipyesadanamoyishetilganobrazlardoirasiningkeyingirivojini nazardatutadi. Lento improvisito sur’atiikkinchipyesadahamsaqlanibqoladi. Bundaikkitaobrazlidoiralarmavzuiykontrastiningtamoyilibutkulkrisstallanadi. Bumusiqiymaterialniyetkazibberishorqalihamta’kidlanadi:

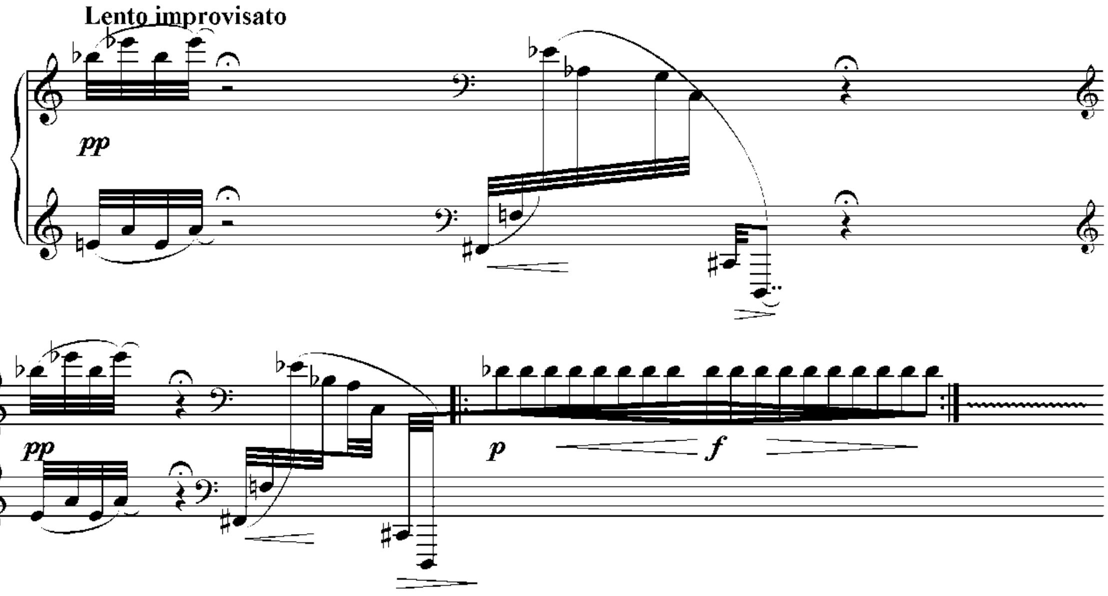

Ikkinchipyesaxuddiniyatsofligivayuksakliginiifodalayotgandek “chaqiruv”ninguchtonlimavzusibilanboshlanadi. Buleyt-mavzubutunminiatyuradavomidao‘zgarishsizsaqlanibqoladi. Ubalandregistrdayozilgan, shaffofvanozik,ikkinchimavzu – “reallik” mavzusigaqarama-qarshiqo‘yilganbo‘lib, o‘zgarganholda, gohbirinchipyesadagi “passajlarsachramasi”, gohklaviaturaningbutundiapazonibo‘ylabsochilgantertsiyaviyklasterlarko‘rinishida paydobo‘ladi. Ikkiobrazlidoiraningbuqarama-qarshiligi, birlikziddiyativaqarama-qarshiliklarkurashieffektiniyaratganholda, birtomondan, pauzavafermatolarbilanchuqurlashtirilsa, boshqatomondan, pedal orqalio‘zarobirlashtiriladi.

Reprizaviylikningbarchaalomatlarigaegapyesaningtuzilishiqiziqarlibo‘lsa-da, ammoumavzuiyziddiyatnito‘g‘ridan-to‘g‘rinamoyishetmaydi. Ushbuminiatyuraningo‘rtaqismiko‘proq, tuyg‘ularningavjdagiulkanportlashigaolibkeluvchiuningsifatjihatdanyangiholatinitaqdimetadi. Basdagitremolonuvchisekundavatertsiyaviyklasterlarsochmasipauzadauzilibqoladiki, u (pauza) “... o‘zimusiqagaaylanib, ... muayyantovushdanko‘rako‘proqnarsanihisetishimkoninberadi”.

Klasterlarnibir-birigazichjoylashganbirinchi, ikkinchi, uchinchivato‘rtinchibarmoqlarbilan(1-barmoqikkitatovushniqamraboladi), qo‘llarnioktavaorqaliharbirtovushvakeyinginotalargaerkinsakrashC – D –E – F – G vah.k.orqaliijroetishlozim:

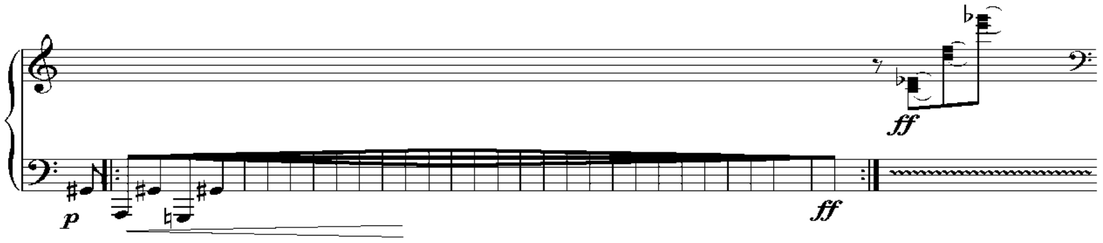

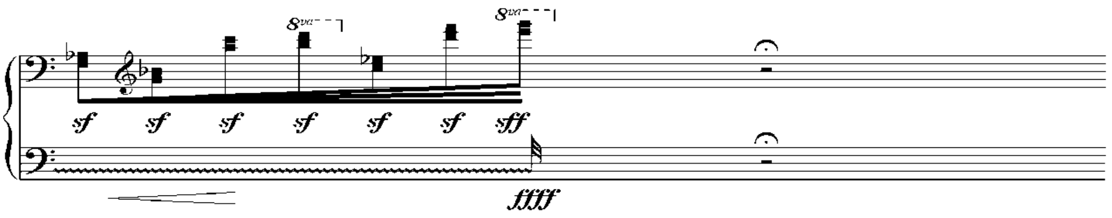

Ma’nolipauzadankeyinyuzagakeluvchireprizao‘zibilanziddiyatyechiminiham, yangisifatliholatnihamolibkelmaydi. Ufaqatginashaklnimuvozanatlashtirib, ekspozitsiyaningzaiflashganovozinieslatadixolos. So‘nggiuchtonliohangsavolomuztarzdapedalgaosilibqoladi.

Mazkurpyesada“aqlvayurak”ningabadiykurashmavzusio‘zaksinitopgan.

Keyingipyesabilanmavzuiyaloqareprizada, “repetitsionmajmualar” lya, si-bemol , sitovushlaridato‘xtabqolgandaamalgaoshiriladi.

Obrazlidoiralarziddiyatikeyingipyesadabutkulo‘zgachaqiyofakasbetadi. Muallifsharhlari “notozakuchlar”ningemotsional-beqaror, bezovtaraqsixususidaso‘zlaydi. Mutlaqoaniqta’rif: o‘ziningritmikuyushmasivako‘rsatilgan allegro sur’atibilanoq, buraqs. Faqatginashupyesadamuallifmetroritmikko‘rsatmalarberadi.

Pyesaningmusiqiy-mavzuiyyechimihamqiziqarlidir. Dastlabkiikkitaktningo‘zidafunktsiyasibo‘yichauchxilbo‘lganmavzuiyunsuryotadi:

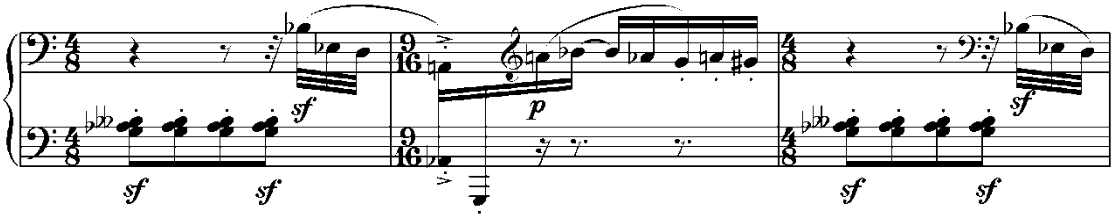

Tasavvuruyg‘onadiki, Bu yerdatovushnuqtasiga “o‘ralgan” boshmavzu (vebernchamavzulartoifasi) taqdimetilgan. Birpaytningo‘zidabuo‘zigaxosmualliflikoʻzgartirishlarivasonatashaklining “o‘ralganligi”dir.

Aunsuri – boshpartiya – “G‘iyosov” mavzusi (G-As-B). Vunsuri– bog‘lovchipartiya-leyt-belgi “passaj-sachrama”. Sunsuri – yondoshpartiya.

UshbumavzuiymajmuaVvaSunsurlaririvojidayangibosqichninamoyonetadi. Uchinchio‘tishda (rivojlov) Aunsurihamo‘zgartirilgan (9-taktdanS-d-cis).

Ushbumavzuiyhosilalarningharbirinituzilishivaijrousullarixususiyatlarinibataf silo‘rganishgao‘tamiz. A – sakkiztaliklarninganiqpul slanuvchiritmigaquriladi, uBu yerdaleyt-ritmahamiyatigaegabo‘ladi. O‘zgarmas 4/8 ritmi – bubarqarorlikvaosontanibolinadiganqirralargaegaritm-ohangdir. Aunsuripedalsiz, f dinamikbelgisida, quruqvahattoqattiqtusdaijroetiladi. Bundamualliflikurg‘usininganiqligigae’tiborqaratishzarur. Ekspozitsiyavareprizadabirinchivato‘rtinchisakkiztaliklartakti, rivojlovda – faqatbirinchi. Vunsuri – o‘ziningohangnegizlaribilanavvalgipyesalardagi “passaj-sachramalar”gaboribtaqaladi, ujudaqisqapedal bilanijroetiladi. Buunsuro‘taimpul siv, shubois, uningijrosibarmoquchlariningmaksimaldarajadagijamlanganliginitalabetadi. Birinchinotaningurg‘ulanishiAunsurinigo‘yokibo‘libqo‘yadi.

Lyatovushininghirgoyisigaqurilgan, rdinamikbelgisidao‘zgarmayyangrovchiSunsuri – mualliftomonidan “notozakuchlar” debtavsiflangan “vasvasa”ninamoyishetadi. Ushbumavzuniijroetishdashtrixlarnianiqbajarishjudamuhim. Legato va staccato faqatbarmoqlarbilanijroetiladi, qo‘lesaquruqharakatbilankuyyo‘linishunchakichizibberadi.

RivojlovdaquvvatningkuchlitarangligigaAunsuriningorttirilganbayondagiVun suribilanto‘qnashuviorqalierishiladi. O‘noltitaliklarningbutunvujudniqamraboladigan, kuchliritmi fff da, yuqoriregistrdao‘zgartirilganAunsuritomonidanbazo‘rushlabqolinadi. Bu yerdaritmningmetrustidanhukmronligixususidaso‘zlashmumkin. Metro-ritmuchinchipyesadanihoyatdaqiziqarlitarzdatalqinetiladi. O‘sibboruvchi “ritmiktaraqqiyot”danfoydalanish, mavzuiylikningrivojalanishibilanuzviybog‘liqbo‘lib, udinamiktaranglikningjamlanishigasababbo‘ladi.

O‘noltinchitaktdanboshlab, motivlarninguzayishivapul satsiyaningso‘nishimetrko‘rsatmalarinio‘sibboruvchitaraqqiyotibilanbog‘liq:

$$\frac{5}{16}\,\frac{6}{16}\,\frac{7}{16}\left(\frac{6}{16}\right)\frac{8}{16}\left(\frac{6}{16}\right)\frac{9}{16}$$ poco allargando, crechendo molto

Birinchimavzudagi 4/8 o‘lchamlileyt-ritmningyoribkirishimuallifning a tempo remarkasibilanbirvaqtdayuzberadi. Quvvatningkuchlitarangibutunturkumavjigayetaklaydiki, uo‘ziningyakuniyifodasiga - reprizagaolibboruvchishiddatlipassajlaroqimidakeladi. Bundapassajlarningladtuzilishihamg‘ayrioddiy, ularningasosiniumumiytonorqalio‘zaroulanganbirqatormajorlitetraxordlartashkileta di: 1t; 1; 1/2 t; 1t; 1t; 1/2 t. vah.k. Bupassajlarvirtuoztarzda, kattaichkiko‘tarinkilikijroetilishikerak:

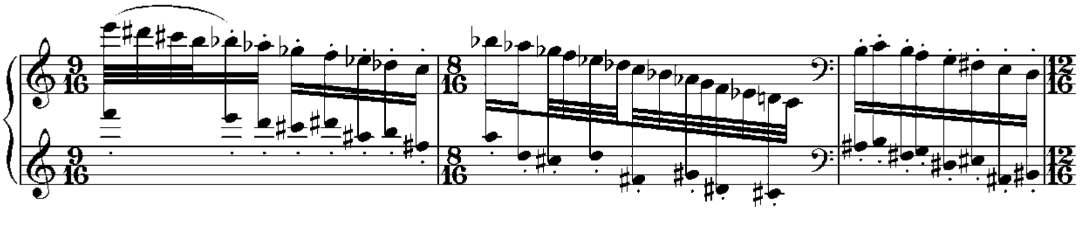

Vunsuritomonidanbo‘linganboshmavzureprizadaasta-sekino‘ztarangligivaqat’iyatiniyo‘qotibboradi. Aunsuri 3-taktdato‘liq 4/8 o‘lchamidabayonetiladi; 35-taktdaesayarmi 2/8 o‘lchovida; 37, 39, 41-taktlarda – Aunsuridanfaqatginabittasakkizlikqoladi. Sunsurio‘ziningfaqatginaboshlang‘ichchizmasini(lya-sibemol – lyabemol) saqlaganholda, qisqaohangga, pauzalartomonidanasta-sekin “parchalangan” vago‘yokito‘xtabqolganmavzuuchqunigaaylanadi. Pyesaquyiregistrdasochibtashlangan “G‘iyosov” mavzusibilanyakunlanadi. Turkumningto‘rtinchipyesasio‘ziningobrazlimazmunibilanavvalgipyesalardankeskinfarqqiladi. Ubutunturkumningo‘zigaxosfalsafiyxulosasidir: “qahramonning” emotsionalholatiuningdunyoqarashivadunyonianglashinatijasidao‘zgaradi. UningumumiymazmuniInjildagihaqiqatgayaqin: insono‘zibilanbuolamgaolibkirganhammanarsa – hissiyotlar, kurash, murosasizlik – bularningbarchasiabadiylikoldidabehudadir. Pyesaningfakturaviymatosiikkitarejadan – o‘rtaregistrda (Andante non rubato) o‘zgarmaytakrorlanuvchimotivdanvanuqtalarhamdatovushdog‘lariko‘rinishidabutunklaviatura (Andante rubato con moto) bo‘ylabsochilganseriyaviymavzudaniborat.

Bayonturivaemotsionalholatibo‘yichamutlaqoturfaxilbo‘lganqatlamlarningo‘zarouyg‘unlashtirilishiijrodamuayyanqiyinchliktug‘diradi.

Birinchiqatlammaterialiningbayoniasosigaostinatoliliktamoyiliqo‘yilganki, upyesaningifodaviydoirasigabarqarorlikunsuriniolibkiradi. Motivtuzilishi (o‘zasosibilanyanatritonli) uchhissalimetrgaega, garchibumuallifko‘rsatmasibo‘lsa-da, ehtimol, intonatsiontuzilishdagiurg‘ularjoylashuvigataalluqlidir, ammobutunpyesametro-ritmigahechamta’sirqilmaydi. Qolaversa, mazkurpyesadaalohidata’kidlanuvchimetrmavjudemas.

Tovushcho‘zimlarininganiqfiksatsiyasiniorqaplangasurganaleatorikausullariyanaqaytadi. Pyesaijrosidagiasosiyholat – “r” belgisidadinamikabirliginivao‘ngqo‘lpartiyasidagiostinatolifiguraningbirmaromlih arakatinisaqlash, ularpyesaningasosiykayfiyatiniyaratadi – butarkidunyolik, abadiylikvaolamhaqiqatiningo‘zgarmasligidir.

Ikkinchiqatlammazkurpyesaniturkumningbirinchipyesasibilanbog‘laydi. Agarboshlang‘ichpassajlar - sachramalartovushtuzilishinichoraktalikpyesaikkinchiqatlaminingtovushtarkibibila ntaqqoslansa, ularningo‘zaroo‘xshashliginikuzatishmumkin. Bubog‘liqlik, shubhasiznisbiy, zero, to‘rtinchipyesadagitovushlarseriyasibutunklaviaturabo‘ylabalohidatovushlarko‘rini shidaora-sira, betartibsochilgan.

Birasarsharoitidamobilvastatikstrukturalarnio‘zarota’sirettirishg‘oyasiyangilik emas, albatta. BuboradaM.Ravelning “TungiGaspar” nomlifortepianoturkumidan “Dor” pyesasinieslashkifoya. P.Bulezso‘zlarigaqaraganda, mazkurusulmohiyatiningizohi “asarningharlahzadao‘zgaribturishida, uningto‘liqyangilanishidaemas, balkiistiqbolining, unganisbatannuqtainazarningo‘zgarishida, zero, aynipaytda, uningasosiyma’nosio‘zgarmayqoladi”.

Ushbupyesaningritmikerkinligi,ostinatolifiguralarritminingbarchaunsurlarihar akatinianiqbo‘ysundirishninazardatutmagan,nazoratqilinayotganaleatorikaningoddi ymisolidir.

Harakatningkuchlidinamizatsiyasivachapqo‘lpartiyasidagijarangninguchta “f”gachao‘sibborishiturkumningso‘nggiavjigaolibkeladiki, uApokalipsisniyodgasoladi. Taranglikningkuchayishiyuzagakelganbo‘shliqeffektiniyaratganholda, “rr”dauziladi, faqatgina “repetitsion” mavzubazo‘reshitilib, makoniylikdamuallaqosilibqoladi.

Muallifkichikso‘nggiso‘zdabaribirostinatolimavzuganisbatano‘zmunosabatini bildiradi, bumotivniko‘zgulikontrapunktko‘rinishidabayonetadi.

Bundanafaqatuchtonlik (“fa-si, fa-diez – si”ga), balkikuchsizhissagatushganurg‘uhamo‘zgargan.

Muallifgo‘yokiovozhuquqinio‘zidaqoldiradi, ya’niolambilan, o‘z-o‘zibilankurashishdanvozkechishmumkinemas.

Quyidagi savollarga tayangan holda, topshiriqni bajaring:

1. N.G‘iyosov musiqasining “Naqshlar” turkumida namoyon bo‘lgan novatorlik qirralarini tavsiflang.
2. Aleatorik asar deganda nimani tushunasiz?
3. “Ochiq makoniylik” deganda nimani tushunasiz, u “Naqshlar” turkumida qanday ifodalangan?
4. “Naqshlar”dagi innovatsion nota grafikasining muhim xususiyatlari.
5. Turkum dramaturgiyasida pedalizatsiyaning roli.

TESTLAR

1. Turkumning birinchi pyesasi qanday sur’atga ega?

a) Lento

b) Adajio

v) Moderato

g) Vivace

2. Turkumdagi birinchi pyesa strukturasi:

a) ikkita kichik tuzilma

b) uchta takrorlanuvchi bo‘lim

v) yaxlit rivojlanuvchi shakl

g) rondo

3. Birinchi pyesaning leytintervali – bu:

a) septima

b) kvinta

v) sekunda

g) oktava

4. Klaster – bu:

a) muayyan tovush maydonini butkul to‘lganini ifodalovchi ko‘p jarangli hosila

b) tarkibli interval

v) musiqiy shakl turi

g) raqsbop musiqa janri

5. Uchinchi pyesa shakli:

a) “yopiq” sonata shakli

b) “ochiq” sonata shakli

v) variatsion shakl

g) polifonik shakl

6. Uchinchi pyesaning asosiy mavzuiy hosilasida jo etilgan harfiy shifr:

a) G-As-B

b) B-A-C-H

v) D-A-C-H

g) A-S-C-H

7. To‘rtinchi pyesaning obrazli mazmuni:

a) falsafiy umumlashma

b) skertsosimon raqsboplik

v) niqoblar karnavali

g) xalq bayrami manzarasi

8. To‘rtinchi pyesada qo‘llanilgan kompozitorlik texnikasi:

a) seriyali

b) tonal

v) grafika

g) mahobatli

9. To‘rtinchi pyesada quyidagi tamoyil muhim rol o‘ynaydi:

a) ostinatolilik

b) badihaviylik

v) o‘ynoqilik

g) sirlilik

10. To'rtinchi pyesa ijrosidagi asosiy jihat – bu:

a) o'rta qatlam piano dinamikasi birligini saqlash

b) o'rta qatlam forte dinamikasi birligini saqlash

v) dinamik belgilarning asta-sekin o'zgarishi

g) dinamik crescendo

D.Yanov-Yanovskiy. "Bagatellar"

D.Yanov-Yanovskiyning "Bagatellar" fortepianoturkumidanoyobtovusholamitaqdimetilgan. Ushbuturkumdagisakkiztapyesaningharbiriyangipolifonik, ladgarmonik, metroritmikvafakturaviyusullardanfoydalangankompozitorningqaysidirizlanishinin amoyishetadi. O'tazichlik, fikrningbevositabadihaviylikdarivojlantirilishi, vaaynipaytda, mazkurasarnitashkiletuvchiko'plabminiatyura-eskizlarningo'tkirxarakteriBetxovenvaBartokbagatellariniyodgasoladi.

Turkumda, usullarvamo'ljallarninguslubiyrang-barangligidakompozitorninginterfaolijodidagiasosiytendentsiyanibelgilabberuvchin eoklassitsistikyo'nalishhukmronlikqiladi. Muallifningneoklassitsizmga, vaayniqsaXXasrdagiushbuuslubiyyo'nalishdarg'asiI.Stravinskiyijodigabo'lganqizi qishigauningvirtualmuloqotdoirasidayozganvaRossiyaning "Muzikal nayaakademiya" nomli №3-sonjurnalida 2005-yildachopettirganoriginalmaktublariguvohlikberadi[13]. Ularnafaqatkompozitorestetikasini, balkiuningasarlarimazmuninitushunishgayordamberadi. Buvirtualmaktublarkengmadaniytarixiymaterialni,vateran,o'tkiraqlegasibo'lgan, nozikta'b, hazilkashinsonolaminierkintalqinetganijodkorningko'pqatlamlimurakkabolaminioc hibberadi.

[13]Стравинский в зеркале чужих писем. Музыкальная академия, 2005, №3

PianinochiningD.Yanov-Yanovskiyqalamigamansubushbumaktublarbilantanishuvishubhasiz, kompozitorasarlariningsemantikmohiyatiniochibberishdaqimmatliyordambo‘ladi. D.Yanov-Yanovskiyning “Bagatellari” zamonaviykompozitsiyaningyorqintexnikasinijahonmusiqasan’atirivojigaulkanhissaqo‘shganBax, Vival di, Skarlatti, Shubert, Chyurlyonis, Stravinskiykabiijodkorlaruslublariningunsurlaribilanvirtuozonauyg‘unlashtirganholdanamoyishetadi.

D.Yanov-Yanovskiyuchunturlixilmanbalarmodel bo‘libxizmatqildiki, ularasosidaturkumninguyokibupyesasidagig‘oyavaqo‘yilganmaqsaddanqat’iynazar, ularningrang-barangtarzdaqo‘llanilishiamalgaoshiriladi. Kompozitor “NotanishBax” vaSkertsokabiminiatyuralardakontemporativturdagivariatsiyalashtexnikasigamurojaatetadi, shubilanbirqatorda, u “NotanishBax”, “O‘yin”, “Riturnel ” kabipyesalardakollajvastilizatsiyadankengfoydalanadi. Shuningdek, “Unutilganvals”, “Raqs” singariminiatyuralardaommabopraqsmusiqasiningunsurlarihamnoyobtarzdaqo‘llanilgan.

D.Yanov-Yanovskiymadaniyatlararoo‘zarota’sirtizimisifatidagizamonaviyintermatnkesimida hayratomuzmahoratnamoyishetganholda, turlidavrvamilliymaktablarkompozitorlariningayrimspetsifikqirralarigaongliravishdataqlidqiladi.Kompozitor “Bagatellar”dapianinochigatovushrealizatsiyasiuchunqiziqarlivamazmunlibo‘lgan materialnitaqdimetib, fortepianomusiqasiningifodaviyimkoniyatlarisarhadlarinikengaytiradi.Turkumnito‘liq, kichikguruhlargabo‘lib, shuningdek, alohidaijroetishmumkin. Pyesalarningyaxlitkompozitsiyasifatidagiijrosidaobrazlidoiralarkontrastitamoyilibo‘yichauningmantiqiyuyushmasispetsifikasinihisobgaolishlozim. Buavvalo, hayoliyvahaqiqiyasoskontrastidir.

Turkumningmusiqiyrivojidoirasidapolifonikomil, gorizontalvavertikalninguzviyo‘zarota’siriulkanahamiyatkasbetadi. Bu yerdasonorasos, garmoniyaningritmika, dinamikavaartikulyatsiyabilanaloqasi, intonatsionshaklningyagonaurug‘danundirilishi, variatsionmetod: baland-registrli, fakturaviyvadinamikvariatsiyalanish, muayyanintarkalmodellar (kichiksekunda, kattaseptima, kvarta-kvintalivakvarto-retsionstrukturalar) kattarol o‘ynaydi.

Turkumningbirinchipyesasi “NotanishBax” neoklassikan’analarusulidayozilganbo‘lib, u “Yaxshitemperatsiyalanganklavir”ningbirinchijildidagiDomajorprelyudiyasiasosidayaratilganSh.Gunoningmashhur “AveMariya” asaridaajoyibtarzdanamoyishetilganbegonamusiqiymaterialningmatnostitamoyilini davomettiradi. Ushbuan’anagatayanarekan, D.Yanov-YanovskiyGunoningBaxasarlariningprelyudiyaviyfakturasigakuyqoplashusulinisaqlaganholda, yangitovushzahiralarini, xususankollajnitopadi. Kompozitorbagatellardauchsatrlifortepianopartiturasiyozuvidanfoydalanadi, vabubilanpyesaningvokaltabiatinita’kidlaydi: yuqorgiqatlamarpedjiolanganjo‘rlikfonidao‘zininggo‘zalligibilanajoyibbo‘lgan, ifodalivajudainjiqkuynihosilqiladi:

Bagatel o‘zigaxoshayqiriq-chaqiruvbilanochiladi, uni dolceijrochilikremarkasinihisobgaolganholda, mp nyuansidajudamayinvabirmunchaniqoblangan, bo‘g‘iqtovushbilanijroetilishilozim. O‘ngqo‘lpartiyasidagikattavakichiknonalarnihoyatdagarmonik,

konsonanttusdayangrashikerak.
Cho‘qqigaintilganyuqorilovchikuyningpaydobo‘lishivauningkeyingiburilishlariijro chidanjarangdaginoziknafisliknitalabetadi. Delicateremarkasitovushsadolanishixarakterigaishoraqiladi. Pyesamayin, egiluvchan, nozik, xullasmukammal legatonitalabetadi. Kuyningijrosierkin, badihaviy-prelyudiyaviybo‘lishikerak.

Ijodkoronarivojlanishjarayonidaovozlarningbitonalvapoliladlimutanosibligi, tembrningqaytatafakkurihosilbo‘ladi. O‘noltinchitaktdanboshlab, kuypastgiovozga, arpedjiolanganfiguratsiyalaresafakturaningyuqoriqatlamigao‘tadi. Bu yerdajudayorqin forte, ohanglarningfakturaviyfondagibo‘rttirilganko‘rinishitalabetiladi, nonalaresayuqoriregistrdasanchiluvchanyangrashikerak. Bagatel mavzuunsurlariningyuqoriregistrdagitoboraso‘nibboruvchijarangibilanyakunlanadi. Pyesakattadid, nafosatvafantaziyabilanijroetilishikerak.

Ikkinchibagatel - “Unutilganval s” nihoyatdaqiziqarlibo‘lib, unoyobasarninamoyonetadi. XuddiavvalgipyesadabolganikabifakturaBu yerdahampolifonik, prelyudiyagaxosyangraydi. Birinchipyesadanfarqlio‘laroq, Bu yerdafigurativmavzuiylik, yorqinifodalanganintonatsiono‘zigaxosliksizustunlikqiladi. Kompozitorbayonninginventsionturini, asosanikkiovozliknimohironaqo‘llaydi. Gemiollikrivojlanishningalohidaegiluvchanligivaerkinligini, musiqiyfikrningsirlibadihaviyliginiyaratadi:

Pyesanozikdetallar, nafisshtrixlarvanyuanslargaboy. Bagatelningshakliintonatsionmaterialningmuttasilyangilanishidanunibchiqadi.

Mazkurminiatyuradaijrochiningvazifasi – yengil, o‘tkinchiobrazniyaratishdaniborat, undanafislirikasosvakulgilibeso‘naqaylik, chapqo‘lpartiyasidagisakkiztaliklarningo‘tkir staccato orqaliifodalagan, sirpanuvchi legato bilanijroetiladigan, egiluvchankuychiziqlariilao‘zaroalmashinibkeluvchihazilobraziajibtarzdao‘zaromu vofiqlashadi.

Mazkurbagatel ijrochilikborasidahammurakkab. Metrningo‘zgarishi, agogiksiljishlar, noziktovushnyuanslaripianinochidanmaksimalkontsentratsiyavadiqqat-e’tiborni, zargaronaishlovberilgantovushdetallarivamaydapassajlitexnikanimukammalchalish mahoratinitalabetadi.

Keyingiuchinchiminiatyura – Skertsohamshundaymurakkab, ungaChyurlyonisning “Bahorsonatasi” model bo‘libxizmatqildi. Skretsoningshiddatlimusiqasitinglovchiongidatabiathodisasibo‘lmishtutqichbermas ko‘klamshabadasiningesishideko‘tadi. BupyesadaD.Yanov-Yanovskiymohiyatanpolifoniktovushmatosiniifodalashuchunbirsatrliyozuvniqo‘llaydi. UpyesadaChyurlyonisuchunxosbo‘lganayrimuslubiyqirralarnio‘zgartiradi: buyashirinpolifoniya, polimelodiklik, poliritmiya. Birovozlikuychizig‘io‘zidako‘plabyashirinpolifonikunsurlarnijamlagandektuyuladiki, ulargaijrochie’tiborqaratishikerak. Presto sur’ati, leggier remarkasivanozikshtrixbelgilario‘taifodaliobrazyaratishgaqaratilgan:

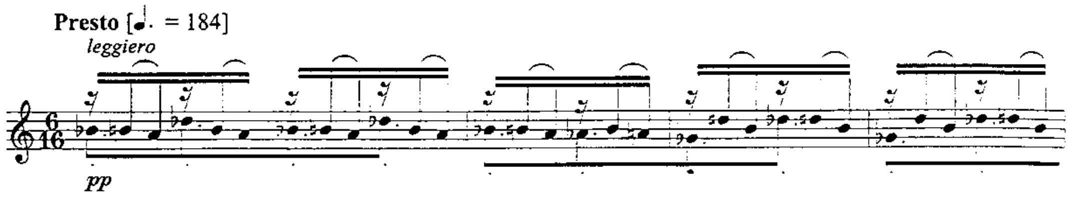

Ushbubagateldagiritmo‘zigaxosbo‘lib, urivojlanishjarayonidatoborako‘proqahamiyatkasbetadivaimpul siv, erkin-o‘zgaruvchantusoladi. Kuychiziqlariningturliritmikstrukturalarbilano‘zarobog‘lanishipoliritmiyaninghosil bo‘lishigaolibkeladi.

Ichkiunsurlarbilanto‘ldirilganostinatolifakturamusiqagaChyurlyonisasarlarigashuqa darxosbo‘lgansirlilik, norealliktusiniberadi.

To‘rtinchibagatel "Chatishishlar" intermediyaxarakterigaega. Udiqqatjamlanganmeditatsiyaolamigayetaklaydiki, undauchtatenghuquqlimelodikovozlarishtiroketadi. Ushbug‘oyagamuvofiqholda, kompozitorBu yerdauchsatrlipartiturayozuviniqo‘llaydi. List, Debyussi, Bartok, Ravel , Shimanovskiykabikompozitorlarasarlaridauchraydiganbutoifadagifortepianopartiturasiijrochigafakturaningharbirqatlaminianiqhisetishimkoniniberadi. Pyesamusiqasiningxarakterisokin, e’tiborlivalirik. Dolceremarkasinozikvamuloyimobrazgaishoraqiladi:

Mazkurpyesadaijrochiningmuhimvazifalaridanbiri – musiqamaterialiningo‘ngvachapqo‘lpartiyalario‘rtasidagiratsionaltaqsimotinitopishdaniborat. Miniatyuraningfortepianofakturasidaharbirio‘zregistridajoylashganuchtaqatlamnamoyonbo‘ladi. Bundaharbirovozyo‘linihoyatdago‘zal, ohangdorbo‘lib, chizmasiningtugalligivamukammalligibilanajralibturadi. Hattobaschizig‘idagialohidanotalarhamligabilanta’kidlangano‘ztugalligigaega. Bu yerdao‘zigaxosintonatsionmuallaqlikeffektigaerishishzarur.

Ushbubagatelda piano doirasidakontsentratsiyalanuvchijarangrivojiningdinamikasikattaifodaviyahamiyatgaega. Ijrochirnyuansiatrofidaginozikdinamiksarhadlarnitopishikerakki,

bumazkurasardagiboshijrochilikmuammolaridanbirinitashkiletadi.Ijrochidanfortepianodapastovozdachalishmahoratinitalabetuvchiminiatyuraningyakunlovchiqismidinamikajihatdanbirmunchamurakkab. Dolcissimo poco a poco morendo tarzidachalishko'rsatmasipianinochigajarangningso'nibbitishi, sukunatdabutkulg'oyibbo'lisheffektiniizlabtopishiuchunqo'yilgan.

"O'yin" nomlibeshinchipyesasho'xvakulgiliskertsosimonlikmuhitigayetaklab, avvalgipyesaganisbatankontrasthosilqiladi. Bupyesazukkonafosatvaenergiyagalimmo-lim. Undagidinamikadiapazonikengbo'lib, pdan ffgachavayana ppp qaytuvchisarhadniqamraboladi. Ritmikvafakturaviykontrastgaqaramay, miniatyuraningavvalgibagatel bilanichkiumumiyqirralargaegaekanligikuzatiladi. Upolifoniklikda, kattaoktavaDotovushidatembrliostinatonihosilqiluvchipastkiovozyo'liningmavjudligidanamoyonbo'ladi. Buo'zigaxosorganpunktimohironakonstruktsiyalanganuchqismliliknibiriktiruvchiomildir. D.Yanov-Yanovskiyhayratlanarlidarajadaixchamlikbilan, ikki-uchtashtrixlarorqali, relyeflichiziqlarilahaykaltaroshgaxosaniqobrazyaratadi:

Pyesaningijrosianiqvatushunarliartikulyatsiya, barmoqlarfaolliginitalabetadi. O'lchovo'zgarishimotivlarningumumiymantiqinibuzmaganholda, noyobvatabiiybo'lishikerak. Miniatyuraningo'rtabo'limidagiinventsionikkiovozlik, bagatelningbirinchibo'limidagio'shayengillikni, o'yinasosinisaqlabqolishikerak. Reprizada, o'ngqo'lpartiyasiningff nyuansidaijroetiluvchiovozharakatidagiyashirinpolifoniyalahzalariniko'rsatishmaqsadgamuvofiq.

Pyesanio‘yineffektlariningerkinharakatmantiqiila,yengillikhissibilan, qandaydirtarangliksizijroetishlozim.

OltinchiqismNoktyurn – turkumningumumiydramaturgikchizig‘irivojigayanginyuansolibkiradi. Tungipeyzajningshoironachizmasibulbulxonishigataqlidqiluvchiixchammuqaddim avaxotimabilanbezatilgan. Pyesanibezatuvchibo‘limijrosipianinochidanmoskeluvchitembrbo‘yoqlarini, cholg‘uningnozik***rrr***dagitozavashaffofjaranginitalabetadi:

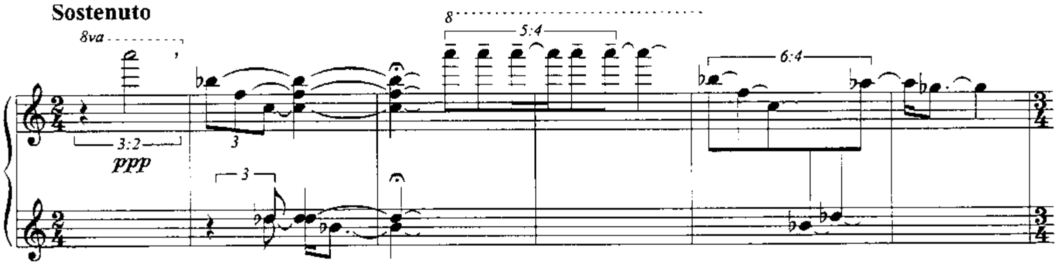

Noktyurnmusiqasinihoyatdago‘zalbo‘lib, uListvaDebyussiningromantiko-impressionistikfortepianouslubidayaratilgan. Passajlarningmayinpastlovchikaskadlarinafisvahayratlanarlidarajadashaffofyangraydi. Chapqo‘lpartiyasidagiyigirmanchitaktdapaydobo‘luvchikantilenalikuyesamuhabbat tuyg‘usiningilhombaxshjo‘shqinligidekyangrashikerak. Uniijroetayotib, pianinochiviolonchel tembrigayaqinbo‘lgan, teran, baxmaljaranggaerishishikerak. O‘zgaruvchanmetrinsonnafasigataqlidqiluvchi, pauzalarbilankuchaytirilganmusiqiyifodaninglirikhayajoninita’kidlaydi. Bupaytda, o‘ngqo‘lpartiyasidagio‘noltitaliknotalarningfiguratsiyalarimuhabbatgalimmo-liminsonyuragininguri shiniyetkazibberadi.

Noktyurno‘ziningnihoyatdasofvashoironaliriktuyg‘ularibilanhayratgasoladi. Nafisjo‘rlikfonidagiyengilsirg‘aluvchi, egiluvchan, shaffof-billurkuyningmayinligiilhombaxshvarometuvchiromantikobrazniyaratadi. Ushbubagatelniijroetayotib, nafaqatkuychanjarangga, balkiravonlikka, zargaronaishlovberishvaerkinlikkaerishishzarurki,bu, nozikshtrixlarvarang-barangnaqshinkorfiguralarningko‘pligisabab, alohidaqiyinchiliktug‘diradi.

Turkumningettinchiqismi - “Raqs”dayorug‘likvashodonnazokathissibilanto‘ldirilgannafisvaulug‘vormaishiyja nrmanzarasinitasvirlaydi. Birinchitaktlardanoq, o‘zildizlaribilansitsilianchagaboribtaqaluvchiushburavonvanafisraqsningko‘tarinki kayfiyatiyaratiladi:

Ushburaqspianinochitafakkuretishivaamalgaoshirishilozimbo‘lgannafisdetalla rvashtrixlargaboy. Pastlovchitertsiyaviyketma-ketliklarniayniqsazargaronaijroetishlozim. Pyesaningqaysarvanozikta’britmimaxsuse’tibortalabqiladi. Notamatnidamavjudbo‘lgansur’atningbarchatezlashuvlarivasekinlashuvlariyaxshib adiiydidbilan, mazkurbagatel musiqasixarakteriningnazokativanafisgo‘zalliginihisetib, amalgaoshirilishikerak. Yuqoriregistrdanpastgao‘tishlarvaularningo‘zarotaqqoslanishiijrochigatembr-registrbo‘yoqlari, originalmakoniylikyechimlaridanfoydalanishimkoniniberadi.

Sakkizinchibagatel “Riturnel ” - janrasosigako‘rajudaishonchlibo‘lib, cheksizborliqyo‘rig‘idagihayotningabadiyaylanasigataqlidqilganholda, turkumnibezaydi. Uprelyudiyaxarakteridagifiguratsionharakatgaqurilganki, buuniturkumningbirinchipyesasibilanengumumiyqirralardayaqinlashtiradi. Ushbubagatel o‘ziningmayin, erkalovchixarakteribilanajralibturadi:

Pyesaningboshlanishio‘noltitaliklarningmuttasiloqimibilanL.Betxovenning №2-Sonatasidagifinalqisminiyodgasoladi. Bu yerdahamxuddiBetxovenmusiqasidagikabi, kuyharakatifakturadagibarchakomponentlarningtabiiyravishdaqo‘shilishidanhosilbo‘ladi. Shubois, o‘noltitaliklarhechqandayto‘xtashlarvasakrashlarsizovozdanovozgaquyilishikerak, go‘yo. O‘noltitaliknotalarfiguratsiyalaridagi staccatoniunchalikkeskinijroetmaslikkerak. Butunpyesaningjarangifavquloddashaffofbo‘lishilozim, shuboispedalnio‘tatejamkorlikbilanqo‘llashzarur. Hechqandayasoslisababbo‘lmasa, sur’atnitezlashtirmaslikkerak.

Riturnelliktamoyiligaasoslanganpyesaningkompozitsiyasidaboshlang‘ichmavzurefrensifatidakeladi, quyidagimavzuesalavha (epizod) vazifasinibajaradi:

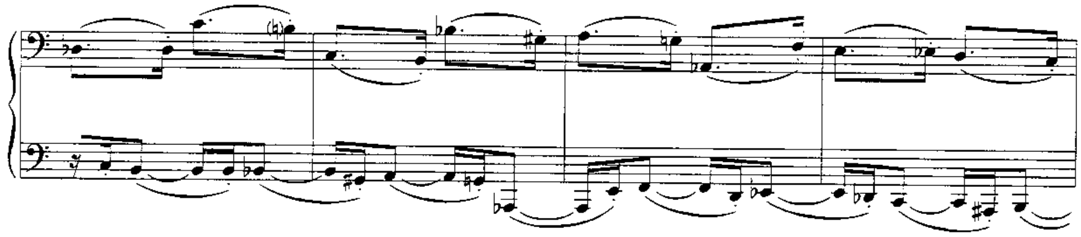

Uligalargaboyligivakomplementarfakturasisabab, ravonharakatbilantavsiflanadi. Uningpastkiregistrdagibayonirefrenmavzusibilanmuayyankontrasthosilqiladi, ammoe’tiborqilishlozimki, harikkimavzufaolo‘zarota’sirgakirishadi. KompozitorBu yerdao‘sibborishusulidanijodkoronafoydalanganki, utufaylilavhamavzusisezdirmasdanrefrendansizibchiqadivashundaytabiiylikbilanyanaungaqaytadi. Rivojlanishningbundaytamoyilibagatel shakliningbirligiga, musiqiytilibarchatarkibiykomponentlariningajabtovuruyg‘unligigasababbo‘ladi. Lavhadagipunktirritmlarvasinkopalarkeskinzarbvaurg‘ularsiz, yumshoqijroetiladi. Sinkopalangancho‘zimlardagiportamentojarangbo‘yichateranbo‘lishikerak, ammokeskinemas.

Pyesaningoxirgitaktlaridasur’atningtezlashuvimusiqiyobrazningchekinishi, uningkoinotmakonidag‘oyibbo‘lisheffektigabo‘ysundirilganbo‘lishikerak.

D.Yanov-Yanovskiyning “Bagatellar” turkumipianinochiganihoyatdaqiziqarlitovushmaterialinitaqdimetadiki, uningifodasimusiqachi-ijrochiiqtidoriningdarajasigabog‘liqbo‘ladi. Mazkurturkumpyesalariustidaishlayotib, pianinochitabiiyki, musiqaningobrazlitomonlariniyoritishjarayonidao‘zijrotalqininingsub’yektivkomponentiniolibkiradi. Ijrochiningta’siribirinchinavbatda, tinglovchiidrokiningbevositaemotsionaltomonlarigaqaratiladi. Shubilanbirga, tinglovchiidrokiningintellektualtomonini, fikrlariningassotsiativishlashinifaollashtirishzarur. BuboradaD.Yanov-Yanovskiypyesalaripianinochigao‘zijodiyfantaziyasininamoyonetish, qiziqarliyechimlarizlabtopishdachinakamsermahsulmaterilnitaqdimetadi.

Quyidagi savollarga tayangan holda, topshiriqni bajaring:

1. Bagatel nima?
2. D.Yanov-Yanovskiy fortepiano ijodining muhim xususiyatlarini tavsiflang.
3. D.Yanov-Yanovskiy o‘zining fortepiano asarlarida zamonaviy kompozitsiyaning qanday texnikasini qo‘llaydi?
4. “Bagatellar” turkumining tuzilishi xususida so‘zlab bering.
5. Turkum tovush sadolanishidagi ijrochilik ifoda vositalarining ahamiyatini yoriting.

TESTLAR

1. “Bagatellar” turkumida nechta qism mavjud?

a) sakkizta

b) beshta

v) o‘n ikkita

g) to‘qqizta

2. Birinchi pyesa “Notanish Bax” qaysi yo‘nlishda yaratilgan?

a) neoklassitsizm

b) neofol klorizm

v) neopozitivizm

g) neosyurrealizm

3. “Notanish Bax” pyesasining sur’ati:

a) Moderato

b) Allegro

v) Con moto

g) Largo

4. “Unutilgan val s” nomli bagateldagi mavzuiylik toifasi:

a) figurativ

b) monodiyaviy

v) virtual

g) xoral

5. “Unutilgan val s” bagatelining o‘lchovi:

a) 4/8

b) 3/4

v) 6/8

g) 3/8

6. Kompozitor Skertsoda nota matn yozuvining qaysi turidan foydalangan?

a) bir satrli yozuv

b) to‘rt satrli partitura yozuvi

v) ikki satrli yozuv

g) uch satrli partitura yozuvi

7. “Skertso” pyesasining sur’ati:

a) Presto

b) Con moto

v) Allegro

g) Vivacissimo

8. Kompozitor “Chatishuv” nomli bagatelda nota matn yozuvining qaysi turidan foydalangan?

a) uch satrli partitura yozuvi

b) bir satrli yozuv

v) ikki satrli yozuv

g) grafik partitura

9. “O‘yin” pyesasining sur’ati:

a) Allegro

b) Andante

v) Allegretto

g) Moderato

10. “Riturnel ” nomli bagateldagi fakturaning muhim xususiyatlari:

a) Prelyudiya xarakteridagi figuratsion harakat

b) Monodiyaviy tuzilma

v) Akkordli tuzilma

g) Xoral tuzilma

D.Yanov-Yanovskiyningyanaikkitaasari – “Improvizatsiyavatokkata”, shuningdek, “Kadentsiya” nomlioriginalasarniko‘ribchiqamiz.

Zamonaviysan’attadqiqotchilariuslublarningtezkoro‘zgarishiniemas, balkiularningbirpaytdagimavjudligininazardatutib,uslubiyplyuralizmniuningasosiyfarqlanuvchialomati, debhisoblaydilar. Harbirkompozitoro‘zinibutunko‘pasrlimadaniyatmerosxo‘ridebhisoblaydi, vao‘ziniharqandayuslubiyyo‘ldaishlashga, unisalkamharbiropusdao‘zgartirishgavahatto, ularnibirasarsahifalaridato‘qnashtirishgahaqlidebbiladi. Bizbularningbarchasinitaqdimetilayotganpyesalardantopamiz.

D.Yanov-Yanovskiy. “Improvizatsiyavatokkata”

Ularningbirinchisi – “Improvizatsiyavatokkata”damuallifo‘zbekmonodiyasian’analarigamurojaatetib,

monodiyaviyasosnimusiqadanoladivaundagihayratgasolgan,jalbetganshaxsiytaassu rotiniyoritganholda, ko‘prejali, stereofoniko‘zgarishbilanyetkazibberadi.

Turkumstrukturasihamnihoyatdaqiziqarli: pyesalarningjanrbelgilario‘rtasidako‘plabumumiyliklarmavjud, buavvalobadihaviylik. O‘tmishdaimprovizatsiyavatokkataboshlang‘ichfunktsiyani, fuga, xoralvasyuitadanoldingimuqaddimavazifasinibajaradi. Ikkipyesanibirbutunlikkabirlashtirarekan, D.Yanov-Yanovskiyularningharbiridabadihaviyliknisaqlabqoldi, ammouniturlitekisliklardaqo‘llaydi. “Improvizatsiya”davokal-qo‘shiqasosivaubilanbog‘liqqaytaintonatsiyalash, asosiykuyiborasining “qaytabo‘yalishi” hukmronlikqiladi. “Tokkata” esao‘shaohanglarningvirtuoz-cholg‘uuslubidagierkintsezurasizrivojibilanbog‘liq.

Tokkataasarlariuchqismlireprizalishakldakontrasto‘rtaliqvazifasinibajaradi. Chetkiqismlarningjarangxarakteri– buo‘tadiqqatlibo‘lish, birholatgasingibketish, ammobuasnodastatikaemas, balkikamdan-kamhollardayuzagachiquvchiyashirinemotsionalekspressiyadir.Uningasosidasofkv artahajmidagio‘taixchammavzuyotadi, undayuqorilovchibosqichma-bosqichliksimmetriktarzdapastlovchisibilano‘zaroalmashinibkeladi, so‘ngrayanatakrorlanadi:

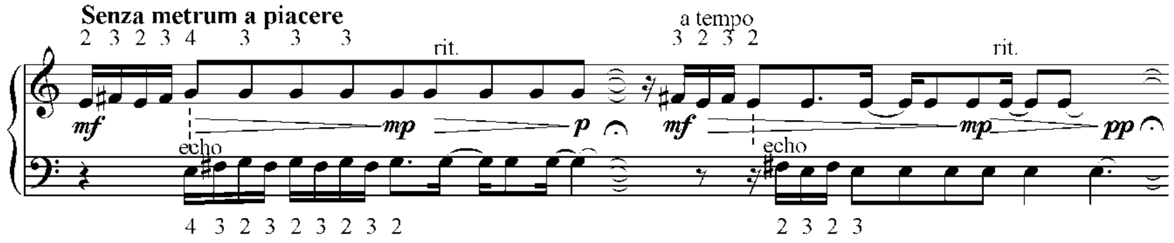

Dastlabmavzuohangjihatdannafaqatoddiy, balkiprimitiv, monotondektuyuladi. Ammo, aynipaytdausofvanoyobtusdayangraydi. Buningsabablaridanbirishulki, undao‘zbekmelosialomatlari, xususanbarqarorlikningo‘zgaruvchanligijamlangan. Bu yerdahartovusho‘zsalmog‘igaega, harbirigae’tiborqaratiladi, go‘yokiundavaqtto‘xtabqoladi. Bungabarqarorpog‘onalarnikuylashusulivaulardauzoqto‘xtashorqalierishiladi.

Nafaqatasosiymavzu, balkibutunimprovizatsiyajarangningyorqinifodalanganmilliyxarakteribilanyo‘g‘rilgan. Aynipaytdaaytishkerakki, kompozitormonodiyaningintonatsionjarayonlarimantiqigato‘g‘ridan-to‘g‘ritaqlidqilmaydi, ularaslidabirmunchamurakkab. Mazkurvaziyatdayetakchimelodikovozpunktirko‘rinishdabayonetilgan: mavzuningdastlabkijarangi, uningayrimritmo‘zgarishlarivayanaavvalgiohanglargaqaytishlarbilanboshqabalandlikkao‘tkazilishi.

Ta’kidlashzarurki, ijodiyg‘oyaniamalgaoshirishuchunqat’iycheklangantartibdatanlanganifodavositalaribilanYanov-Yanovskiykattaifodaviykuchga, hajmdorlikvastereofonikjarangeffektigaegabo‘lganmusiqayaratishgaerishdi. Bu,musiqaningifodavositalariganisbatankompozitorningzamonaviyyondashuvibilanizohlanadi, zero, nafaqatkuy, balki “sonorvositalari, nospetsifiktartibdagibarchaunsurlar – tembr, dinamika, zichlik, jarangmiqdori, artikulyatsiya – asosiyahamiyatkasbetadi”[14].Bungaagogikavaregistrnihamqo‘shamiz, sababibu, mazkurasardajudamuhim.

D.Yanov-Yanovskiymusiqaijrochiligininingo‘zbekonamilliyuslubidanjudako‘pnarsaoladivauni fortepianovositalariorqalisadolantiradi, ayniqsako‘plabrepetitsiyalardanmuvaffaqiyatlifoydalanadi. Buorqaliubirnechtamaqsadgaerishadi: so‘nayotganemas, balkicho‘zilgantonjarangiga, tovushichidagivibratovadinamikbelgilareffektiga. Ushbuijrodetallariningbarchasio‘zbekmilliyan’analarigaxosbo‘lib, ularpianinochiuchunsinchkove’tiborpredmetibo‘lishikerak. Asarningnotamatniremarkalarvakompozitortomonidanpuxtaqo‘yibchiqilgandinamikbelgilargaboy. Aynanshuerdamazkurasarjaranginingmusiqiyifodasiriyashiringan.

---

[14]Ручьевская Е. Функции музыкальной темы. Л., 1997, с.125

Ijrodavomidastereofonikliktaassurotigaerishishjudamuhim. BungaD.Yanov-Yanovskiy “aks-sado” va “reverberatsiya” remarkalariorqalichorlaydi. Konteksttafsilotlariniko‘ribchiqishvatinglashlozim, ulardabutunasarbo‘ylabo‘tadiganasosiykuyyo‘lijoylashtirilgan.

“Improvizatsiya”dagiengifodalivositalardanbiri – biroktavapastdagimavzutakroriningto‘g‘ridan-to‘g‘riusulishundayvaqtsiljishibilankechadiki,bundabirinchiovozningbirortatovushi ikkinchisigato‘g‘ritushmaydi. Shutariqa, sirliaks-sadoeffektivamavzuohanglariningbirpaytdagikontsentratsiyasigaerishiladi. Asosiyovozustidacho‘zilgantovushlar – bumakoniylikningyanabirolisnuqtasidir.

“Improvizatsiya”dayengilvavaznsizpastlovchikvintalipassajlartez-tezuchraydi. Ularmavzuningteranvato‘laqonlijarangioldidaqandaydirhavoyilik, birlahzaliliktasavvuriniuyg‘otib, ikkitavazifanibajaradi: mavzujaranginiajratibko‘rsatadivatokkatanitayyorlabberadi.

Doirausulidanolinganritmikostinatohamijrochidanalohidae’tibortalabqiladi, zerobundayusulniijroetishosonemas. Kompozitoro‘zremarkalariorqaliharikkiqo‘lpartiyalarinio‘zarobog‘lamaslikni, ya’niularnibirvaqtdasadolantirishni, ammo, an’anaviyjanrlardabo‘lganikabimetrningikkitoifasi: urg‘ulivaurg‘usizni (vaqto‘lchovidagi) o‘zaromuvofiqlashtirmaslikni talabetadi:

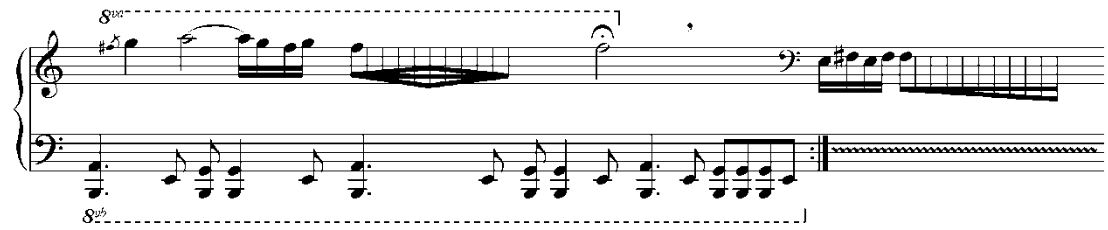

Bu yerdadoirausulirivojlanishnidramatizatsiyalovchiyoribkirishusuligayaqinmuhimma’noviyrolnio‘ynaydi. Mavzuningregistrdanregistrgao‘tishigohaks-sado, gohturfatembrlicholg‘ularningo‘zaroaytishuvlaritasavvuriniuyg‘otadi. Vabu, qo‘shiqsimonlikbilanyo‘g‘rilganhajmdorstereofoniktovushmakoniniaksettirishning yanabiryo‘lidir.

“Tokkata” – shaklningyangi, kontrastbo‘limi. Undaohangjihatdanbo‘rttirilgankuychizig‘iyo‘q, Bu yerdafakturaasosibirinchiplangachiqadi. Muttasilharakatasnosidaqo‘shiqmavzusiningohanglariyashiringan, g‘oyibbo‘lganvafaqatbo‘limoxirigakelib, ularbirmunchaaniqeshitiladivashubilanbirgareprizanitayyorlabberadi.

“Tokkata” - o‘ziningobrazlituzilishibo‘yichamuttasil, shiddatlivamaqsadsariintilganharakatdir. Urrdinamikasidaboshlanib, asta-sekinfaollashadivafakturaviyjihatdanzichlashib, garmoniktomondanmurakkablashibboradi. Taranglikningengyuqorinuqtasigaetgantokkata,fff dinamikadagimavzuning “parvozli” patetikjarangidakeskinuzilibqoladi.

Chetkiqismlarvao‘rtaliqorasidayuzberadiganbundanhamkeskinroqkontrastnita savvurqilishqiyin. Terandiqqatlimeditatsiyavatashqifaolmotorikaharakatsizvato‘xtovsizyugurayotgan vaqtramzlarinitavsiflaydi.

Tokkatajanriningan’anaviyxususiyatlari: mavzuningfakturaviy-ritmiktoifasi, muttasilharakathujumkorligi, shaklningochiqligi – Bu yerdajudako‘pqo‘llanilgan. Unitezkorsur’atvamuttasilharakatsharoitlaridaijroetgandapianinochio‘zkuchiniuzoq davometuvchi crescendo uchunaniqtaqsimlashikerak.

Pyesareprizasio‘taixchambo‘lib, uuchinchioktavaningrrnyuansidagibirovozlimavzuningtoborachekinishi, eribbitishidekqabulqilinadi.

“Improvizatsiyavatokkata” - musiqaningobrazlituzilishiningbadiiyjihatdanishonchlitovushifodasisifatidayorqint aassurotqoldiradi, udiqqatlimeditativ, harakatdagiquvvatliibtidonio‘zidajamlaganki, bunitinglovchiidrokigayetkazishzarur.

Quyidagi savollarga tayangan holda, topshiriqni bajaring:

1. Improvizatsiya tushunchasining ma’nosini yoriting.

2. Tokkata tushunchasining ma’nosiga aniqlik kiriting.

3. “Improvizatsiya va tokkata” turkumining kontseptsiyasi xususida so‘zlab bering.

4. Mazkur turkumning o‘zbekona milliy o‘ziga xosligi nimada?

5. “Improvizatsiya va tokkata” turkumi qanday ijrochilik qiyinchiliklarini o‘zida jamlagan?

TESTLAR

1. Kompozitor “Improvizatsiya va tokkata” turkumida quyidagi an’analarga murojaat etadi:

a) o‘zbek monodiyasiga

b) niderland kompozitorlik maktabiga

v) shimoliy-olmon polifonik maktabiga

g) neoklassitsizmga

2. “Improvizatsiya va tokkata” qaysi shaklda yozilgan?

a) uch qismli reprizali shaklda

b) ikki qismli shaklda

v) sonata shaklida

g) rondo shaklida

3. “Improvizatsiya va tokkata” tovush olamining farq qiluvchi muhim jihatlari:

a) stereofonik jarang

b) kaleydoskopik jarang

v) polifonik jarang

g) geterofonik jarang

4. Reverberatsiya – bu:

a) musiqiy tovush sadolanishidan keyingi to‘lqinning makonga singib ketishi

b) musiqadagi ichki-matn mexanizmining o‘zaro aloqalari bilan bog‘liq tushuncha

v) zich joylashuvdagi kichik va katta sekundalar hosil qilgan ohangdoshlik

g) ritmik bo‘linishning bir yarimli proportsiyasi

5. “Improvizatsiya”dagi birmuncha ifodaviy vositalardan biri:

a) mavzuning oktavali takrori

b) dissonans intervallar tomon sakrashlar

v) pauzalar va fermatolar

g) sur’atning sekinlashuvi va tezlashuvi

6. “Improvizatsiya”dagi ritmik ostinatoning asosi:

a) usul

b) atonallik

v) polimelodiklik

g) poligarmoniya

7. Tokkataning an’anaviy xususiyatlari:

a) muttasil harakat hujumkorligi

b) harakatning diskretligi

v) vazmin sur’at

g) meditativ xarakter

8. “Tokkata”da quyidagi asos birinchi planga chiqadi:

a) fakturaviy asos

b) melodik asos

v) polimelodik asos

g) intonatsion asos

9. “Tokkata” quyidagi dinamika bilan boshlanadi:

a) pp

b) mf

v) f

g) fff

10. “Tokkata” quyidagi dinamikada yakunlanadi:

a) fff

b) f

v) mf

g) pp

D.Yanov-Yanovskiy. "Kadensiya"

D.Yanov-Yanovskiyning "Kadensiya" nomlikontsertpyesasimusiqiymemorialningkengtarqalganjanrigamansubbo'lib, undabegonauslubaksiyangibadiiyma'nokasbetadi. Qoidagako'rabu, kimningijodiymerosimuallifasaridajonlisadoberganbo'lsa, shuinsonlarxotirasigahurmatbelgisidir.

AsarRobertShumanxotirasigamusiqiytuhfabo'lib, undakompozitornafaqatbuyukromantikuslubiniqaytatiklaydi, balkiuningmavzularivamikroiqtiboslarinizamonaviyyozuvtexnikasibilano'zarouyg'unlashtiradi. BuasnodaD.Yanov-Yanovskiymusiqiymaterialninghayratlanarlidarajadagitabiiybirligigaerishadi. Mualliftomonidanqo'yilganpyesaningnomikontsertjanridagikadentsiyatushunchasi daqo'llaniladi: virtuozlavha (epizod), kontsertmavzularigaerkinfantaziyaturikabi. Bunomnitanlashasnosidakompozitoro'zasaridagiifodaningbadihaviyligi, uzuq-yuluqlik, aniqshaklningyo'qligikabixususiyatlarnita'kidlabko'rsatadi. Quyidagio'xshashliknihamtaxminqilishmumkin: kontsertkadentsiyasio'zidauningmavzuiyligiasosiyqirralarinijamlaydi, vamazkurvaziyatdaushumanchauslubningxarakterlixususiyatlarinivirtuozmanerada umumlashtiradi.

Musiqiynutqhikmatini, uningavvaldanaytibbo'lmaydiganbarchaburilishlariniqadrlaganShumanijodiytamoyillargabuningqanchalikyaqinekaninisezishqiyinemas.D.Yanov-YanovskiypyesasidagiShumanasarlaridano'zlashtirilganholatlarningserobligi, shuningdek, uninguslubidankelibchiqqan. Shumanuslublaro'yininijudayoqtirgan. Uavtoiqtibosvaturlimusiqalardanolinganiqtiboslar ("Marsel eza", "Grosfater", KlaraVikmavzulari), intonatsion "kodlash",

monogrammako‘rinishidagitovushshifrlari, begonauslub (“Shopen”, “Paganini”, “Karnavalda”) imitatsiyalaridantez-tezfoydalangan.

D.Yanov-Yanovskiyshumanchaestetikagamuvofiq, “Kadensiya”ningyaxlitohangasosisifatidauningsevimli A-S-C-H monogrammasiniqo‘llaydi. Bundantashqari, judaaniqqilib, deyarlio‘zgarishlarsiz “Olachiporbarglar”danolinganmavzuparchasi, “Genoveva” operasimuqaddimasidanolinganqisqa, “so‘zyarmida” tashlabketilganibora, shuningdek, Shumanmusiqalaridanolinganbirqatorikkinchidarajali, fonparchalariyangraydi. Buturdagi “mikroiqtiboslash”danI.Stravinskiyhamo‘zuslubidakengfoydalangan. MusiqashunosE.Ruch evskayaningfikricha, musiqiyasarmatnida “jarangningumumiyshakllariturlixiluslubiytabaqalargamansubekanligixususidagiax borotniquloqqayetkazuvchiqatlamlarniuchratishmumkin”[15].

D.Yanov-Yanovskiypyesasidagiengqiziqarliholatshulki, undashaxsiyvabegonauslubo‘rtasidahechqandaychegarasezilmaydi. IqtiboslardantashqariyangraganbarchanarsaShumanuslubibilanuyg‘unlashibketadi, hattododekafontexnikamusiqiyromantizmningdavomigaaylanib, unizamonaviylashtirib, uningifodalipalitrasibilanaralashibketadi.

A-S-C-H monogrammasi – bu “Karnaval” turkuminingsupermavzusishundayregistrsharoitlarigaqo‘yilganki, unitinglagandatanibbo‘lmaydi, faqatasarmatniniko‘ribaniqlashmumkin. Qolaversa, “Karnaval”dahamudoimobalandregistrdavariatsiyalanib, tinglaganganisbatan, osonko‘riladi. “Kadentsiya”da, turliregistrlargatarqatilganmonogrammadakichiktertsiyavakattaseptimaintervallarit a’kidlabko‘rsatilgan. Seriyahamaynanshundaytuziladi:

[15] Ручьевская Е. Функции музыкальной темы. Л., 1977, с.61

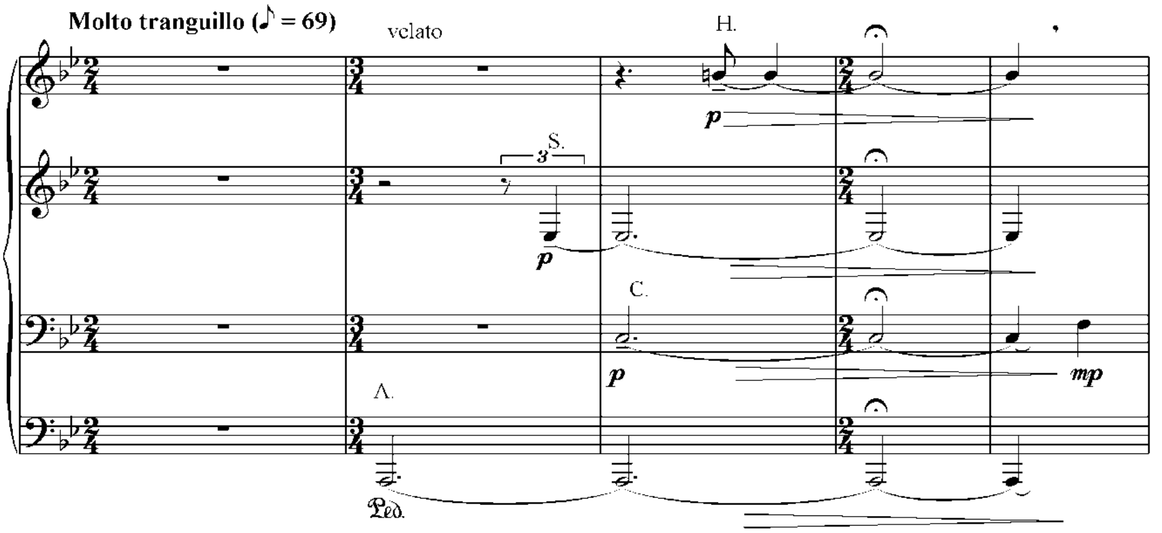

Asardagiyagonaiqtibosbo‘lmaganmavzu – xoral, unikompozitormuallifnomidanbildirilganehtiromso‘zisifatidaizohlaydi. Mavzuromantikuslubdayaratilganbo‘lib, u “Bolalarsahnalari” turkumidan “Shoirso‘zlaydi” nomliyakunlovchipyesaniyodgasoladi:

Natijada, seriyaningbirqatortovushlario‘zgartirilganko‘rinishda, dodekafontexnikame’yorlarigamuvofiq, takrorlanadi. Biroq,harsafaruo‘zgachafakturaviyjismgaegabo‘lib, gohshumanchashiddatlipassajlarga,gohta’sirchanlirikkuyga, gohidaesaseriyavauningbirpaytdagiaksidaniboratsirliduetgaaylanadi. VabularningbarchasiShumanuslubidakechadi. Nihoyat, seriyaparchalarishumanchafakturanideyarliko‘chiribolganjarangningumumiyshakllariasosigaaylanadi:

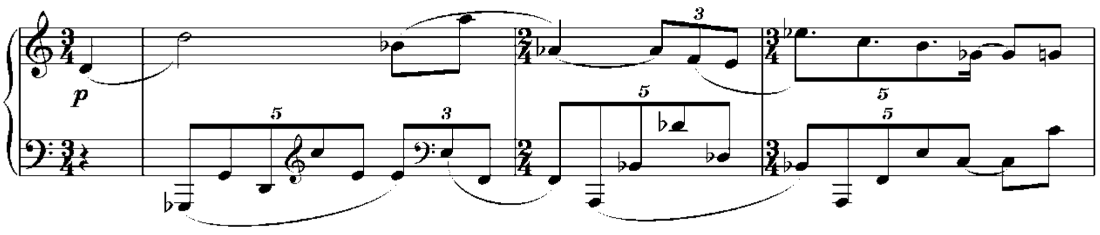

Hattoseriyamavjudbo‘lmagan, asosidakichiktertsiyavakattaseptimayotgan, ba’zankeskinroq, kichiknonadissonansigao‘zgartirilganholatdahamubutunmatoningintonatsionasosid agiahamiyatinisaqlabqoladi.

“Kadentsiya” nafaqatpyesayozuvininghaqiqiykashfiyotekanligibilanfavquloddaqiziqarliasar, balkibuasnoda, ubadiiyan’analardavomiyligingyuksakg‘oyasiniifodalovchiilhombaxshmusiqadir. Mazkurpyesa,dodekafoniya - sinalmagantexnika, deganfikrlarniinkoretadi, vaagarkompozitoruningzahiralaridanijodkoronafoydalansa, uholdahayotiyasaryaratilishimumkinekanliginiisbotlaydi.

Shumanchapianizmningbetakrorshe’riyatiD.Yanov-Yanovskiy “Kadensiya”sidayangihayotboshladi. UshbuasargaShumano‘zkundaligidao‘zinintermetstsolarixususidayozganquyida gifikrlaributkulmoskeladi: “Musiqago‘yokiso‘zvafikro‘rtasidabo‘ladi”.

Quyidagi savollarga tayangan holda, topshiriqni bajaring:

1. Kadensiya nima?
2. D.Yanov-Yanovskiyning “Kadensiya” nomli kontsert pyesasidagi badiiy mazmun xususida so‘zlab bering.
3. Monogramma nima, u musiqada qanday qo‘llaniladi?
4. “Kadensiya” kontsert pyesasidagi obrazli olamni yoritib bering.
5. “Kadensiya”da tovush sadolanishining qaysi usullaridan foydalanish maqsadga muvofiq?

TESTLAR

1. D.Yanov-Yanovskiy "Kadensiya"si – bu:

a) konsert pyesasi

b) texnik mashqlar

v) fortepiano kontsertining bo'limi

g) konsert mavzulariga variatsiyalar

2. "Kadensiya" quyidagi kompozitorga musiqiy tuhfadir:

a) R.Shumanga

b) I.S.Baxga

v) A.Shnitkega

g) A.Shyonbergga

3. "Kadensiya" shaklid – bu:

a) erkin yaxlit kompozitsiya

b) variatsiyalar

v) passakal yalar

g) rondo

4. "Kadentsiya"ning yaxlit intonatsion asosi quyidagi monogrammadir:

a) ASCH

b) BACH

v) DSCH

g) DACH

5. Kompozitor "Kadentsiya"da nota matn yozuvining qaysi turidan foydalanadi?

a) to'rt satrli

b) bir satrli

v) ikki satrli

g) uch satrli

6. Kompozitsiyaning seriyali tamoyili – bu:

a) kompozitor tomonidan ixtiyoriy ravishda tuzilgan tovushlar - seriya asosida musiqa bastalash metodi

b) bir tovush takrori asosida musiqa bastalash metodi

v) major tonalligi asosida musiqa bastalash metodi

g) minor tonalligi asosida musiqa bastalash metodi

7. Kompozitor "Kadensiya"da quyidagi me'yorlarga tayangan holda, yozuv texnikasidan foydalanadi:

a) dodekafoniya

b) modallik

v) politonallik

g) tonallik

8. "Kadensiya"da kompozitor tomonidan qo'llanilgan kalit intervallar:

a) kichik tersiya va katta septima

b) katta tersiya va kichik septima

v) sof oktava va kamaytirilgan oktava

g) kamaytirilgan oktava va sof oktava

9. D.Yanov-Yanovskiy "Kadensiya"sida qaysi kompozitorlar asarlaridan iqtiboslar olingan?

a) R.Shuman

b) A.Shnitke

v) K.Debyussi

g) D.Shostakovich

10. "Kadensiya" musiqiy nutqining muhim jihatlari:

a) ifodaning aforistikligi

b) ifodaning ko‘p so‘zliligi

v) toliqtiruvchi uzun notalar

g) takrorlarning ko‘pligi

XOTIMA

XXI asrboshigakelibmusiqaamaliyotio‘tgandavrfortepianosan’atirivojiningtarixiyyo‘lini umumlashtirganholda, ulkanaxborotto‘pladi. Shubhasiz, ubadiiyifodaningyangivositalariniilgarisurib, pianinochiningijrochilikapparatiharakatiga, uningmusiqiyeshitishqobiliyatirivojigaasoslituzatishlarkiritib,oldingajudaulkanqadamtashladi.

Yangrovchimusiqaolamidoimoo‘zgarib, yangisifatlarbilanboyibboradi. Uningijrotalqinivositalarivajarayonlariham, shuningdek, musiqiyasarningtinglovchilartomonidanidroketilishqonuniyatlarihamyangilanadi. Kechagikundahamharakatdabo‘lganan’analar,barqarorholatlarvaestetikbahomezonlariijrochilarninafaqatbumurakkabjarayonlaryurishinitutibqolishga, balki, qaysidirma’nodaundano‘zibketishgamajburlagano‘tmishgaaylanadivabubilanzamonaviyasarlarniyaratuvchikompozitorlarningijodiyg‘oyalarinifaollashtiradi.

Zamonaviymusiqachi-ijrochiuningtomonidanijroetiladiganasartilinitushunishivabilishishart, faqatshundaginauasarkonsepsiyasinibadiiyjihatdanto‘laqonliochibberishgavauningtomonidanijroetilayotganmusiqaningobrazliolaminitinglovchigayetkazishgaqodirbo‘ladi. Buholatijrochilikamaliyotiningaksiomasidir. Zamonaviymusiqaningbadiiyjihatdanishonchliifodavositalariinterpretatsiyasi, yangitovushamaliyoti, pianinochiniusulvashtrixlar, tembrbo‘yoqlari, tayyorlanganfortepianoningg‘ayrioddiyimkoniyatlaridanfoydalanishdao‘zgachasharoitlargaro‘paraqiladi. Buyo‘nalishdacholg‘uningzamonaviyimkoniyatlariniterano‘zlashtirishvaijodiytafakkur, fantaziyavabadiiydidningmavjudligizarur.

Bundayestetikvoqelik, ochiqshaklsifatidapianinochidanijodiytafakkurborasidatashabbusni, ijrotalqininingnozikhissini, ijroerkinligivafantaziyanitalabetadi. Zamonaviymusiqaijrotalqininingboshvahalqiluvchiomili –

kompozitsiyaningyangivositalarini, zamonaviymusiqayozuviningturlixiltexnikasinibilishzaruratidir. O‘zgaruvchantovushmuhiti - tovushsifativatabiatini, uningmohiyatixususidagiyangitasavvurlarningpaydobo‘lishinita’minlabberdi. Bularningbarchasiasarningtovushifodasiganisbatanyangiyondashuvnitalabetadi, ijrochiningmusiqiy-badiiytafakkurinio‘zgartirishni, unimusiqiyifodaviylikimkoniyatlarinikengaytiruvchizamonaviykompozitorlarnovatorligigamuvofiqholdakeltirishnitalabqiladi.

BuboradaO‘zbekistonkompozitorlariningmazkurishdako‘rilganasarlarinihoyatdaqiziqarlimaterialninamoyonetadi, vabupyesalarningmuvaffaqiyatliijrotalqiniko‘pjihatdanijrochiningbadiiyintellektiga, musiqiyeruditsiyasivabilimdarajasiga, uningeshitishqobiliyatigabog‘liq. Shuniunutmaslikkerakki, yangibadiiyassotsiatsiyalarningboshyetakchisidoimomusiqiyeshitishqobiliyatibo‘lganvashundaybo‘libqoladi, aynanuijrochigazamonaviytovushmazmuniningijrotalqiniuchunqandayifodavositalarinitanlashzarurliginiaytibberadi. Zamonaviyfortepianomusiqasiningto‘laqonlitafakkuriuchunijrochio‘zmusiqiy-tinglashtasavvurlarinimuntazamravishdatakomillashtiribborishikerak. Zamonaviymusiqachi-ijrochimusiqasan’atiningsintetikustasikabiuniversaltartibdagiijrochibo‘lishikerak.

MUSIQIYATAMALARLUG‘ATI

Avtoiqtiboslash – muallifningo‘zasarlaridanolganparchaniyaratayogannamunasigakiritishi.

Atonallik – tonallikdanvozkechish, tovushqatorningbarchatonlaritenghuquqlibo‘lishi, tonlarorasidatortilishningyo‘qligi.

Bitonallik – ikkitonallikningbirvaqtdagimutanosibligi.

Gemiola – ritmikbo‘linishningbiryarimtonliproportsiyasi.

Gemitonika – yarimtonlitovushtizimibo‘lib, undagialohidatovushmustaqilbirlikdir.

Dodekofoniya – tartibiqat’iybelgilangan, funksionaljihatdantakrorlanmas,12 tamustaqiltovushasosidamusiqabastalashmetodi.

Impressionizm – san’atdagiyo‘nalishbo‘lib, uningnamoyandalarigo‘zalranglarvositasidatabiatvoqeliklarita’siridayuzagakelganruhiyholatlarniyetkazibberishgaintilganlar.

Intarkalmodellar – qo‘shimchaqo‘yilganmodellar.

Klaster – zichjoylashuvdagikichikyokikattasekundalarhosilqilganohangdoshlik.

Kollaj – kompozitoro‘zyaratayotganasardauslubjihatdanbegonabo‘lganboshqaasarlardanparchalarqo‘llashi.

Komplementarfaktura – to‘ldiruvchixarakteridagifaktura.

Modernizm – XXasrsan’atiningbirqatoroqimlarinomlanishiniumumlashtiruvchiatama.

Polistilistika – turliuslubiyvoqeliklarningbittaasardagimaqsadliqo‘shilishibo‘lib, ularningharbiriasardramaturgiyasidamuayyanfunksiyabilanyo‘g‘rilgan.

Politonallik – g‘ayrioddiyohangdoshliklarhosilqiluvchiturlixiltonalliklarningbirvaqtdagimutanosibligi.

Riturnelliktamoyili – harakatchanxarakterlibo‘limlarningtakroriyliktamoyili.

Puantilizm – pauzalarbilanbo‘linganvaturliregistrlargasochilganalohidatovushlardaniboratmusiqiymatoningtuzilishtamoyili.

Reverberatsiya – musiqiytovushsadolanishidankeyingitovushto‘lqinlariningmakondatarqalishi.

Kompozitsiyaningseriyalitamoyili – musiqabastalashmetodibo‘lib, uningyaralishasnosida, asarasosidakompozitortomonidantanlanganbirqatorixtiyoriytovushlar – seriyalaryotadi.

Zamonaviyintermatn– musiqasan’atidagiichkimatnaloqalariningmexanizmibilanbog‘liqtushuncha.

Sonorizm – yuqoridifferensiyalanmaganjarangsifatidaqabulqilinuvchi, go‘zalohanglardanfoydalanuvchikompozitsiyazamonaviytexnikasiningbirturi.

Stilizatsiya – qandaydiruslubningxosxususiyatlarinimaqsadliravishdaqaytayaratish.

Tasavvuf – islomdinidagimistikoqimbo‘lib, ungaasketikamaliyotliidealistikmetafizikamutanosibligi, yettivodiydano‘tishorqalima’naviykomillikkaerishishxususidagita’limotxosdir.

Kontemporativturdagivariatsiyalanishtexnikasi – musiqiymatodagibarchakomponentlarningo‘zarobog‘liqligininazardatutuvchivariatsiyalanishtexnikasi.

Ekspressionizm – XXasrsan’atidagiyo‘nalishbo‘lib, insonhayotiningsub’yektivtomonlarini,o‘takeskinhislarvatuyg‘ularniifodalashgaintilishbilantavsiflanuvchiyo‘nalishdir.

SHARTLIBELGILARIZOHI

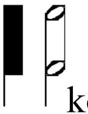ko‘rsatilgandiapazondabarcha– oqvaqoraklavishlarbosiladi.

faqatqoraklavishlarbosiladi.

faqatoqklavishlarbosiladi.

Klasterklaviaturagayontarafibilanyo‘nalganqo‘lkaftibilanbosiladi, birmunchakengjoylashuvdayelkaoldidanfoydalaniladi.

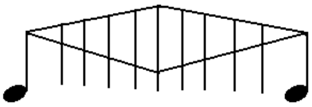Tezlashuvvasekinlashuv

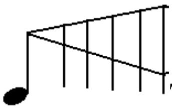Tezlashuv

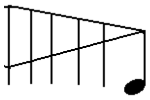Sekinlashuv

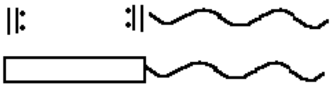Muttasiltakror

Umumiymetrdantashqari

FOYDALANILGAN ADABIYOT RO’YXATI:

1. Авагимова С., Зуфарова С. Дилором Сайдаминова / Т., 1997.
2. Азимова А. Нить (штрихи к двойному портрету). Музыкальная академия / М., 1992 №3.
3. Ахмедходжаева Н. Некоторые черты стиля фортепианного концерта Д. Сайдаминовой // Проблемы теоретического музыкознания в Узбекистане. / Т., 1976.
4. Ахунджанова Н. Тембро-ритмический тематизм и принципы его развития в сочинениях композиторов Узбекистана // Проблемы теоретического музыкознания в Узбекистане. / Т.,1976.
5. Бершадская Т. Лекции по гармонии. / Л.,1978.
6. Бузони Ф. Эскиз новой эстетики музыкального искусства. // Зарубежная музыка XX века. /М.1975.
7. Гаккель Л. Исполнителю, педагогу, слушателю. / Л., 1988.
8. Гаккель Л. Фортепианная музыка XX века / Л.,-М., 1976.
9. Головина В. Новое в фортепианной музыке. // Узбекская музыка на современном этапе. / М., 1977.
10. Гумаров М. «Узоры» Гиясова. Опыт исполнительского анализа // Проблемы совершенствования учебно-воспитательной работы в вузе. / Т., 1997.
11. Гумаров М. Об использовании технических средств обучения на занятиях по исполнительской практике у пианистов // Республиканской средней специальной школе интернату им. Успенского 60 лет. / Т.,2001.
12. Дудка Ф. Основы нотной графики. / Киев, 1977.
13. Житомирский Д. Роберт Шуман. Очерк жизни и творчества. / М.,1964.
14. История узбекской советской музыки. Том III / Т.,1991.

15. Кароматов Ф. Узбекская инструментальная музыка (наследие). / Т.,1972.
16. Когоутек. Ц. Техника композиции в музыке XX века. / М., 1976.
17. Конен В. Музыкально-творческие виды XX века. //Конен В. Этюды о зарубежной музыке. /М., 1968.
18. Лобанова М. Музыкальный стиль и жанр. // История и современность. / М.,1990.
19. Малинковская А. Фортепиано-исполнительское интонирование. / М., 1990.
20. Мальцев С. Нотация в исполнении. Вып. 2 // М., 1976.
21. Ручьевская Е. Фукции музыкальной темы. / Л., 1977.
22. Ромащук И. Дилором Сайдаминова национальный канон в языковом сознании. // Современное исполнительство: к проблеме интерпритации музыки XX века. / М., 2002.
23. Сапонов М. Искусство импровизации. / М.,1982.
24. Хашимова Д. Фортепианные произведения композиторов Узбекистана. Черты стиля и интерпретация. Автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата искусствоведения. / М., 1985.
25. Холопова В. Вопросы ритма в творчестве композиторов XX века. / М.,1971.
26. Чинаев В. Додекафонно-сериальное произведение: стиль и исполнительская поэтика. // Музыкальное исполнительство и современность. Сборник 19. Выпуск второй. /М.,1997.
27. Чинаев В. Открытое сочинение и исполнитель. // МИузыкальное исполнительство и педагогика. / М.,1991.
28. Шарипова А.Координаты исполнительского стиля в фортепианной музыке Узбекистана (80-90-е годы). /Т.,1999.
29. Юсупова О. Некоторые аспекты подготовки пианистов республики. // Музыкальное исполнительство в Узбекистане. Вып. Второй. / Т., 1985.

MUNDARIJA

MUALLIFDAN --3
KIRISH --6
N.Zokirov. №4-Sonata --8
N.G‘iyosov. Variatsiya shaklidagi sonata---15
A.Xoshimov. Sonata-ekspromt “Bo‘ron” --27
D.Saydaminova. “Afrosiyob peshtoqlari”---37
A.Latif-Zade. “Tuyg‘ular, qalblar va hayollar tug‘yoni” ----------------------------46
N.G‘iyosov. “Naqshlar” --56
D.Yanov-Yanovskiy. “Bagatellar” ---67
D.Yanov-Yanovskiy. “Improvizatsiya va tokkata”-----------------------------------79
D.Yanov-Yanovskiy. “Kadensiya”---85
XOTIMA --91
MUSIQIY ATAMALAR LUG‘ATI --93
SHARTLI BELGILAR IZOHI ---95
Foydalanilgan adabiyot ro’yxati ---96

СОДЕРЖАНИЕ

От автора ---3
Введение ---6
Н. Закиров. Соната№4 ---8
Н. Гиясов. Соната в форме вариаций ---15
А. Хашимов. Соната-экспромт «Буря» ---27
Д. Сайдаминова «Фрески Афрасиаба» --37
А. Латиф-Заде. «Всплески чувств, души и мысли» ---------------------------46
Н. Гиясов. «Узоры» ---56
Д. Янов-Яновский. Багатели ---67
Д. Янов-Яновский. Импровизация и токката------------------------------------79
Д. Янов-Яновский. Каденция ---85
Заключение ---91
Словарь музыкальных терминов ---93
Расшифровка условных обозначений --95
Использованная литература ---96

CONTENTS

From the author ---3

Introduction--6

N.Zakirov. Sonata №4 --8

N. Giyasov. Sonata in variations form ---15

A.Khashimov. Sonata-impromptu «The tempest» ---------------------------27

D.Saydaminova. «Afrasiab's frescos» ---37

A.Latif-Zade. «The splash of senses, soul and thought» -------------------46

N.Giyasov. «The patterns» --56

D. Yanov-Yanovsky. Bagatelles ---67

D. Yanov-Yanovsky. Improvisation and toccata ---------------------------------79

D. Yanov-Yanovsky. Cadence ---85

Conclusion ---91

The dictionary of the musical terms ---93

The decoding of the conventional symbols --95

Used literature ---96